

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

LAND, BY OG LANDBOBANK

RINGKJØBING LANDBOBANK 1886-1986

**LAND, BY
OG
LANDBOBANK**

LAND, BY OG LANDBOBANK

*En jubilæumsbog
udsendt af Ringkjøbing Landbobank
i anledning af hundredåret for
dens oprettelse*

REDIGERET AF
HENNING RINGGAARD LAURIDSEN

LAND, BY OG LANDBOBANK

Redaktion: Henning Ringgaard Lauridsen

Oplag: 5000 stk.

Papir: 120 gr. tonet Micha

Sats og tryk: A. Rasmussens Bogtrykkeri, Ringkjøbing

Copyright: Ringkjøbing Landbobank

ISBN 87-982229-1-0

Printed in Denmark 1986

Tegningen på omslaget er udført af Haakon Hesselager

Forord

Det er en gammel sandhed, at gæld gør ufri. Derfor oprettede man Ringkjøbing Landbobank for hundrede år siden.

Man havde længe nok været henvist til at låne penge på pantebreve i Hamburg og have gæld til folk, man ikke kendte.

I bogen her er der fortalt lidt om alt det, der er sket på egnen i de hundrede år. Landbobanken har efter evne medvirket til den store og sunde udvikling, der er sket. Den har hele tiden søgt at leve op til det, man forventede af den ved starten. Der har været soliditet og sikkerhed, og der har været ført en rimelig rentepolitik med lille forskel på ind- og udlånsrente.

Blandt egnens befolkning er der stadig en stor aktionærkreds, der vil beholde aktierne og med den begrænsede stemmeret sikre, at egnens folk stadig kan vælge de personer, der skal lede og styre banken, således at det gode arbejde, der blev påbegyndt for hundrede år siden, kan fortsætte.

Banken begynder nu på et nyt hundredår. Der vil komme gode tider og dårlige tider, men ét er sikkert – vil aktionærerne i bankens naturlige opland vedgå arv og gæld efter de mænd, der med så stort fremsyn stiftede banken for hundrede år siden og forstå betydningen af at have indflydelse på egnens pengevæsen – kan den nu ret så solide og livskraftige Ringkjøbing Landbobank se fremtiden roligt i møde.

Der vil som altid hele tiden komme nye opgaver og nye udfordringer, men de vil nu som altid før blive løst.

Staby, marts 1986.

AAGE EBBENSGAARD
Formand for repræsentantskabet

Indhold

Forord	5
Indledning	7
Landboliv i Vestjylland . . . . . <i>af Henning Ringgaard Lauridsen, Viborg</i>	9
Håndværk og industri . . . . . <i>af Jon Høgh, Tim</i>	34
Vestjysk konsumfiskeri i nyere tid . . . . . <i>af Kristian Enevoldsen, Hvide Sande</i>	95
Turisme på Ringkøbingegnen . . . . . <i>af Bent Karstoft Andresen, Ringkøbing</i>	107
Ringkjøbing Landbobanks historie i hundrede år <i>af Jon Høgh, Tim</i>	141
Ringkjøbing Landbobanks repræsentantskab, bestyrelse og direktion . . . . . <i>af Gunner Fomsgaard, Ringkøbing</i>	152
Personaleoversigt ved indgangen til jubilæumsåret	173
Oversigt over bankens udvikling i tal	175

Indledning

Da Ringkjøbing Landbobank i 1961 fejrede sine første 75 år, skete det med udsendelsen af jubilæumsbogen »Fra vor del af landet«. Skriftet bragte beretninger om fiskeri og landbrug, handelsliv og hedeopdyrking og var et smukt bidrag til belysningen af landsdelens karakteristiske natur og kulturhistorie.

Ringkjøbing Landbobank har besluttet at videreføre traditionen. Også nærværende jubilæumsbog ved hundredeåret for bankens eksistens skildrer træk i vestjydernes historie.

De sidste årtiers udvikling i landsdelen har medført en iøjnefaldende omstilling fra et samfund, domineret af landbruget, til et samfund, domineret af industri- og serviceerhverv. Redaktionen har derfor valgt også at få belyst de nyere aspekter ved Ringkøbingegnens erhvervshistorie.

Bogen indledes med en artikel om landbruget. Allerede i 1961 behandlede Alfred Kaae sider af dette erhvervs vilkår i Vestjylland. Kaae skildrede blandt andet husmændenes og hede bøndernes barske tilværelse. Landbrugsartiklen i denne bog lægger derfor vægten et andet sted. Den er en oversigtsskildring med den vestjyske bondes forhold til pengesager som baggrundstema. Eller sagt med tørre tekniske termer: Kapitalfaktorens betydning for udviklingen i vestjysk landbrug. Dog ikke økonomisk, men kulturhistorisk forstået.

Befolkningens skiftende behov i vekselvirkning med landsdelens naturmæssige og økonomiske formåen har også gennem årene formet vilkårene for Ringkøbingegnens håndværkere og industrifolk. En række gamle håndværk mistede deres berettigelse med industrialiseringens fremkomst, mens andre gennem en omstillingsproces har tilpasset sig det moderne samfunds produktionsvilkår. I artiklen »Håndværk og industri« behandler forfatteren specielt de egnstypiske håndværk. Endvidere omtales en række industrivirksomheder i Ringkøbing, både nyere livskraftige og forlængst forsvundne. Endelig karakteriseres erhvervsbilledet i udvalgte stationsbyer.

Vestjysk fiskeri i fjord og hav blev allerede i 1961 fortrinligt beskrevet af E. Nedergaard. Derfor er nærværende artikel i alt væsentligt begrænset til de sidste 25 hektiske år, hvor ikke mindst nyinvesteringer i både og

fangstredskaber samt en omskiftelig fiskeripolitik har præget udviklingen.

Fiskeriartiklens forfatter, borgmester Kr. Enevoldsen, døde pludseligt i marts 1986. Enevoldsens indgående kendskab til Vestkystfiskeriets historiske vilkår og nuværende situation gjorde det naturligt ved planlægningen af dette skrift at bede netop ham skrive om emnet. Dette gjorde han i efteråret 1985, og der er kun foretaget mindre redaktionelle ændringer i manuskriptet.

I mellemkrigstiden begyndte de menige danskere så småt at få en smule fritid. At mange snart fik øjnene op for havets og klitternes oplivende kvaliteter, kan ikke undre nogen i dag, men at turismen efter anden verdenskrig skulle få et omfang som i dag, forestillede de færreste sig dengang. En egentlig historisk behandling af turismens betydning i vor del af landet er ikke tidligere givet. Derfor afsluttes rækken af historiske artikler om udvalgte vestjyske erhverv med en selvstændig behandling af dette emne.

Landboliv i Vestjylland

af Henning Ringgaard Lauridsen

Nærværende skildring af Ringkøbingegnens landbohistorie er langt fra udtømmende for emnet. Artiklen ridser nogle hovedlinier op i vestjydernes vilkår som landbrugere gennem de sidste generationer. Som en rød tråd i fortællingen følges hvorledes pengesager siden landboreformernes dage i sen 1700-tal har fået en stadig mere fremtrædende plads i bondefamiliens dagligdag. Ikke mindst andelsbevægelsen fremskyndede denne udvikling. Bonden kunne ikke længere nøjes med blot at dyrke sin jord og passe sine dyr. Han skulle også regne og beregne og nøje følge udviklingen på eksportmarkedet. I dårlige tider kunne gæld og truende terminer skabe utryghed for alle familiebrugets medlemmer. I gode tider blev der til forbrugsudvidelser, byggeri og nyanskaffelser. Større forbedringer på de enkelte landbrugsbedrifter skabte behovet for fornuftig lånoptagelse. Fællesforetagender så som mejerier og indkøbsforeninger har også løbende haft behov for kreditgivning, og disse udviklingslinier er relevante at trække op, i det øjeblik man interesserer sig for, hvorfor Ringkøbingegnens landboere i 1886 stiftede deres egen bank, og hvorfor de regelmæssigt har brugt den siden.

Landboreformer og ejendomsspekulation

De store landboreformer for snart to hundrede år siden og andelsbevægelsen knap hundrede år senere er med rette betegnet som afgørende milepæle i Danmarks og dermed også i Vestjyllands landbrugshistorie. Tilmed havde vor landsdel sin igangsættende andel i begge historiske hændelser. Det første godssalg i Danmark, hvorunder fæstejorden blev solgt til fæstebønderne, fandt sted i Vestjylland da Gudumkloster gods og fæstegods allerede i året 1757 blev solgt hver for sig. Mere kendt er vel, at det første andelsmejeri i Danmark begyndte at kærne smør i Hjedding ved Ølgod i 1882 – og snart blev til inspiration for det øvrige land.

Med landboreformerne fik de vestjyske landbofamilier for alvor med pengesager at gøre. Fra gammel tid baserede bondefamilien sig på en

udstrakt selvforsyning eller naturøkonomi. Husholdningen frembragte det meste selv. Ganske vist foretog bonden i ny og næ en smule indkøb af salt, bygningsmateriale og lidt luksusvarer hos købmændene i Ringkøbing, men betalingen kunne udmærket falde i form af korn eller andre landbrugsprodukter. Imidlertid afslørede landboreformernes udstykningsauktioner, at mange vestjyske bønder havde rede penge på kiste-bunden. Flere eksempler kunne illustrere dette; her skal blot omtales salget af det 390 ½ tdr. hartkorn store herresæde Søndervang i Stadil sogn.

Søndervang blev sat under auktionshammeren i 1791. Fæstebønderne købte alle deres gårde fri ved den lejlighed, og 39 af dem var tilmed i stand til at betale deres gårde kontant. Men ikke nok med det. De 39 tegnede sig endda for 5000 rigsdaler andele i hovedgården, som godsejeren også udbød til salg. Den samlede handel lød på 40.000 rigsdaler, hvoraf de 23.925 rigsdaler faldt som udbetaling, inden skøderne blev skrevet. Det var omtrent hele sognet, Stadilbønderne købte, både hovedgård, fæstegods og kirken med dens tiender, og det skete, uden at de belastede »offentlige kasser« overhovedet. Disse og adskillige andre selvejerkøb i Vestjylland op mod år 1800 virker unægtelig som talende eksempler til imødegåelse af de mange klynkende beretninger om fæstebøndernes dybe armod og underkuelse gennem 1700-årene. For fuldstændighedens skyld skal dog nævnes, at ikke alle fæstebønder var lige velhavende. En del køb blev finansieret via lån enten i en statslig kreditkasse eller hos købstadsfolk og præster. Men også mange godsejere formidlede kreditterne. Herremændene afstod med andre ord deres jorddrotretigheder mod kreditretigheder og tjente tilmed godt ved det.

Sidste halvdel af 1700-årene blev en økonomisk opgangstid inden for landbruget. Derfor forløb udstykningerne og selvejerkøbene også i livligt tempo. Udstrup gods blev 1776 købt til billige penge af forpagteren Jens Tang, og denne solgte fæstejorden videre til bønderne under favorable betingelser. Pallisbjergs fæstebønder i Staby og Vedersø fik selveje i årene efter, at godset kom på auktion i 1786. I 1792 foregik udskiftningen på Lønborggård og samme år solgtes Voldbjerg i Hee sogn. Gård og gods gik til 11 af de forrige fæstere; disse udstykkede tillige hovedgårdsjorden, så der blev ikke mindre end 17 ejendomme foruden hovedparcelen på 26 tdr. hartkorn.

Imidlertid havde den pengeøkonomiske udvikling også negative sider. Spekulanterne kastede sig nemlig over gård- og godshandelen og skru-

ede efterhånden priserne op i svimlende højder. Kyniske pengemænd bemægtigede sig de vestjyske godser og større gårde med det ene formål at tjene hurtige og nemme penge. Gods efter gods blev opkøbt, jorden udstykket og straks solgt til højeste bud. Kun Nr. Vosborg slap så nogenlunde helskindet igennem godsslagningens tidehverv. Til gengæld blev eksempelvis Gyldenstjernernes fordom så mægtige herresæde Timgård hærget i en grad, som fik til følge, at det i dag er vanskeligt at ane voldstedet i englandskabet. Den statelige borggård blev rippet og nedrevet til grunden i 1797, og materialet indgik til opførelsen af nye gårde på hovedgårdens udstykkede arealer.

Til alt held var selvejekøbene begyndt tidligt i Vestjylland, og de mange bønder, som handlede hurtigt, bragte sig selv i en økonomisk gunstigere position end standsfæller, der forholdt sig mere tøvende. Endnu frem til år 1800 havde den almindelige prisstigning på landbrugsprodukter så nogenlunde holdt trit med stigningerne i ejendoms- og jordpriserne, men i årtiet efter århundredskiftet gik det galt. Som en boble blev jordpriserne pustet kunstigt op; den enorme pris dækkede ikke faktiske, faste værdier, der forrentede sig gennem deres årlige produktion, men blot den tynde, blå luft. Og som det sker for alle for stærkt oppustede bobler; den dag kom, hvor den skrøbelige skal revnede. Ejendomsspekulationerne havde raset om kap med en galoperende inflation som følge af Danmarks ulykkelige deltagelse i Napoleonskrigene. I 1813 gik landet statsbankerot, og krisen strammede til. Heldigst var som nævnt de landmænd, der havde købt deres gård, mens købesummen endnu var rimelig. For dem var gælden – hvis de havde stiftet gæld – oftest afviklet inden bankerotten indtrådte. Værre for dem, som havde købt sent til tårnhøje priser. Ganske vist var det overkommeligt endnu omkring 1820 at tilbagebetale afdragene i slette og devaluerede papirsnoter, men snart satte staten ind med en hårdhændet revaluerings- og deflationspolitik for at få landets finanser på ret køl igen. Perioden 1820-1830 blev derfor en hård tid at komme igennem for de selvejerbønder, der foruden skatterne havde store renter og afdrag at betale. Ansvar for sig og sine hvilede nu tungt på den enkelte bonde, og dette ansvar havde i høj grad fået med pengeøkonomi at gøre. Det var blevet et spørgsmål om salg af landbrugsvarer og et spørgsmål om at svare ydelserne på gården. Klarede landbofamilien ikke forpligtelserne, måtte den gå fra hus og hjem og se en såre uvis fremtid i møde. Som fæstebønder havde de i det mindste kunnet sidde ret uantastet på deres fæstegård, og godsejerne

Jesper Kirkegaards tegning fra 1847 af konsul Hustedes købmandsgård. I dag »Den gamle Købmandsgaard« på hjørnet af Østergade/Nørregade. Ringkøbingegnens bønder leverede korn og andre landbrugsprodukter til købmandsgårdene og modtog til gengæld salt, kolonialvarer og bygningsmaterialer. Købmændene ydede tillige gårdmændene visse kreditter. Farvelaget tegning på Ringkøbing Museum, affotograferet af Jørgen Borg.

måtte nødvendigvis forstrække dem med korn og foder. Fra Nr. Vosborg var der ligefrem eksempler på, at de tidligere fæstere for en tid atter vendte tilbage til de gamle fæsteforhold.

Ulykken dengang og senere var dog alene, at landbrugets daglige produktionsapparat – jorden og ejendommen – skulle blive genstand for spekulation. Disse uproduktive tiltag har aldrig gavnet dansk landbrug.

Studehold og studehandel

Vestjylland i forrige århundrede var ikke blot den vidtstrakte brune hede, men også de frugtbare grønne engdrag. Saftige enge med græs og høslet langs de mange åløb og langs Ringkøbing fjord gjorde tidligt vestjyderne til kvægavlere.

Traditionen forbinder kvægavlen snævert med 1800-tallets betydelige studehandel på hertugdømmerne, men ret beset befandt de fleste store »studegårde« sig i Limfjordsengene. I Ulfborg herred havde Nr. Vos-

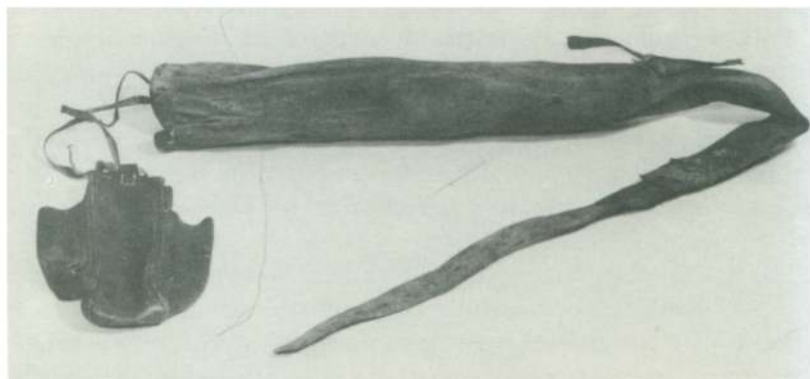
borg, Pallesbjerg og Ebbensgård dog et godt ry blandt studehandlerne, mens kvægtællingerne peger på, at bønderne på Ringkøbingegnen i øvrigt kun i mere beskedent omfang opfedede stude. Derimod brugte de flittigt dyrene som trækraft, tillige med at de – set i forhold til det øvrige land – havde betydelige malkekvægsbesætninger hjemme i stalderne. Husdyrholdet var over landsgennemsnittet, og det var, omend i beskedne mængder, smør, kød og flæsk frem for korn, der udførtes fra havnen i Ringkøbing.

Når studene alligevel blev en indgroet del af Vestjyllands landbrugshistorie skyldtes det ikke mindst, at studehandelen var den mest kontante indtægtskilde før andelstiden, samt naturligvis vestjydernes bekendte lidenskab for at gøre handel. De store markeder i Holstebro var landsdelens økonomiske brændpunkt; herfra spurgtes priserne viden om.

De fleste stude voksede op rundt omkring hos de mindre landbrugere; herfra blev de videresolgt ofte i flere led. Det sidste år, inden deres drift sønderpå, samledes de på de store studegårde. Her kunne opstaldes en præsentabel række af ensartede stude »med slaw i«, og her mødte handelsmanden op om efteråret for at købslå om prisen. Blandt de mest kendte og respekterede studehandlerne traf man Chr. Noe fra Velling.

Om foråret var det en æressag for sælgeren at levere studene i forsvarlig stand – også selv om de måske et år var solgt for billigt. Det var naturligvis også af afgørende vigtighed, at dyrene på leveringsdagen var i godt huld og stand; ellers tålte de dårligt den lange rejse og nattekulden i april måned. I flokke på 40-50 stk. fulgt af et par drivere vandrede det jyske kvæg nemlig det lange stræk mod syd til markederne i Husum og Itzehoe. 14 dage tog turen, og flere dage kunne blive lagt til på selve markedet, inden handelsmanden havde opnået den pris, han kunne være tjent med eller nødtvungent måtte nøjes med. Først når handelsmændene vendte tilbage med de rede penge fra Husum, modtog sælgerne deres betaling. Der herskede uindskrænket tillid i pengesager i de tider.

Den sydvendte handels betydning for det vestjyske pengevæsen endnu i midten af forrige århundrede kom på en måde til udtryk gennem de pengeposer, som handelsmanden bragte med sig på hesten tilbage fra syden. Af marskbønderne havde han modtaget betaling i såvel lybske skillinger som prøjsiske dalere, ind imellem også i brunsvigske dritler og Zweidritler, og det vidner om Vestjyllands stærke kapitalmæssige forbindelse til Tyskland og hertugdømmerne, at disse møntenheder frem til 1848 gjaldt som almindelig betalingsmiddel lige til Limfjorden.

Pengekat og pung har tilhørt P. Antoniussen, Rindum. For stuedriverne var det et slidsomt arbejde at holde styr på den brølende flok af genstridige stude, når de skulle drives den lange vej til markederne i Holsten. Studehandleren derimod skulle på hjemvejen holde styr på pengene. For ikke at friste de mere lyssky personer, han måtte møde på landevejen eller i krostuerne over evne anbragte han diskret pengeposen i et bælte under tøjet.

Ringkøbing museum. Foto: Jørgen Borg

De lidt større købmænd i Ringkøbing havde ligeledes kapitalmæssige forbindelser sydpå. I hamburgske handelshuse opnåede de den såkaldte blankokredit og fik derigennem den nødvendige kapital i hænde til handel med tømmer, jern og kolonialvarer og til opkøb af landmændenes produkter i en tid, da det danske bankvæsen og kapitalmarked endnu ikke var etableret. Købmændene ydede ligeledes kredit, når udgifter ved bøndernes nybygninger og nyanskaffelser oversteg den øjeblikkelige betalingsevne. Forbindelsen til Hamborg virkede utvivlsomt udviklingsfremmende i landsdelen, så længe f.eks. de københavnske handelshuse ikke formåede at yde de fornødne kreditter, samt naturligvis at landsdelen endnu ingen pengeinstitutter havde selv.

Afhængigheden af de udenlandske kreditorer kunne desuagtet vise sig mindre behageligt. I 1857 ramtes Hamborgs pengemarked af en pludselig likviditetskrise; handels- og bankhuset Pontoppidan, der havde ydet kreditter bl.a. til Ringkøbingkøbmænd, stod for fald. For at klare skærene indkaldte det hamburgske handelsfirma skyndsomst sine tilgodehavender hos de jyske købmænd, og disse igen deres udestående hos egnens bønder. Krisen så truende ud, og stormen blev alene redet af, fordi den danske stat og Privatbankens dynamiske direktør, C. F. Tietgen, kom Hamborghandelshuset til skyndsom undsætning.

Selve pengekrisen blev kortvarig, men dens efterdønninger holdt sig længe. Både landmænd og købmænd fik nemlig en kraftig påmindelse om, at den nye kreditgivning og pengeøkonomi kunne være vanskelig at styre, især når de involverede pengeinstitutter helt lå uden for deres rækkevidde og indflydelse. Alligevel kunne man ikke vende tilbage til tidligere tiders selvforsyningsøkonomi. De fremmeste blandt landmændene satsede i 1850'erne og 1860'erne på investeringer i dræning og mergling, de byggede nye stalde og stuehuse, og de indkøbte svingplov og svenskharve. Alt sammen krævede penge, og derfor måtte et lokalt kreditmarked organiseres.

Egnens første pengeinstitut blev Ringkøbing Sparekasse fra 1844. Kapitalmængden var dog beskednen, og i 1860 kom den Vest- og sønderjyske Kreditforening til. Næstfølgende kom spare- og lånekassen i Hover i 1869. Også Ulfborg Sparekasse er fra det år, mens Stadil Sparekasse kan datere sin oprindelse til 1870. Hermed var kapitalbehovet dækket for en tid; først med andelsbevægelsens mange nyinvesteringer opstod et lånebehov, som krævede oprettelsen af de egentlige banker. Blandt dem Ringkjøbing Landbobank.

En ny tids bonde

Den sidste trediedel af forrige århundrede blev en bevæget epoke for den vestjyske bondebefolkning. Organisatorisk såvel som politisk og kulturelt brød en ny tid sig frem og lagde fundamentet til en samfundsordning, der først efter anden verdenskrig for alvor kom under forvandling.

Den gamle vestjyske bondekultur, der formede livet og dagligdagen for gårdfolk og husmænd før 1860'erne, virkede på mange måder inde lukket. For de fleste udgjorde sognet et afgrænset fællesskab og en geografisk horisont, man sjældent overskred. For mange vestjyder lå kongens København fjernere end hertugdømmerne og Hamborg. Især gårdmandsstanden havde stærke rødder solidt forankret i sognet; gården, slægten og naboerne dannede stabile fæstningspunkter i familiens tilværelse.

Opretholdelsen af gårdfamiliens materielle og sociale status var påtrængende i den ældre generations bevidsthed og overskyggede ganske hensynet til det enkelte familiemedlems individuelle følelser og ønsker. Et konkret eksempel kan illustrere dette. I sit erindringsværk »Bonde og Handelsmand« fortæller Jens Sandholm fra Nr. Nissum bl.a.

om barndomsårene hos bedsteforældrene på gården Overgård i Naur ved Holstebro. En datter på gården – Jens Sandholms moster – var alvorlig forelsket i en ung husmandssøn, og da den unge mand blev indkaldt som soldat i treårskrigen 1848-50, modtog mosteren naturligvis varme kærlighedsbreve fra ham.

Pigens forældre var ikke desto mindre af den gamle skole. For dem måtte fornuftsbase­rede hensyn omkring besiddelse og ejendom og ikke kærlighedsnormer tælle mest. Derfor passede det dem vel, at en yngre enkemand, som ejede en god gård på Ringkøbingegnen, en dag kom ridende til Overgård for at søge sig en passende kone. Ringkøbinggårdmanden blev modtaget på passende vis; han fik et solidt måltid mad, hvorefter han i storstuen førte længere samtaler med pigens forældre og sidst også med pigen selv. Inden den yngre gårdmand hen mod aften drog af sted mod Ringkøbing, var parterne nået til en aftale om ægteskab. Hvordan det gik den unge husmandssøn, fik Jens Sandholm aldrig hørt nærmere.

Det gamle bondesamfund blev ændret med de såkaldte folkelige bevægelser. Den grundtvigske folkehøjskole og forsamlingshusene, Indre Missions vækkelsesgennembrud samt en mere almen oplysningsbevægelse skabte fornyelsen i kulturlivet og satte kontraster til de gamle livsnormer. Ringkøbingegnens første højskole – Staby højere bondeskole – blev oprettet allerede i 1853 på initiativ af Ole Kirk fra Ebbensgård og etatsråd Tang fra Nr. Vosborg. Skolen blev overtaget af Ringkøbing Amt i 1857 og tjente dels som forskole for unge, der ønskede en seminariuddannelse, dels som uddannelsessted for biskolelærerne til Vestjyllands skoler under den såkaldte vestjyske skoleordning. De skiftende forstandere i Staby var alle påvirket af Grundtvigs kristelige og folkelige tanker og inspirationen herfra førtes med biskolelærerne ud til sognesamfundene.

Andre unge bondesønner og bondedøtre drog på højskole i fjernere dele af landet. Hovedparten søgte til Galtrup på Mors, til Ryslinge på Fyn eller til Askov i Sydjylland. Her – i deres ungdoms højskolevinter – hentede flere af dem en åndelig tilskyndelse, som de henholdt sig til livet igennem. At de samme mennesker i Ulfborg, Staby, Velling og Vedersø og mange andre steder tillige var med i forreste række, når organisatoriske og kommunalpolitiske sager stod på dagsordenen, kunne gerne have forbindelse med skoleopholdet.

Ringkøbingegnen hørte vel ikke til den del af Vestjylland, der i samtiden markerede sig klarest på det åndelige livs område. Alligevel opførtes

Chr. Thomsens ejendom Bækbo i Sdr. Lem, fotograferet ca 1910, hørte til de typiske lave firlængede vestjyske gårde, opført i mørkebrændte teglsten.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

både missionshuse og forsamlingshuse, og en af Vestjyllands betydeligste og mest særprægede grundtvigske præster, Frits Plesner, virkede med udgangspunkt i Vedersø gennem mere end en menneskealder. I Nysogn og på Holmsland klit skabtes tillige livskraftige missionske samfund i årene op mod århundredskiftet.

Den politiske debat blev til gengæld tidligt en levende del af egnens folkelige aktiviteter. Et var, at landsdelen fostrede en række af Venstres mest markante lederskikkelser fra Chr. Berg og I. C. Christensen til Knud Kristensen; et andet, at Ringkøbingkredsen blev vundet for dette parti allerede i 1866, hvorefter der skulle gå mere end et par menneskealder før andre partier formåede at gøre sig gældende. Her var ikke grobund for eller plads til et stærkt Højre som på Thy eller et dynamisk radikalt parti som i Salling. Hvor meget det entydige politiske billede skyldtes dybtfølt loyalitet over for I. C. Christensen, der ubestridt fra 1890 til 1924 blev kåret som kredsens kandidat, og hvor meget det skyldtes loyalitet over for partiet som sådan, skal være usagt. Den politiske bevidsthed manglede ikke efter de voldsomme provisoriekampe i midten af firserne. Estrup havde påskelørdag 1885 kynisk hjemsendt folketinget og udstedt en provisorielovgivning. Modstandere blev forfulgt

Vælgermøde på Ringkøbing torv i 1906. Kredsens mangeårige folketingsmand, konseilspræsident J. C. Christensen er hovedtaler. Ringkøbing Landbobanks nuværende hovedbygning, der afløste håndværkerforeningens lille hus til højre i billedet, blev opført i årene 1922-25.

Ringkøbing Museum

med forbud, fængsling og bøder. Hen mod sommeren 1886 herskede fortsat en overophedet stemning, idet Venstres forgudede høvding Chr. Berg ved højesteret blev idømt seks måneders simpel fængsel for en ganske uskyldig episode i Holstebro året forud. Tilmed provokerede Estrup yderligere befolkningen ved at udstationere de såkaldte blå gendarmere overalt i landet. Også Ringkøbing fik sin deling af de forhadte politigendarmere.

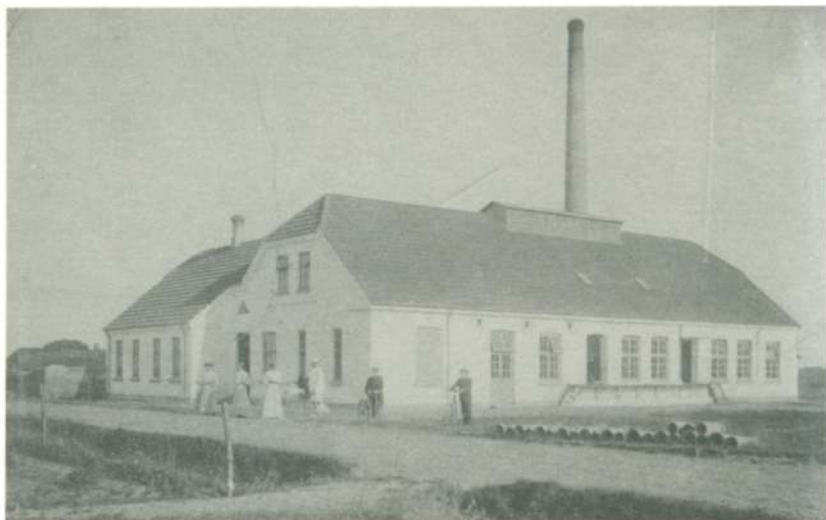
Stiftelsen af Ringkjøbing Landbobank fandt netop sted i forsommeren 1886, og der lå rent faktisk politiske undertoner bag oprettelsen. Økonomisk set skulle banken egentlig være overflødig, idet Ringkjøbing Bank var stiftet kort forinden – i 1872 – og burde, når ret skulle være, uden uoverskuelige problemer kunne formidle den nødvendige kapital til borgerne i by og på land. Men der var som nævnt gået politik i sagen, som der i øvrigt gik politik i stort set alt i de år. Set med landboernes øjne havde Ringkjøbing Banks ledelse ikke den rette partifarve og det rette sindelag. Borgerskabet og embedsmandsstanden i købstaden var overvejende højresindede folk, og bankledelsen havde rod i denne kreds. Måske var de tilmed vrangvillige med at udlåne penge til de politisk genstridige landboere. Modsat var bønderne ikke til sinds at møde i højrebanken med hatten i hånden for at tigge om lån til deres staldforbedringer og nye andelsmejerier.

Forholdet stemte landboerne til egne initiativer, og i foråret 1886 bragte Ringkjøbing Amts Dagblad så bekendtgørelsen om den forestående stiftende generalforsamling i Landbobanken. Stiftelsen skulle foregå på kroen i Tim. Men det er nok værd at bemærke, at i timerne forud for denne begivenhed holdt venstrevælgerforeningen såmænd sin generalforsamling på selvsamme kro. Kredens daværende folketingsmand stod som indbyder af begge arrangementer, og deltagerne ved det første har utvivlsomt også i stort tal deltaget i den sidste og stiftende generalforsamling for Landbobanken. Politik og økonomi var to sider af samme sag. I højrekredse i købstaden benævntes Ringkjøbing Landbobank da også for Venstrebanken.

Andelstiden

Andelsbevægelsen opstod på baggrund af en langvarig og dybtgående økonomisk krise i landbruget, men akkurat den virkelyst og initiativrigdom, som lå bag bevægelsen, skabte en af de mest konstruktive perioder i vestjysk landbrugs historie.

Baggrunden var i korte træk den, at landsdelen ikke i tilnærmelsesvis samme udstrækning som det øvrige land op gennem 1800-årene havde styret produktionen ind på ensidig kornavl. Hertil var jorden for ringe. I stedet var man langt med en omlægning til animalsk produktion, idet kvæget som nævnt fandtes relativt talrigt her. Problemet var blot at få rentabilitet i oste- og smørfremstillingen. De små og mellemstore land-

Stadil andelsmejeri kort efter århundredskiftet. Et smukt eksemplar blandt de vestjyske mejerier. Den travle morgen i mælkehallen og rækken af utålmodigt ventende mælkekuske er på billedet afløst af eftermiddagsidyl med barnevogn og sommerhat.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

brug var næsten enerådende i det flade vestjyske landskab, og selv den dygtigste husmoder havde et møjsommeligt arbejde med at fremstille kvalitetsvarer af ofte halvsure råvarer. På store gårde og godser i Østdanmark med anselige mælkebesætninger og mejerier efter hollandsk forbillede var det derimod ingen kunst.

Kvægtraditionen og ejendomsstrukturen var da også bestemmende for, at vestjyderne som de første i landet valgte samvirket med mejeridrift på andelsbasis. Andelsformen blev tidens løsen og var i sit tilsnit som skabt til vestjyske forhold. De mange små og mellemstore brug kunne hver især klare omlægningen i den hjemlige bedrift mod en mere intensiv animalsk produktion. Men de havde behov for hinandens hjælp for teknisk og økonomisk at løse opgaverne med en moderne industriel forædling af produkterne. Derfor de fælles mejerier.

De økonomiske kalkulationer var helt afgørende i starten, mens andelsideen med solidarisk hæftelse, overskudsdeling og demokratisk indflydelse – det at stemme efter hoved og ikke efter høved – først lidt senere vandt den ideologiske slagkraft, som vi i eftertiden er opdraget med.

Til den fulde forklaring på produktionsomlægningens succes hørte imidlertid også en række forhold uden for erhvervet. De forbedrede lånemuligheder var én faktor, de tekniske og naturvidenskabelige landvindinger en anden. Til de sidste hørte forskningen på landbohøjskolen såvel som jernbanenettets udbredelse og mergelens velgørende indvirkning på de skarpe vestjyske agres frugtbarhed.

Som bekendt stiftedes det første andelsmejeri i Hjedding i 1882, og ideen fængede få år senere. Man har talt om andelsbevægelsen som en bølge fra Vesterhavet, der skyllede ind over landet. På Ringkøbingegnen byggedes andelsmejerier i Stadil og Højmark allerede i 1885, i Tim i 1886, i Skæum i 1887, i Ølstrup i 1888 og i Hee, No og Nysogn i 1889. Vestjyderne søgte dog også hurtigt ind på andre områder i andelssagens tjeneste. Allerede i 1885 i september måned mødtes repræsentanter fra Lemvigegnen, Holstebroegnen og Ringkøbingegnen på Skæum mølle ved Vemb for at danne Ringkøbing Amts Indkøbsforening for foderstoffer. Året efter satte de igen hinanden stævne, denne gang for at stifte Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening, der blev det specielle vestjyske bidrag til brugsforeningsbevægelsen.

De nye tider bevirkede en ændret arbejdsrytme rundt på gårdene og i husmandsstederne. Landmanden begyndte at give sit husdyrhold en kraftigere fodring, hvilket gav bedre gødning til markederne. Kunstgødning blev også taget i anvendelse. Vekseldriften blev udvidet til at omfatte roer, græs, korn og kartofler. Penge fik tillige en mere fremtrædende plads i husholdningen. Både køb og salg af produkter indbefattede nu penge, og dertil kom at husmoderen opgav en række gamle færdigheder som bagning af rugbrød, tilvikling af tøj, brygning af øl og naturligvis fremstilling af ost og smør til fordel for deltagelse i arbejdet i stalden med malkning og i marken med roelugning. De daglige fornødheder fremskaffede hun i stedet ved at sende besked med mælkekuksen til brugsforeningen og gennem indkøb hos stationsbyens manufakturhandler, bager og slagter.

Byggeaktiviteterne inden for landbruget tog et opsving fra 1890'erne og kulminerede under første verdenskrig. Byggestilen i Vestjylland var traditionelt bestemt af to hensyn: Hvad der var penge til, og hvad der passede i henhold til avlingens særlige karakter. I høbjergningsområdet langs Ringkøbing Fjord opførtes siden 1850 ofte den firlængede, sammenbyggede gård. Laden havde ikke overlegen størrelse og særskilt port som det ellers var tilfældet i de kornproducerende sogne langs Limfjor-

Vareindkøbsforeningen i Hee i 1913. Personerne er fra venstre Karl Lauridsen, en kommis og Lærling Viggo Michaelsen. På vognen Birkmose. Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening, R.A.V., fik lokalafdelinger i Nord- og Vestjylland. Lokalafdelingerne indsendte deres bestillinger til hovedkontoret, der udbød den samlede ordre i licitation hos grossisterne. Det bedste tilbud blev antaget, og grossisterne leverede varerne pr. bane direkte til lokalafdelingerne, hvorved stordriftens fordele blev sikret trods et minimum af administration og lagerkapacitet.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

den. I stedet skulle avlen forkes ind gennem luger og alene fandtes en port ind til gårdspladsen, der lå lunt og i læ for den stride vestenvind. Gårdene var mestendels opført af materialer fra egnen. De var lave af hensyn til vestenvinden, grundmurede i hårdtbrændte røde sten og med tækkeligt rørtag. Det solide indtryk i den sluttede byggemåde fik et harmonisk og forskønnende moment med stuehusets hvidmalede vinduer og døre mod syd. Byggeformen blev imidlertid delvis opgivet efterhånden som produktionssømlægningen med øget kvæggavl og svinehold stillede andre krav til bygningernes praktiske indretning. Der blev lavet om og bygget til, og der blev indrettet møddingspladser og ajlebeholdere.

Husmændene og hedeboenderne byggede efterhånden også nyt og anderledes. På heden fandtes tidligere den tolænggede gård, hvor længerne lå parallelt med gavlene mod vest og gårdspladsen mellem bygningerne. Husmandens bolig var ofte det enlængede, tarvelige udskudshus,

Et vestjysk husmandssted i Thorsted. Bemærk tagbeklædningen af lyng og rughalm.

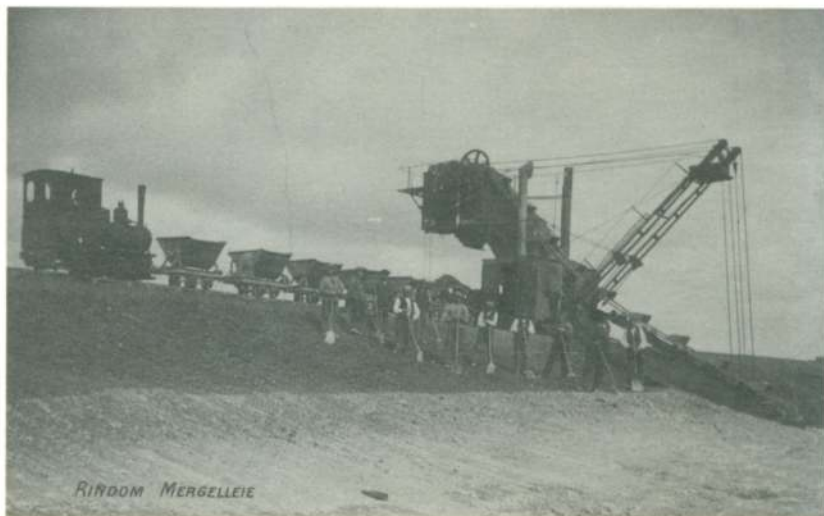
Ringkøbing Museum

opført af det forhåndenværende materiale. Begge typer er forlængst forsvundet; udskudshuset kan dog den dag i dag findes enkelte steder i Hanherred og på Thy, mens et værdigt eksemplar af den tolænggede hede-gård – Nørre Hedegård fra Vemb – kan ses på Frilandsmuseet i Lyngby ved København.

De ændrede byggetendenser blandt husmændene efter 1890 virkede sjældent forskønnende i landskabet. Uformlige tilbygninger og halvtage skød op og afslørede, at den praktiske bestræbelse mod at indrette familiebruget med plads til 3-4 køer, svin, høns og gæs var styret efter et sparsommelighedsprincip, der ikke indbefattede udpræget skønhedssans. Og husmændene ville sidst af alle låne stort for at bygge stort. Det var der i stedet nogle få uforsigtige gårdmænd, der gjorde i de gode landbrugsår omkring 1. verdenskrig, hvilket skulle svide til dem under tredive-ernes krise.

Mod halvfemsernes slutning var tilliden til landbrugets bæreevne i sikker vækst. Krisen gav grobund for en konstruktiv nytænkning, og vestjyderne gjorde fælles sag på mange felter. En ny generation gik i gang med at bryde heden op, plantesagen med læhegn og plantager blev et foreningsanliggende i mange sogne, og mergelselskaber blev ligeledes dannet på foreningsbasis. Vestjysk Mergelforsyning var en realitet i 1907 og råstoffet, hvormed det hele drejede sig, var til stede i lejer ved Damhuså i

Den første grave- eller lessemaskine i Rindum mergelleje blev anskaffet i 1910. Dermed forsvandt det hårdeste slæb med skovl, greb og trillebør. Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

Vemb og i Rindum. Det sidste leje var lidt længe om at komme rigtig i gang, fordi lodsejerne var vrangvillige over for at afgive jord til en jernbanelinie, men fra det øjeblik forlig var nået, rullede tunge vognrækker af mergel fra Rindum ind til stationen i Ringkøbing. På gode dage op til 150 vogne pr. dag. Titusinder af tons kalkholdig mergel blev således fordelt over hele Vestjylland. I de første 20 år gravede mergelarbejderne med deres klodsede gravemaskiner i Rindum ialt 186.576 vognladninger. Ringkøbing Landbobank var i øvrigt involveret i virksomheden med lån og kassekredit. Kun de gamle vestjyder forstår vel tilbunds, hvilken afgørende betydning mergelforsyningen havde for vestjysk landbrug.

Med andelstiden kom mekaniseringen i landbruget. I første omgang dukkede husmøllerne op rundt på gårdenes laderygning. »Klapsejleren«, vindrosen eller den simple firvingede husmølle trak kværnen, til tider også tærskværk, roerasper og hakkelsesmaskine. Var vinden gunstig, gjaldt det bare om at få skåret hakkelse til hestene i en fart, og få gruttet korn til svinene. Blæsten kunne dog svigte selv i denne del af landet, hvorfor de fleste kort efter 1. verdenskrig skaffede en elektromotor til huse og fik indlagt lys og kraft. Et nyt skridt i landbrugets frigørelse fra naturens luner var taget.

Mekaniseringen reducerede arbejdsstyrken på landet. Eksempelvis overflødiggjorde den brummende tærskemaskine daglejerens tærskearbejde i laden, de monotone slag fra plejlen mod tærsekgulvet vinterdagene igennem hørtes snart ikke mere rundt på gårdene. I kornmarken blev høstkarlene med leerne gjort brødløse af den tandhjulsraslende slåmaskine, de 4-5 piger, som skulle binde neg op efter den samme maskine, blev ligeledes overflødige, da »Mac Cormick« selvbinderen tog over.

På den anden side blev jordbrugserhvervet i stigende omfang afhængigt af byerhvervene og transportsektoren. Den vestjyske længdebane og skibsfarten fra Esbjerg til England var en livsnerve for det nye andelslandbrug, mens rækken af ensartede stationsbyer langs banen – Lem, Tim, Hee og Vemb – med deres vandtårne, signalmaster, pakhuse og simple røde beboelsesbygninger udviklede sig til driftige servicebyer. Mekaniseringen af landbruget lagde eksempelvis fundamentet til en væsentlig del af den småindustri, der er skildret i en anden artikel i denne bog.

Krig og krise

Tiden frem til verdenskrigen 1914-18 blev på mange måder en lykkelig periode for vestjysk landbrug. Priserne var gode, folkelønningerne stigende og investeringerne betydelige. Et andet fremskridt var gennembruddet for en selvbevidst vestjysk husmandsbevægelse. I takt med at staten efter århundredskiftet begyndte at give agt på de små bedrifters betydning for dansk landbrug, opstod nye kolonier af selv bærende husmandshjem. Egnens første husmandsforening blev stiftet i Tim i 1911.

Verdenskrigen betød store forstyrrelser. Gennemgribende statsreguleringer og indgreb i erhvervenes frie dispositionsret blev en nødvendighed. Krigen betød dog ikke faldende indtægter for landboerne. Tværtimod. Alt kunne sælges til fortsat opadgående priser, skønt det efterhånden kneb med at fremskaffe råvarer: kul til andelsmejeriernes dampkedler, kraftfoder til kreaturerne og kunstgødning til de vestjyske jorder. Maskinparken blev nedslidt, og i de sidste krigsår med blokade og uindskrænket ubådskrig opstod der knaphed på næsten alt.

Det ekstraordinære høje prisleje eksisterede til et par år efter fredsslutningen. Mange stiftede gæld; især blev unge, nyetablerede landmænd lagt i en snærende økonomisk spændetrøje, da gullaschbaroner og pengemænd under tidernes ubalance havde frembragt en alvorlig spe-

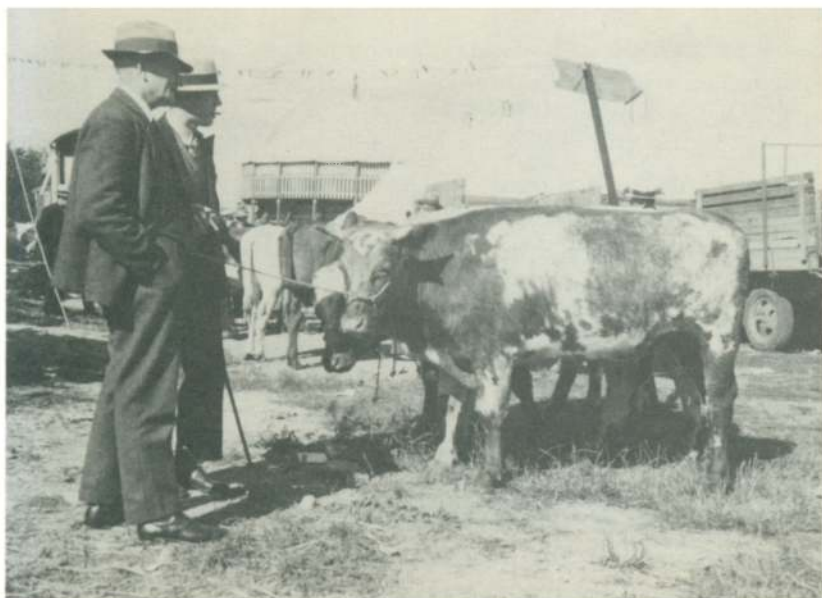
kulation i landbrugsejendomme. Men så længe priserne var for opadgående, nærrede de færreste større betænkeligheder ved at gældsætte sig. Produktionen øgedes igen, da importen af gødning og kraftfoder atter blev mulig. Hvorfor skulle det ikke fortsat kunne gå? Tyverne var ganske vist urolige år, hvor ikke mindst Madsen-Mygdalregeringens bestræbelser for igen at gøre kronen guldindløselig gav det eksportproducerende landbrug en del tab.

Så kom krisen – næsten som lyn fra en klar himmel. På mindre end to år faldt kornpriserne på verdensmarkedet til det halve, og hvad hjalp det, at de fleste maksimalt forøgede produktionen af smør og bacon, når prisfaldet kort efter også ramte disse varer.

I januar 1929 lå smørnoteringen på 321 øre pr. kg, i januar 1932 var den faldet til 62 øre. I 1929 noteredes unge køer til 26 øre pr. kg, i 1932 lå noteringen på 10½ øre. Prisen på et slagterisvin var i december 1931 faldet til ca. 35 kr.; det absolut laveste beløb i århundredet. Tilmed kunne landbruget ikke som i 1880'erne omlægge produktionen eller satse på en forbedret forædling. Aftagerlandene indførte simpelt hen drastiske importbegrænsninger for at beskytte deres egne landbrug.

Ældre vestjyder mindes endnu tredivernes knappe kriseår. Jens Bukholt fra Højmark husker tydeligt, hvorledes en ung landmand en dag hængte skødet på døren og opgav det hele. Den pågældende havde overtaget gården til en rigelig stor pris. Straks efter overtagelsen i 1929/30 byggede han en ny svinestald og fyldte den op med smågrise. Så kom prisdykket og slog ham ud. Da svinene havde nået slagtevægt, fik han ikke mere for dem, end han havde givet for pattegrisene.

De daglige omkostninger til brændsel og fødevarer kunne i trediverne holdes på et minimum. Opfindsomheden var tillige stor med hensyn til at satse på andre ting. Hønsavl og ægproduktion fik et opsving, og for mange betød det overlevelse som jordbrugere, at Videbæk Kartoffelfabrik blev oprettet, fortæller Jens Bukholt. Det var de faste udgifter, renterne, der kuede landbofamilierne og skabte de søvnløse nætter op til terminsdagen. Ikke blot hos de gældstyngede, men også hos deres kautiøner. Og med god grund. I 1932 overtog kreditforeningen i Ringkøbing 366 landbrugsejendomme, i 1933: 205, i 1934: 182; i alt i tiden 1931-1940 ikke færre end 1179 ejendomme ud af 19.900 belånte ejendomme i Vest- og Sydjylland. At det hele ikke gik endnu værre, skyldtes Kanslergadeforliget mellem Socialdemokratiet, Venstre og de radikale i 1933. Fra da af begyndte det at vende. Landbruget fik skattenedsættelser, ren-

Sindigt jysk kvæg på det lokale dyrskue i Ulfborg en sommerdag i 1950'erne.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

tesænkning og en henstandslov. Regeringen devaluerede kronen og opnåede tålelige handelsaftaler med England og Tyskland. Tiden var med svinekort, valutacentral og LS-protester.

Fra hestekraft til motorkraft

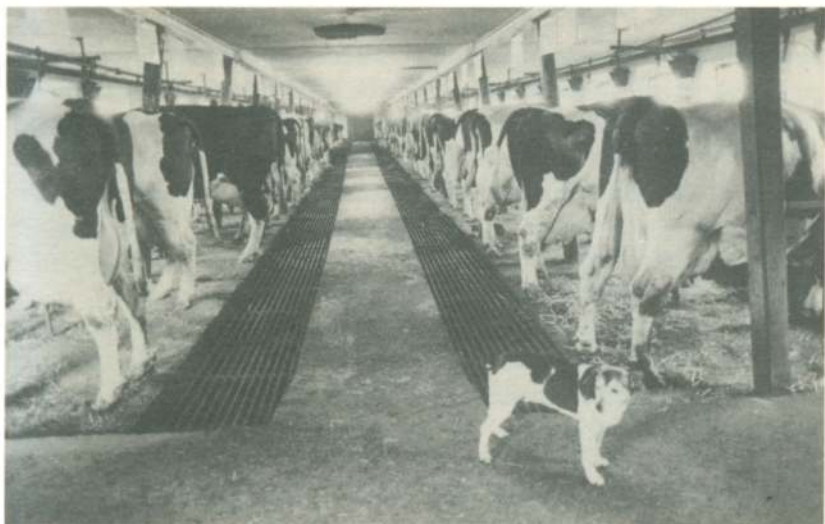
Årene efter 2. verdenskrig skabte landbrugets anden industrialiseringsbølge. Marshallhjælpen fra USA skulle økonomisk igen bringe det krigshærgede Europa på fode, og landbrugets andel i Marshallpengene gik i betydelig omfang til indkøb af traktorer og maskiner. Først forsvandt de stærke jyske arbejdsheste fra gårdene, snart efter udkonkurrerede den lille grå Ferguson også husmandens Nordbakkere og små »russiske« heste. Andre investeringer gik til staldforbedringer med fodergang, moderne vandværk og lignende.

Teknikkens fremmarch blev modsvaret af en voksende afvandring af mennesker. Udviklingen pegede allerede i halvtredserne på, at også vestjysk landbrug stod over for grundlæggende strukturelle ændringer. En

økonomisk rationel udnyttelse af de fortsatte teknologiske og naturvidenskabelige fremskridt pegede i retning af større kapitalinvesteringer, øget mekanisering sammenholdt med stordriftproduktion samt en fortsat reduktion af den menneskelige arbejdskraft. Denne overgang fra familielandbrug til industrilandbrug rummede og rummer i sig selv en række omkostninger af både social og kulturel karakter, men for dansk og vestjysk landbrug blev omstillingsprocessen både forsinket og kompliceret af ydre faktorer. Fællesmarkedet (de seks) blev dannet i 1958, men Danmark kom sammen med England og de skandinaviske lande til at stå udenfor det store centraleuropæiske frihandelsområde. Situationen i tresserne tegnede derfor ugunstig for landbrugseksporten. Bacoeksporten til England kunne opretholdes i konkurrence med commonwealthlandene, mens dansk landbrug på det store europæiske marked var reduceret til reserveleverandør. Følgen var en faldende forrentningsprocent.

Afsætningsproblemerne bragte landbruget ind i en venteposition, og landbofamilierne fik kun i meget begrænset omfang andel i den velstandsstigning, der blev flertallet af danskerne til del i »de glade tressere«. Utilfredsheden ulmede, og i 1961 proklamerede landboforeningerne og tolvmandsforeningerne et leveringsstop. Den blev kortvarig; kun 3-4 dage og var utvivlsomt brudt sammen af sig selv om ikke bybefolkningen og Kampmann-regeringen i den grad var grebet af panik over det drastiske skridt, at regeringen skyndsomt indgik forlig med landbrugsforhandlere. Tolvmandsforeningernes leder, godsejer Juel, udtalte i øvrigt om forhandlingerne, at han havde gjort arbejdet, mens landbrugsrådets præsident Anders Andersen tog æren, og husmændenes formand Peder Jørgensen fik pengene. Pengene gik til en hjemmemarkedsordning, og støtteordninger til landbruget måtte opretholdes i stor målestok helt frem til Danmarks optagelse i fællesmarkedet i 1972. Herefter garanterede EF's interventionsordninger en mindstepris på de enkelte landbrugsprodukter. Markedsmekanismen eller den frie prisdannelse har således reelt ikke været til stede inden for landbrugserhvervet siden begyndelsen af trediverne.

EF's mindsteprisordninger udgjorde imidlertid ikke et sikkerhedsnet. Forventningerne til dansk deltagelse i det store europæiske marked var store på tærsklen til halvfjerdsernes årti. Investeringslysten lod sig undfange heraf; landbrugsbedrifterne blev for alvor specialiseret. Parallelt hermed steg ejendomspriserne markant, hvilket umiddelbart kunne se

Det specialiserede landbrug. Billedet er fra en gård i Hee i 1985. Foto: Kjeld A. Hansen

ud som en fordel for de etablerede landmænd. Bankerne ydede på grund af værdistigningerne velvilligt lån både til investeringer og til privatforbrug. Men omkring 1979 løb udviklingen af sporet. En stor del af værdistigningen skyldtes inflationen, og samtidig med inflationsspiralens opadgående tendens sneg renten sig op mod de 20 %. Med den langsomme produktionsomsætning, som er uomgængelig i et jordbrugserhverv, kunne afkastet ikke bære en så stor rente. Da ejendomspriserne efterhånden stagnerede, kom mange i vanskeligheder.

Blandt dem var mange unge landmænd. Deres værste konkurrenter i halvfjerdserne havde været bylandmænd og bosiddende landmænd, der i kraft af værdistigninger på deres egen gård havde kunnet opkøbe nabo-gårdene. Staten trådte ganske vist til med tilskud til unge landmænd med det grønne bevis, men trak samtidig med den anden hånd betydelige beløb ud af erhvervet gennem en kapitalvindingskat, der særligt i Vestjylland følte uretfærdigt, fordi den beregnedes ud fra et lavt vurderingsgrundlag. Selv ejendomme med et utidssvarende produktionsapparat var derfor relativt dyre i overtagelse, og den unge generation måtte investere og specialisere til dyre renter. For mange viste det sig, at der ikke var meget idyl i det.

Landbrugets fremtid i vest

Indtil for få år siden var landbruget det førende erhverv i Vestjylland, mens industrien i landsdelen primært bestod af mindre virksomheder, der direkte eller indirekte forsynede hovederhvervet. I dag bevæger industrien sig efterhånden over i brancher, der ikke er knyttet til landbruget. Denne tendens vil forstærkes i de kommende år, omend det ikke sker på alle niveauer. Den højteknologiske industri vil sandsynligvis i mindre omfang slå igennem, idet landsdelen ikke i tide har sikret sig de tilstrækkelige uddannelsesinstitutioner og forskningscentre.

Landboernes procentvise andel af den samlede befolkning vil dog i den nærmeste fremtid fortsat være højere i Vestdanmark end i det øvrige land. Temmelig sikkert er det imidlertid, at den strukturelle udvikling siden 1960'erne med nedlæggelser og sammenlægninger af landbrug vil fortsætte, måske endda accelerere.

To udviklingsforløb kan tænkes. Enten følges den »liberale« linie, som vil indebære et kraftigt fald i antallet af heltidslandbrug, en fortsat arbejdsbesparende mekanisering og automatisering samt en stadig koncentration af den animalske produktion på færre større enheder. Eller der opstår et politisk krav om at bibeholde familiebrugets kulturelle og sociale identitet.

Meget tyder på, at den »liberale« tendens vil sejre, dog således at der ved siden af de højteknologiske heltidsbrug vil eksistere ganske mange fritids- eller deltidslandbrug. For industrilandbrugets vedkommende vil meget uden tvivl afhænge af EF's fremtidige landbrugspolitik, og her kan der vise sig betydelige problemer i det næste årti. Da fællesmarkedet blev dannet, var det ikke selvforsynende med landbrugsvarer og var nødt til at importere. Politikerne fastsatte derfor nogle kunstigt høje priser på landbrugsvarer, dels for at give landmændene en rimelig indtægt, dels for at opmuntre til en større produktion. Siden blev EF udvidet, og landbruget mere effektivt. Resultatet er i dag en overproduktion, og landmændene eksporterer til tredielande. Men for at holde erhvervets indtjening oppe, giver EF tilskud til eksporten. Dermed bliver det en rimelig god forretning at producere landbrugsvarer i EF og derfor vokser produktionen.

Sandsynligvis kan denne udvikling af politiske grunde ikke fortsætte. Kravet vil blive, at tilskuddene sættes ned, hvilket igen vil betyde, at økonomien bliver stram, især hos mindre rentable brug. Tilbage af fuldtidsbedrifter kan tænkes at blive relativt få af en størrelse, der muliggør fuld udnyttelse af den nye teknik og de nye forskningsresultater.

Den moderne landmand vil konstant være stillet over for store krav til uddannelse og efteruddannelse, både på edb-området og med hensyn til udnyttelsen af forskningsresultaterne fra landbohøjskolen og forsøgs-gårdene. Allerede i dag er han optaget af kølige teknologiske begreber som produktionsstyring, effektivitetskontrol og driftsplanlægning. Langt mere tid end i dag vil foregå bag skrivebordet og ved computer-skærmen.

Hvorvidt selvejet kan bevares ud over næste generation i et højproduktivt vestjysk industrilandbrug, er et åbent spørgsmål. Kapitalbeho- vet til investeringer vil være støt stigende og muligvis vil det især hos de unge afføde vanskeligheder med at opbygge den nødvendige egenkapi- tal. Dette kan aktualisere en kapitaltilførsel gennem aktieselskabsfor- men og/eller kan man tænke sig forskellige produktionskontrakter med bl.a. slagterier og foderstoffirmaer. På den anden side vil afkastet i land- bruget sandsynligvis sjældent være så stort, at fremmede investorer lige- frem vil stå i kø for at komme til, og kun landmanden selv er rimeligvis villig til at lægge al sin arbejdskraft i bedriften. Også ud over 40 timer om ugen.

Naturligvis kan også andre ejerformer tænkes realiseret. En model vil være, at staten overtog værdistigningsgevinsten som en prioritet i ejen- dommen. I så fald ville jorden efter en årrække blive samfundsejet, og landmanden alene besidde brugsretten. Endelig har andelsejede brug været debatteret som en mulighed uden at de første forsøg endnu har fremkaldt den store interesse til efterfølgelse.

Også et andet spørgsmål vil bevare sin aktualitet en rum tid endnu. I takt med intensiveringen og specialiseringen i avl og dyrkningsmetoder har der rejst sig kritiske røster i den øvrige befolkning også omkring landbrugets forvaltning af miljø og natur.

Kun et fåtal vil ganske benægte, at der eksisterer miljømæssige proble- mer og disse problemer kan blive større. Blandt andet kræver landsde- lens sandede jorder, at de tilføres betydelige mængder kunstgødning, hvis landmændene vælger at satse på en ensidig kornproduktion, men også store kvægbrug kan forårsage nitratforurening, hvis naturgødnin- gen tilføres arealerne i meget koncentrerede mængder. Landmændene må derfor i de kommende år gå konstruktivt ind i arbejdet med miljø- problemerne. I sidste ende er landbruget selv mest af alle afhængige af en økologisk balance i naturen. Er den ikke til stede, rammes landmanden før eller siden på sit brød.

Den voldsomme mekanisering efter anden verdenskrig har betydet rationaliseringer og et stort investeringsbehov. Billedet af høsten 1985 er fra Stadil. Ved århundredets begyndelse kunne man på den samme egn endnu se flokke af karle og piger på høstarbejde med le og rive.

Foto: Kjeld A. Hansen

De kritiske røster mod landbruget har ikke alle været lige saglige, men de kan ikke af den grund blot afvises med tilbagetrukken fornærmethed. Landbofamilierne er en minoritet i samfundet og må derfor på demokratisk vis argumentere for deres synspunkter. Hvis kritikpunktet ikke er reelt, må landbruget sagligt påvise dette, hvis det er reelt, må problemet løses.

Det ville være velgørende, om kredse inden for vestjysk landbrug i de kommende år med fordomsopløsende interesse afprøvede nye veje. I så fald er det en videreførelse af vestjysk tradition. Andelsbevægelse, hedeopdyrking og læplantning er glimrende historiske eksempler på landsdelens evne til nytænkning og foretagsomhed. Mulighederne er mangfoldige. Dyrkning af nye varierede specialafgrøder synes her at være perspektivrig, men erhvervet står sandsynligvis også over for udfordringer om på evnerig vis at markedsføre nye produkter. Nytænkning er givet nødvendig, hvis man ønsker det efterhånden 200-årige familiebrug bevaret.

Af anvendt litteratur skal fremhæves:

Fl. Jerk, Ringkøbing Amts herregårde gennem godsslagtningens tidehverv. I: Hardsyssels Årbog, 1958.

Knud Thøgersen, Ringkøbing Amts indsats i dansk landbrugs udvikling 1831-1931. Ringkøbing 1931.

Fl. Just (red.), Vestjyllands udviklingshistorie ca. 1750-1914. Esbjerg 1984.

Al. Kaae, Vestjysk landbrug 1856-1956. Ringkøbing 1956.

Jens Grøn, Landbruget og landdistrikternes udvikling. I: Folk og Forskning 4, Kbh. 1983.

Håndværk og industri

af Jon Høgh

Indledning

En verslinie af Johs. V. Jensen falder uvilkårligt én ind, når man begynder at sætte sig lidt ind i den udvikling, der har fundet sted inden for dansk – og i denne forbindelse specielt inden for vestjysk håndværk og industri igennem de sidste 100 år. Hvad hånden former er åndens spor. Sådan lyder verslinien, og man må sande, at digteren i nogle få velvalgte ord har ramt det, der er kernen i det hele: til hver en tid, igennem alle slægtled, er det, mennesket har frembragt af brugs- og pyntegenstande, et resultat af den åndelige eller kulturelle udvikling, der har fundet sted. Sådan var det for 1000 år siden, for 100 år siden. Og sådan forholder det sig også i 1986.

I det følgende gives en beskrivelse af nogle vestjyske håndværk og industrigrene. Vi begynder i Ringkjøbing og slutter i Ulfborg, men inden da har vi set på en del af erhvervslivet i ældre, nyere og nyeste tid i vor gamle købstad, ligesom vi også er taget på landet samt til stationsbyerne Lem, Tim og Ulfborg i samme ærinde.

Håndværk og industri

Der kan ikke drages noget skarpt skel mellem håndværk og industri. Statistikken skelner heller ikke mellem begreberne, men samler dem under betegnelsen *fremstillingsvirksomheder*. Alligevel er det muligt pr. tradition at kategorisere *industrivirksomheder* som større foretagender med store produktionsanlæg, der arbejder med en oftest ret betydelig kapital, beskæftiger mange mennesker og fremstiller varer for en stor for virksomheden ukendt kundekreds, mens *håndværket* normalt kendetegnes for det modsatte: mindre disponibel kapital og dermed følgende mindre produktionsanlæg, hvilket atter får til følge, at kun få arbejdere er ansatte på håndværksvirksomheden, der for det meste leverer bestilte varer til en for virksomheden bekendt kundekreds. I ældre tid kaldte man virksomheder for håndværk, hvor arbejdet udførtes med hænderne

og med nogle ganske enkle redskaber, men i vor tid betjener håndværket sig også af maskiner.

Trods kriser og skiftende konjunkturer har dansk fremstillingsvirksomhed klaret sig, fordi den har forstået at producere varer, som – grundet teknisk dygtighed – er blevet, hvad man godt kan kalde specialiserede kvalitetsvarer. Dette gælder ikke mindst for vestjysk håndværk og industri.

Håndværk i Ringkøbing

I det gamle 1600- og 1700-tals Ringkøbing fandtes der ikke som i andre danske købstæder egentlige håndværkerlaug. Første gang, Ringkøbinghåndværkerne forenede sig, var i 1861, da Ringkøbing Håndværkerforening oprettedes. Det skete 12 år efter, at Danmarks Grundlov af 5. juni 1849 formulerede næringsfrihedens principper, og det var 4 år efter, at næringsloven, der totalt afskaffede laugsvæsenet, blev indført i 1857. Skønt laugsvedtægter således ikke eksisterede officielt og på papir, må vi dog formode, at der mellem byens relativt få håndværkere reelt eksisterede laugslignende aftaler.

Den allerførste håndværker i Ringkøbing, hvis navn er kendt, var Mikkal Maler, omtalt 1587. Ingen er naturligvis i tvivl om, hvilket fag han udøvede. Han har rimeligvis været byens eneste maler, og han har også taget rundt i omegnen for at udøve håndteringen. Men han har afgjort ikke været byens eneste håndværker; han var blot den første, hvis navn ikke gik i glemmebogen. I 1605 omtales Peter Snedker, i 1662 Peder Mikkelsen, der var murer, i 1710 omtales den dygtige guld- og sølvsmedemester Poul Ottesen Kjærulff osv. osv.

Håndværkernes antal blev stedse større. Handelen blomstrede, og landboreformerne afstedkom blandt andet et betydeligt byggeri. I 1817 var 53 borgere ud af byens ca. 1100 indbyggere håndværkere. Det var kun knap 5 %, hvilket fortæller os, at det afgjort ikke var håndværkerstanden, der prægede den gamle købstad.

Økonomisk tilhørte håndværkerne middelstanden. Standsmæssigt stod de langt under købmændene, der tillige med embedsmændene tilhørte byens overklasse. Derimod stod de underklassen, daglejerne, nær. Det betød meget i de gode, gamle dage, hvilken samfundsklasse man

kom fra: var du håndværker, måske endda med egen virksomhed, kunne du godt se i øjnene, at du aldrig ville få den købmandsdatter, du var blevet forelsket i. Sådan giftede man sig ikke ind i hinandens klasser. Men klasseskellene udjævnedes gradvis, og det tog sin begyndelse allerede i det 18. århundrede, hvor der i alle købstæder blev oprettet borgerudvalg, de såkaldte eligerede borgere, hvori ikke kun som hidtil købmændene havde sæde, men hvor også håndværkerne fik det.

Allerede i 1817 meddeler dr.phil., stiftsprovst Peter Nicolai Frost i sin »Beskrivelse over Købstaden Ringkjøbing«, at indbyggernes væsentligste næringsveje er »Handel, Avling, Haandværker, Fabriqver og Fiske-rie«. Af nævnte næringsveje havde stiftsprovsten imidlertid ikke stor tillid til håndværkernes formåen. Se blot hvad han skriver: »Det fattes egentligt ikke paa Haandværkere her i Byen, men det er kun i meget enkelte Professioner, at Vedkommende have bragt det til nogen høi Grad af Fuldkommenhed. De fleste af vore Haandværkere savne saavel den fornødne forberedende Dannelse, som og Veiledning af udmærket duelige Mestere, der fornemlig maa søges paa større Stæder. Isærdeles- hed behandles Muurarbejde kun maadeligt. Der gives kun for Tiden en eneste, som forstår at opsætte en Skorsten og Vindovn, der er fri for Røg ...« Frost hævder endvidere, at der fandt en form for folketælling sted i Ringkøbing så tidligt som i 1710. Allerede dengang eksisterede der i byen 28 håndværkere, der fordelte sig på 14 fag. Godt 100 år senere, i 1817, havde tallene ændret sig, ikke meget ganske vist, men de var for opadgående: 53 håndværkere udøvede tilsammen 21 fag. Antallet var dermed steget med ca. 90 %, men en specialisering var tydeligvis også indtrådt. Som det fremgår af tabel 1 boede der et par generationer senere – i 1883 – i alt 74 håndværkere i købstaden, altså en stigning på ca. 40 %, mens antallet af fag i denne periode kun steg til 25. I 1934 var antallet af fag stadigvæk 25, hvorimod mængden af fagenes udøvere var gået i vejret med godt 45 % til 108. Men naturligvis havde fagene afgørende ændret karakter i de skiftende perioder.

Stiller man igen håndværkernes antal i forhold til Ringkøbings indbyggertal, vil man se, at det procentvise antal udøvende håndværkere stort set er det samme i 1817, 1883 og 1934. Den lille nedgang fra 1883 til 1934 skal selvfølgelig ses i lyset af, at det procentvise håndværkerantal er beregnet på indbyggertallet, der i dette halve århundrede steg med ca. 150 % på grund af, at industrialiseringen fik vind i sejlene i Ringkøbing.

Antallet af håndværksmestre var i 1985 på 106, tilsammen dækkende

Tabel 1:

Oversigt over håndværkere i Ringkøbing fra 1817 til 1985

	1817	1867	1883	1934	1985
Autoforhandlere					10
Bagere	1	2	4	9	4
Barberer				5	4
Blikkenslagere		1	2	2	3
Bogbindere		1	1	1	1
Bogtrykkere		1	1	2	1
Bødkere		1	1		
Drejere	1	3	3	3	
Elektro-Auto					2
Elektro-Mekaniker					1
Farvere	2	2	1		
Fotografer				2	1
Gartnere			1		1
Garvere	2	1	1		
Glarmestre	1			2	3
Guldsmed	2	2	2	1	1
Gørtlere	2	1			
Hattemagere	1	2	4		
Installatører				5	5
Jernstøbere			2		
Karetmagere		1	1	1	
Knapmagere	1				
Kobbersmede	1				
Kurvemagere		1	2	1	
Malere	1	4	2	10	6
Mekanikere				6	13
Murere	3	4	3	9	13
Møllebyggere			1		
Rebsslagere	2	2	2		
Revisorer					7
Sadelmagere	2	2	4	2	
Skomagere	7	14	10	9	
Skorstensfejere					1
Skræddere	5	6	6	7	
Slagtere	1	4	6	5	4
Smede	4	5	3	5	5
Snedkere	7	9	6	8	Se tømrerne
Stenhuggere				1	2
Tømrerne	6	2		6	10*
Urmagere	1		5	4	3
VVS-installatører					5
Uldspindere				2	
Antal håndværkere	53	72	74	108	106
Antal fag	21	23	25	25	23

* Tallet dækker såvel snedker- som tømrermestre.

Tallene fra 1817 er hentet fra P.N. Frost: »Beskrivelse over Købstaden Ringkøbing».

Tallene fra 1867, 1883 og 1934 er hentet fra F.K. Erlang: »Ringkøbing Håndværkerforeningen», 1936.

Tallene fra 1985 er fremkommet dels ved en optælling af Håndværkerforeningens medlemsliste, dels ved en optælling af de virksomheder, der ikke er medlemmer af Håndværkerforeningen. Dette talmateriale har Jon Høgh ansvar for.

Muligvis skal håndværkerens antal i 1817, 1867 og 1883 tages med et gran salt. Måske havde de fleste af dem dobbelt erhverv, eksempelvis landbrugere eller fjordfiskere med håndværk som bierhverv. Det historiske kildemateriale bekræfter eller afkræfter imidlertid ikke denne tanke.

lige så mange fag – 23 – som 72 mestre dækkede i 1867. Men tallene dækker over drastiske forandringer. De gamle håndværk, f.eks. karetmager-, kurvemager- og sadelmagerfaget eksisterer ikke mere i Ringkøbing, hvilket naturligvis skyldes, at i hvert fald karetmagerens fag hører en svunden tid til, mens kurvemagerens og sadelmagerens arbejde er overtaget af industrien. Det samme gælder fag som skomagerens og skrædderens. Man køber hverken sko eller tøj efter nøjagtige mål, sådan som man gjorde for år tilbage. Derimod anskaffer man nævnte beklædningsgenstande efter de mål, industrien har massefremstillet dem i, og når sko-sålerne er opslidte og luven er slidt af jakkesættet, anskaffer man nyt i stedet for at lade reparere. Dette er naturligvis et udslag dels af pengeri-gelighed i befolkningen og dels af en uforholdsmæssig høj reparationspris. Udviklingen på arbejdsmarkedet og i samfundet i det hele taget har altså betydet tilbagegang, ja, ligefrem totalt ophør for erhverv som for 50 år siden syntes ganske uundværlige. Til gengæld har den også bevirket nye fags opkomst: elektro-branchen har været på vej i mange år, siden H. C. Ørsted i 1820 opdagede elektromagnetismen, men først i vort århundrede har branchen bredt sig som et typisk moderne servicefag til at blive landsdækkende, hvilket er ensbetydende med, at elektrovirk-somhederne er relativt nye.

Industri i Ringkøbing

Dansk industris barndom

Da Ringkjøbing Landbobank oprettedes for 100 år siden, var dansk industri endnu i sin vorden. Antallet af virksomheder, der gik under betegnelsen »Fabrikker eller fabriksdrevne Virksomheder« var imidlertid op mod århundredskiftet i stærk stigning. Dagliglivets mangeartede fornødenheder produceredes ikke mere i nævneværdigt omfang som hjemme-fabrikata, derimod blev fabriksfremstillede produkter mere og mere almindelige. Det var en af årsagerne til, at landbruget kunne afse arbejdskraft til byerne. En anden årsag hertil var, at landbruget mekaniseredes, hvorved en del af arbejdsstyrken på landet blev overflødiggjort, mens der var rigeligt brug for den i byen. I adskillige byer havde de fabrikker, der opstod i tilknytning til netop landbruget, givet sig i lag med at fremstille landbrugsmaskiner og -redskaber.

Det er i det hele taget karakteristisk for tiden fra o. 1880 til århundredskiftet, at vi på så at sige alle områder var ved at forlade noget gammelt til fordel for noget nyt. Det var gældende for åndslivet, men det var også tilfældet for det materielle liv – alt var i udvikling på den tid, og på mange områder stredes gammelt og nyt. Mellem erhvervene – de gamle afprøvede håndværk og den ny begyndende industri – kom det ofte til en ikke ringe spænding. Ganske vist var der kun i ringe grad tale om en storindustri på kapitalistisk grundlag i 1880'erne. Det er derimod betegnende, at langt de fleste industrier blev drevet som enkeltmandsfirmaer og kun meget få var gået aktieselskabsvejen.

Socialt set var der inden for industrien ved at opstå en egentlig arbejderklasse, der på flere måder adskilte sig fra det gamle håndværks svende – væsentligst deri, at en del af den ny tids industriarbejdere, først inden for jernindustrien, så småt begyndte at organisere sig i fagforeninger, der befordrede medlemmerne strejkeret. Som en modvægt mod den tiltagende organisering af arbejderne dannede jernets arbejdsgivere i København en arbejdsgiverorganisation i 1885, og allerede samme år udbrød en lønkonflikt på en større virksomhed, som fagforeningen omgående belagde med strejke. Arbejdsgiverne svarede igen med lockout af hele 24 jernindustrielle virksomheder. Smede-lockouten, der var den hidtil største danske konflikt på arbejdsmarkedet, viste, hvad fremtiden bar i sit skød.

I modsætning til håndværkerne, der oftest var begyndt i det meget små og derefter havde arbejdet sig op ved personlig flid, krævede industrien økonomisk hjælp fra finansverdenen, og man ser da også, at udviklingen af industrien og bankvæsenet fulgtes pænt ad. Hertil kom, at der hos de mænd, der ledede den store industri, var udviklet et videre og bredere syn på salg og afsætningsmuligheder i det hele taget, som nok stod i modsætning til håndværkernes syn på produktion og afsætning: medens håndværkerne arbejdede for at dække det helt lokale områdes behov, så satte industrien en produktion i gang, der skulle dække hele landets forbrug. For adskillige industrivirksomheder i vor tid er det endda sådan, at produktionen til det hjemlige marked langt overstiger den produktion, der går til eksport.

Den industrielle revolution, som udviklingen på arbejdsmarkedet er blevet kaldt, medførte, at industrien søgte at danne tidssvarende organisationer. Den første af disse var *Arbejdsgiverforeningen af 1896*, der som samlet organ havde kompetence til at forhandle løn- og arbejdsforhold

med arbejderforbundene, der i 1898 havde sluttet sig sammen i *De samvirkende Fagforbund*. Samarbejdet mellem forbundene er langtfra altid gået gnidningsløst, men det gik dog i en mere gunstig retning, da lovgivningsmagten i 1910 oprettede institutionerne *Den faste Voldgiftsret* og *Forligsmandsinstitutionen*. Desuden har de rent faglige institutioner, der i tidens løb blev oprettet af de forskelligartede industrier, haft stor betydning for udviklingen. I 1911 samledes de under *Industrirådet*, der oprettedes af den i 1838 stiftede *Industriforening i København*.

Dampmaskinen indvarslede en revolution for virksomhederne

I mange egne af landet ser man, at hidtil mindre håndværksvirksomheder, hvor arbejdet vitterligt udførtes med hånden, blev til små industriforetager med dampmaskinens udbredelse. Til trods for, at intet andet end netop dette tekniske vidunder pegede i retning af stordrift, omlagde man fuldstændig produktionsmetoderne, så de tilpassedes dampkraftanlægget. Udviklingen fortsatte, nye tekniske hjælpemidler udvikledes og installeredes i såvel små som store virksomheder, teknikken gik sin sejrsgang.

Endelig skal nævnes, at de fremskridt, der fandt sted på transportens område i allerhøjeste grad bevirkede gunstige forhold for industrien, idet udbredelsen af jernbaner og dampskibe åbnede mulighederne for eksport til fremmede lande – såvel kontinentale som oversøiske. Industrialiseringen befordrede ingeniører en eksplosiv befolkningstilvækst i Ringkøbing by, sådan som det var tilfældet på landsplan. Ringkøbing var imidlertid ikke alene om at stå uden for den almindelige udvikling, det samme gjorde nemlig mange andre små provinsbyer og købstæder. Det var derimod de større byer, der voksede mest – også forholds-mæssigt. Det er bemærkelsesværdigt, at de små byer, der stod mest i stampe, alle er beliggende i landsdele, hvor jernbanenettet blev udlagt sent. På den måde opnåede man ikke den fornødne kontakt med omverdenen så tidligt som man kunne have ønsket det, efter at fabrikkerne var begyndt at skyde op.

Hertil kommer, at mange danske købstæder, heriblandt Ringkøbing, efter krigen med England og statsbankerotten i begyndelsen af 1800-tallet for en tid fik en meget betydelig konkurrent i den gamle tyske hansestad Hamborg. Den kapital, som dansk erhvervsliv lå inde med før kri-

Jernbanestationen i Ringkøbing, opført 1875. Den vestjyske længdebane fik stor betydning for landbruget, dels for den begyndende industri i købstæderne. Billedet er sandsynligvis fra tiden omkring århundredskiftet.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

sen satte ind, smuldrede totalt bort som en følge af krisen. Men de pengeløse danske købmænd blev tilbudt kredit af deres hamborgske kolleger, og de tog selvfølgelig imod tilbuddet, men – måske uden at ane det – gjorde de sig derved afhængige af Hamborg. På længere sigt var de danske købmænd og næringsdrivende i det hele taget kedede af nævnte afhængighedsforhold, så da *Jernbanekommissionen* i 1847 spurgte Ringkøbing byråd om, hvilken indflydelse et evt. jernbaneanlæg, der satte Nørrejylland i direkte forbindelse med Hamborg, ville have for Ringkøbing og omegn, svarede byrådet, at det ville fraråde en sådan forbindelse, da den ville være mere til skade end til gavn for erhvervslivet, idet de købstæder, der lå nærmest forbindelseslinien, ville lide skade ved en sådan forbindelse. Man forudså, at landboerne på egen hånd ville eksportere deres produkter og kvæg og til gengæld indføre, hvad de havde brug for. Byrådet skønnede, at handelsfordelen derved ville tilfalde Hamborg i stedet for de danske købstæder, over hvilke handelen ellers ville foregå.

Oprindeligt skulle det jyske jernbanenet have været udlagt i Midtjylland, følgende den midtjyske højderyg via Silkeborg og Viborg til et ikke nærmere angivet sted ved Limfjorden. I stedet for og klogeligt nok

Ringkøbing havn. Den ca. 40 meter lange anløbsbro kunne ikke anløbes af store skibe, idet dybden i fjorden ikke tillod de store fartøjer at besejle Ringkøbing. Årstallet er ukendt, formodentlig stammer motivet fra århundredskiftet.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

anlagde man den østjyske og den vestjyske længdebane med et efterhånden omsiggribende net af tværbaner.

Om jernbaneforbindelserne til og fra Ringkøbing ved vi, at Holstebro-Ringkøbing-banen åbnedes i marts 1875 og i sydgående retning åbnedes Ringkøbing-Varde-banen i august måned samme år. Det skete hele 28 år efter, at Danmarks første jernbaneforbindelse, København-Roskilde, indviedes i 1847, og det var en halv snes år efter, at Holstebro pr. jernbane via Struer og Skive blev sat i forbindelse med østkysten. Den forøgelse af handel og produktion, som jernbanerne for en stor del bevirkede, blev altså udskudt med henved 10 år i forhold til nabokøbstaden, Holstebro. Men sent er bedre end aldrig. Som handelsby og industriby i miniformat var de erhvervsdrivende i Ringkøbing især glade for den etablerede jernbaneforbindelse mod syd, idet de med den blev sat i forbindelse med England. Esbjerg havn, som der var blevet arbejdet på fra omkring 1870, var nemlig klar til brug i 1873, og i 1874 oprettedes dampskibsforbindelse med kvægtransport og senere også ost, smør og bacon til England.

På samme tid var Ringkøbing havn i en elendig forfatning, ja, der eksi-

sterede faktisk slet ikke nogen havn, men kun en ca. 40 meter lang havnebro, hvor små både kunne lægge til. Større og mere dybtgående skibe kunne ikke anløbe broen, idet de ikke kunne sejle op ad den af grunde opfyldte fjord, men måtte umiddelbart inden for indsejlingen ved Nymindegab losse i lægttere, som bragte ladningen videre op ad fjorden til Ringkøbing. Som en følge af de dårlige tilsejlingsforhold havde Ringkøbing bestemt ikke status af havneby. I 1874 rådede byen således kun over 12 skibe af 120 læsters drægtighed (1 læst = 16,7 hl salt; 30,6 hl korn og kul; 12,98 hl sild; 1344 kg smør), mens i alt 23 fremmede skibe samme år anløb byen i såvel indenlandsk som udenlandsk fart. Men nu tog Esbjerg fuldstændig magten fra den gamle købstad ved fjorden, der i tidernes morgen var anlagt som en søhandelsby, og endnu i midten af 1600-årene har man mange vidnesbyrd om, at den var en driftig havneby. Om tilbagegangen meldte Trap i 1874: Udførsel ad søvejen til udlandet er ubetydelig. Af kornvarer udføres intet, derimod lidt saltet flæsk, smør og voks. Året efter, da jernbanen kom til Ringkøbing, ophørte helt den i forvejen ubetydelige skibsfart.

Til trods for, at Ringkøbing kom sent med i udviklingen, havde byen dog som bekendt længe haft et alsidigt erhvervsliv, som – hvis man skal tro stiftsprovst Frost – ikke var særligt fremragende, hvad håndværkerens formåenhed angik. Derimod ytrer den gamle stiftsprovst tilfredshed med byens fabrikker, hvoraf en del allerede eksisterede omkring 1817.

De ældste virksomheder i Ringkøbing

Den ældste var en lakfabrik, oprettet i 1780 af apoteker Broager, men til trods for, at der brugtes mere lak dengang end nu, bl.a. til lukning af breve, blev virksomheden aldrig særlig omfattende.

I 1791 anlagde købmand Jens Harpøth et garveri, der i 1811 beskæftigede én svend, én dreng og én daglejer. Produktionen er ifølge Carl Lindbergh Nielsens bog »Ringkjøbing Købstads Historie« opgjort til 300 oksehuder, 50 hestehuder, 1.000 kalveskind og 400 fåreskind. I 1812 fik Harpøth konkurrence, idet købmændene Bettenhaus og Juulsgård og garver Korsholm oprettede et nyt garveri i Ringkøbing. Det bestod ifølge P. N. Frost af tre kalkkummer og hele 15 drivkar, og det blev drevet af en kyndig mester, der som medhjælp havde 3-4 karle. Alle sorter læder af god kvalitet fremstilledes, og det solgtes ikke kun i Ringkøbing og omegn, men viden om i Nordvestjylland, endog så langt væk som i

Thy og Salling. Råmaterialerne i form af skind og huder opkøbtes i omegnen, mens barken, hovedsageligt ege-, pile- og birkebark, importeredes fra Norge. At garve huderne med bark var en proces, der varede ca. et år. Det var for lang tid, mente den sidste ejer af virksomheden, Chr. Junge. Derfor erstattede han kort tid efter overtagelsen i 1888 barkgarvningen med kemisk garvning, hvorved hele processen ikke varede mere end højst tre uger, men denne ændring var for kostbar, hvorfor Junge afhændede garveriet for i 1909 at emigrere til Amerika.

Til de gamle Ringkøbing-virksomheder hører også kardefabrikken, der var oprettet i 1794 og som beskæftigede henved 15 fattige børn. Året før var en nålefabrik blevet oprettet, men den lukkede dog snart igen, ligesom sukkerraffinaderiet, der så dagens lys i 1811, heller ikke kom til at spille nogen nævneværdig rolle.

Tobaksfabrikkerne

Derimod klarede tobaksfabrikkerne sig – for et par stykkers vedkommende endog helt ind i 1900-tallet. Den første oprettedes allerede i 1787 af 7 købmænd. Denne tobaksfabrik omdannedes hurtigt til et aktieselskab, og da virksomheden gik godt, dens produkter af røg- og skråtobak blev solgt over hele landet, modtog den med jævne mellemrum nye aktionærer. Det pudsige for dette vel nok første aktieselskab i Ringkøbing er, at aktionærerne ikke fik del i overskuddet i rede penge, men derimod fik de én gang om ugen udleveret tobak i forhold til det tegnede aktiebæleb. To af købmændene var ikke tilfredse med denne form for udbytte-delning, hvorfor de brød ud af kompagniskabet og oprettede nye fabrikker. I Ringkøbing eksisterede således i en årrække ikke mindre end fire tobaksfabrikker med en samlet årsproduktion på 90.000 pund tobak.

Efterhånden halveredes fabrikkernes antal til to, hvoraf den ene, beliggende i V. Strandgade, var oprettet i 1817 af købmand Chr. Husted. Denne fabrik producerede stort set alle former for røg- og skråtobak, men dens væsentligste produktion var karduskrå. Fabrikken var i Husted-familiens eje indtil 1883, hvor den blev købt af konsul Chr. Høy, der drev virksomheden videre til sin død i 1901. Herefter overtog hans søn, Jens Høy, den ret store fabrik, men han solgte den tre år senere til købmand Peter Dalgård Junge, der drev den i 4 år for i 1908 at sælge den til Færch's fabrikker.

Den anden tobaksfabrik, der var beliggende i Mellemgade, var opret-

Ublandet Java Tobak var en ret stor artikel for Mølgaards Tobaksfabrik, der grundlagdes i 1830 og blev nedlagt 100 år senere. Mølgaards speciale var karduskrå.

Ringkøbing Museum

ret i 1830 af føromtalt nu 72-årig købmand Jens Harpøth. Efter Harpøths død i 1844 overtog købmand Laur. Lange fabrikken, og da han døde i 1868, blev den fortsat af Langes enke, der senere giftede sig med Jens Mølgård.

Mølgård beskæftigede en overgang ca. 85 medarbejdere på virksomheden, der havde specialiseret sig i fremstilling af karduskrå, men som også producerede cigarer og skråtobak, der efter styrke og smag indpakkes i hvide, blå og grå pakninger.

Flydende Smørfarve,

som giver Smørret en smuk Farve ved Til-
sætning af 4 à 8 Draaber pr. Pot Fløde eller
8 à 12 Draaber pr. $\frac{1}{2}$ Smør. Den farver
ikke Kjørnemælken og giver ingen Affmag;
opbeværes bedst et kjøligt Sted.

I. P. Nielsen, Ringkjøbing.

Foruden de omtalte fabrikata fremstillede I. P. Nielsens Fabriker også flydende smørfarve, der også brugtes som farvestof i margarine. Smørfarven er hovedsageligt blevet brugt før, under og umiddelbart efter 1. verdenskrig. Katalog for virksomheden. Ringkjøbing Museum.

I. P. Nielsens Fabriker

På bykortet over Ringkjøbing finder man I. P. Nielsensvej som den vej, der forbinder Reberbanen med Tangsvej. I. P. Nielsensvej er navngivet efter Jes Peder Nielsen, der den 1. maj 1863 oprettede de såkaldte »I. P. Nielsens Fabrikker«, beliggende Østergade 8, der fremstillede aromatisk maltsaft og maltin til hjemmebrygning af husholdningsøl. I 1890 opfandt I. P. Nielsen den omtalte aromatiske maltsaft, hvorefter han gjorde den landskendt, idet den var særdeles velsmagende og derfor eftertragtet. Maltsaften fremstilledes naturligvis af maltbyg, som kunstigt bragtes til spiring, hvorved der dannedes enzymer, der gjorde den i frøhviden samlede oplagsnæring opløselig. Desuden anvendtes det bitre smagsstof lupulin i humleplanten. Sødemidlet til øllet fik man fra sukkerroer, mens cikorierødder anvendtes for at give maltsaften farve. Hvordan blandingsforholdet mellem nævnte ingredienser har været, altså hvordan opskriften har lydt, ved jeg ikke, idet den sidste ejer af maltfabrikken, P. G. Grønning, ikke kunne give mig den, fordi han solgte opskriften til firmaet »Dr. A. Wander« i København ved nedlæggelsen af »I. P. Nielsens Fabriker« i begyndelsen af 1950'erne.

At den aromatiske maltsaft og maltinen, der er maltsaft i tørstof, var af høj kvalitet, kan der ikke være tvivl om, når vi ved, at $\frac{3}{4}$ flaske koncentreret maltsaft slog til til fremstilling af 20-30 helflasker hjemmebrygget husholdningsøl. Og grunden den gode kvalitet sender lærer B. Pedersen-Østerby i Lomborg denne hilsen til I. P. Nielsen:

D. 27-1-1898.

Hr. Fabrikant!

I to Aar har vi nu brugt Deres »Aromatisk Maltsaft« til Fremstilling af Husholdningsøl, og det er mig en Glæde uopfordret at meddele Dem, at vi ere særdeles tilfredse med at vi opdagede Deres Maltsaft, hvorpaa kan brygges Øl saa godt som Dobbeltøl saa vel som tyndt og yderst billigt Øl, men altid sundt og velsmagende. Jeg har tidt sagt, at ved at bruge denne Maltsaft faar man det sundeste og mest velsmagende Øl og det tilmed paa den nemmeste og (mener jeg ogsaa) billigste Maade.

Da »Aromatisk Maltsaft« mærkeligt nok sjældent er til at faa hos de Handlende herhjemme, vilde jeg gerne bede Dem om at sende mig 12 Flasker til Lemvig, da jeg lettest kan faa det derfra med Vogn. Regning bedes vedlagt og Betaling sendes saa per omgaaende. (Vi ere to, som skulle dele Flaskerne. Jeg har anbefalet Øllet mange Steder).

*Med Agtelse
B. P. Østerby
Lærer*

(Det her citerede brev ejes af P. G. Grønning.)

Adskillige andre produkter end maltsaften fremstillede I. P. Nielsen. Således f.eks. det patenterede fabrikat *aromatisk maltsirup* eller *ølextrakt*. Under krigen brugtes maltsirup som sødemiddel i bagværk og madlavning for at spare på sukkeret, som der grundet rationering kun var yderst lidt af dengang. Ligeledes fabrikeredes kaffetilsætning, men denne produktion ophørte snart, idet giganten Rich's og senere Danmark's gjorde det umuligt for de mindre virksomheder at klare konkurrencen i denne specielle produktion.

Ringkjøbing Uldspinderi

I 1884 grundlagde møllebygger Mathias Christensen Ringkjøbing Uldspinderi og Trikotagefabrik. Christensen, der var født i Vejen i 1865 som

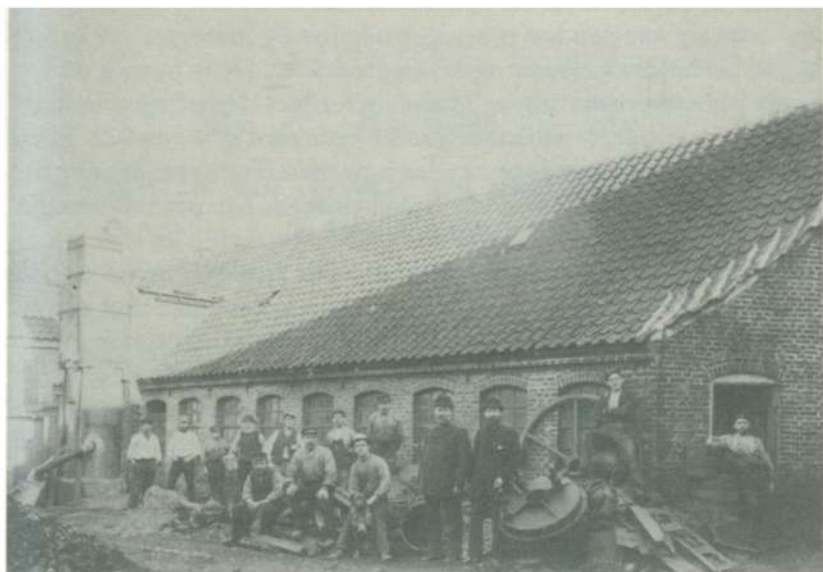

søn af en møllebygger, lærte møllebyggeri af faderen, men senere valgte han altså at blive uldspinder og trikotagefabrikant. Efter i kort tid at have stået i lære hos en fabrikant i Herning oprettede Christensen sammen med sin far et lille ved vindkraft drevet uldspinderi i en savmølle beliggende mellem Herningvej og Vellingvej. I løbet af kort tid havde de to oparbejdet en god forretning, men i 1890 opgav de samarbejdet, fordi Mathias Christensen imod faderens ønske ville indrette et spinderi, hvor den til tider ikke så stabile vindkraft skulle erstattes af dampkraft. »Jeg skal ikke have damp,« sagde faderen. »Skal der damp til, må du selv fortsætte.« Resultatet blev, at Mathias Christensen i 1890 flyttede over på den anden side af Herningvej, hvor han opførte og indrettede et uldspinderi for dampkraft.

Spinderiet var, hvad man kalder et *bønderspinderi*. Landboerne indleverede den uld, de havde klippet af fårene, til kartning og spinding. Det forarbejdede produkt aftog bønderne nogle uger eller måneder efter mod at betale arbejds løn og diverse omkostninger. Efter datidens målestok var det ikke ubetydelige mængder, der årligt gik gennem spinderiet. I Ringkjøbing Håndværkerforenings jubilæumsskrift opgør F. K. Erlang således et års produktion til ca. 5.000 sække á 4-5 kg i gennemsnit.

Men Christensen kunne ikke stilles i denne virksomhed. Derfor afhændede han den i 1904 til fabrikant J. A. Lund, der atter afløstes af fabrikant Georg Binder, der ejede og ledede virksomheden, indtil en ildebrand i 1923 ødelagde så godt som alle bygninger. De maskiner, der ikke var blevet ødelagt, solgtes omgående, så da fabrikant Hans Lauritz Hansen i 1926 købte ruinerne af den tidligere fabrik samt et uskadt beboelseshus, gik han straks i gang med at genopbygge virksomheden.

Den genopståede uld- og trikotagefabrik blev virkelig et anerkendt firma under H. L. Hansens ledelse. Som i Christensens tid leverede bønderne uld til fabrikken, og ikke kun bønder fra vort lokalområde, men fra hele Hardsyssel, om det endda har kunnet gøre det. I modsætning til Christensens virksomhed aftog uldleverandørerne ikke færdigvarerne; dem sørgede H. L. Hansen derimod selv for at så solgt gennem grossister og detailforretninger landet over. Særlig kendte og efterspurgte var H. L. Hansens uldtæpper, men ellers fremstillede kraftige og varme klædevarer af ulden samt lige så svære og lune strikvarer af garnet, der blev spundet i uldspinderiet.

C. M. Holbeks Jernstøberi, oprettet 1877. Den sidste ejer af jernstøberiet var J. F. V. Røgind. Det formodes, at virksomheden blev nedlagt ved hans død i 1929.

Originalfoto tilhører A. Dyekjær-Christensen

Ringkjøbing Jernstøberi

En helt anden virksomhed end den lige skildrede har vi i Ringkjøbing Jernstøberi. Det var handelsmanden Carl Marinus Holbek, der i 1877 efter en lidt omflakkende tilværelse i det vestjyske slog sig ned i fødebyen Ringkjøbing for at drive et jernstøberi sammen med sin bror, Simon, der havde påbegyndt en sådan virksomhed i Nygade 10, men som senere flyttede virksomheden til Vestergade 15. Men i 1884 flyttede Simon Holbek til Skjern, hvorefter C. M. Holbek fortsatte driften alene.

I 1889 omdannedes virksomheden til »Actieselskabet Ringkjøbing Jernstøberi« med en aktiekapital på 10.000 kr. fordelt på aktier á 100 kr. Selskabets bestyrelse bestod af consul og købmand Georg Berthelsen som formand, medens C. M. Holbek selv blev forretningsfører og kasserer. Desuden bestod bestyrelsen af sparekassebestyrer Jens Harpøth.

Af selskabets love, der blev vedtagne den 23. april 1888, fremgår det, at bestyrelsen ved underskrift af formanden og ét af de andre bestyrelsesmedlemmer forpligtede virksomheden økonomisk. Aktionærerne

skulle altså ikke underrettes på forhånd, når de tre bestyrelsesmedlemmer satte sig sammen for at beregne udgifter og indtægter ved køb og salg af henholdsvis råvarer og færdigprodukter. Dette foregik udelukkende på bestyrelsens ansvar. Måske derfor blev den paragraf indført i lovene, som sagde, at selskabet kun hæftede med dets ejendele. Heraf fulgte, at aktionærernes formue uden for aktieselskabet var dette og dets kreditorer uvedkommende. – Tilsyneladende har generalforsamlingens eneste magtbeføjelse ligget deri, at den kunne hindre eller give sit samtykke til, at virksomheden pantsatte sine ejendele, hvis det skulle blive nødvendigt. Virksomheden ophørte som aktieselskab efter kun 2½ års virke, hvilket givetvis også betød en total lukning af forretningen for en årrække. I det mindste har virksomheden, hvis C. M. Holbek har ført den videre, ført en yderst tilbagetrukken tilværelse som et rent privat firma, som det ikke har været umagen værd at anmelde hverken til handelsregistrene eller handelskalenderen, idet ingen af nævnte samlinger omhandler Ringkjøbing Jernstøberi efter 1892, før handelskalenderen i 1896/97-årgangen omtaler C. M. Holbek som jernstøber. Skal man vurdere denne virksomheds eksistens på baggrund af det yderst sparsomme kildemateriale, kommer man uvægerligt til det resultat, at Jernstøberiet har været ude af drift i 5-året 1892-97, hvorefter det genopstod, i begyndelsen under den gamle Holbeks ledelse, men fra 1897 under sønnen P. Tang Holbeks ledelse.

Han opgiver imidlertid forretningen i 1899 for at blive direktør for Hørsholm Jernstøberi. Samtidig hermed sker der det, at Ringkjøbing Jernstøberi den 9. november 1899 for anden gang blev omdannet til aktieselskab under ledelse af maskinmester J. F. V. Røgind. Denne gang eksisterer virksomheden som aktieselskab i 4 år, før ophøret fandt sted den 12. november 1913. Om forretningen herefter førtes videre, behøver man ikke at være i tvivl om, idet handelskalenderen oplyser, at J. F. V. Røgind fra 18. november 1913 stod som eneindehaver af enkeltmandsfirmaet Ringkjøbing Jernstøberi.

Men trods fremstilling af forskellige specialvarer så som en dampgryde til svinefoder, Hoverdal grisetrug og centralvarmekomfurer var forretningen i aftagende. Hvornår den lukkede helt lader sig næppe afgøre på årstal, men Røgind var i hvert fald den sidste jernstøber i Ringkjøbing, og han døde i 1929.

Joh. P. Andresen & Co.
Fabrik for Stue- og Kirkeorgeler
 * Ringkjøbing *

Absolut første
 Klasses
 Arbejde og
 prisbillige

—
 Sølvmedalje i Holstenbro
 1893

Anbefalet af
 Landets
 største Musik-
 autoriteter

—
 Sølvmedalje i Malmø
 1896

Danmarks største Orgel-Harmoniumsfabrik og eneste danske Fabrik
 af den Art, der drives ved Dampkraft.

Illustreret Prislister og Salgsbetingelser sendes paa Forlangende.

Orgelfabrikken Joh. P. Andresen & Co.

Den førhen nok betydeligste Ringkøbing-virksomhed var Johan Peder Andresens orgel-harmoniumfabrik, der blev grundlagt i Øster Strandgade i 1891. Her havde Andresen i 1882 etableret sig som møbelsnedker, men fordi han i sin fritid var musiker, hændte det ikke så sjældent, at folk kom til ham med deres små stueorgler, når de trængte til at repareres. Dette medførte, at Andresen fik lyst til selv at bygge et harmonium, og

da resultatet blev særdeles godt, valgte han altså i 1891 at forlade sit gamle erhverv for at begynde en produktion af orgel-harmonier.

Om fabrikkens allerførste år vides ikke meget, men i et katalog – måske virksomhedens første, udsendt omkring 1893 – citerer Andresen den tyske illustrerede avis »Ueber Land und Meer« for en god del af en artikel om orgel-harmonier i hjemmet. Artiklen er meget højstemt. Man fatter nemt, at det ikke er alle og enhver, Andresen henvender sig til med netop den her form for reklame, ja, *det* siges faktisk omend ikke helt ligeud, så i hvert fald ikke pakket ret meget ind: »Det er et smukt Træk i vor Tid, at Harmoniummet har fundet mere og mere Indgang i de borgerlige Hjem og i Salonerne og saaledes opfylder sin ædle Bestemmelse.« Både før og efter det her anførte citat benævnes harmoniet som kirkeorglets beskedne og ikke særligt alvorlige datter, der mestendels forstår sig på verdslig tale, men datteren har i fuldt mål arvet sin mors overvældende tonestrøm, og den er så lænkebunden »i en lille Kasse for at kunne forplante den fra de indviede Kirkehaller til Hjemmets smaa, men hellige Rum ... saaledes er Harmoniummet opstaaet, det mest sjælfulde og følelsesfulde og musikalske Instrument i Hjemmet.« Videre hedder det, at den nyeste instrumentbygning har frembragt harmonier, der tjener virtuositeten uden på nogen måde at skade sin karakter, idet der på denne tid byggedes instrumenter »som i den tekniske Fuldkommenhed uden Tvivl yder det mest Overraskende, Instrumenter, som i Tone, Karakter og m.H.t. de Krav, der stilles til dem, byder en Fuldkommenhed og Mangfoldighed, som er ganske forbavsende og repræsenterer et Orkester i det smaa.«

Det er instrumenter af den beskrevne høje kvalitet, Andresen producerede. Det var også datidens endog største autoriteter på orgelmusikkens område enige om, hvilket man overbevises om, når man læser de 12 anbefalinger, som Andresen har ladet indgå i kataloget. Således skrev professor og lærer ved Københavns Musikkonservatorium, G. Matthison-Hansen, at han havde haft lejlighed til at gennemgå og bese nogle af Andresens instrumenter, og han fandt dem »i Besiddelse af en udmærket, saavel i Piano som i Forte smuk Tone, samt en fuldstændig egal og let Spillemaade, saa at de i enhver Henseende kunne konkurrere med Udlandets Fabrikata«. Stemmer og instrumentmager på det kendte firma »Hornung & Møller«, J. V. Christensen, anbefalede Andresens orgler på følgende måde: »— Orglerne fra Hr. Joh. P. Andresen & Co. er de bedste, jeg hidtil har prøvet og forhandlet. Tonerne er baade bløde,

klangfulde og kraftige, hvilket ellers sjældent kan forenes paa en Gang, men er en Følge af nøjagtig egal Intonering, ligesom de i alle Henseender er saa solidt og smukt forarbejdede som det paa nogen Maade kan lade sig gøre, hvilket jeg som Fagmand bedst kan bedømme. Jeg har tidligere selv fabrikeret Orgler, og siden har jeg faaet hjem fra flere udenlandske Fabrikker til Forhandling, men siden jeg er bleven kendt med ovennævnte Fabrikata vil jeg ikke forhandle noget som helst andet, da dette overtræffer alt andet og kan sælges under Garanti til enhver Tid.«

Når J. V. Christensen omtaler orgelfirmaet som *Joh. P. Andresen & Co.* skyldes det, at Andresen – sandsynligvis fra virksomhedens start – havde optaget tandlæge Carl Chr. Gravesen som kompagnon, men den 24. april 1893 optages også sagfører Laurits Chr. Tang, hvorefter firmaet omdannes til et interessentskab. Joh. P. Andresen stod dog fortsat som fabrikkens ansvarlige leder. Foruden 1/3 af udbyttet modtog han af de øvrige en fast løn. Eventuelle tab skulle han til gengæld bære med en trediedel.

Endnu i 1893 foregik al arbejde på orgelfabrikken ved håndkraft, men efterhånden som efterspørgselen af orgel-harmonier steg, blev det nødvendigt dels at udvide virksomheden og dels at gå over til maskinkraft. Der var imidlertid ikke udvidelsesmuligheder i Øster Strandgade. Derfor købte Joh. P. Andresen & Co. i december 1896 af Ringkøbing Kommune en parcel, matr. 158i af byens markjorde.

Opførelsen af den nye fabrik medførte, at alle den moderne tekniks goder blev taget i brug. Der anlagdes således damp- og maskinkraft, ligesom der indrettedes tørrestuer med centralvarme, og senere, da elektriciteten så småt begyndte at finde udbredelse, var det en selvfølge, at Andresen straks var interesseret i at blive koblet på nettet for at lade dampmaskinkraften erstatte af elektrisk energi. At en virksomhed bestandig følger med tiden i arbejdsmetoderne, er så godt som ensbetydende med, at den tilsvarende følger med den almindelige produktudvikling. De orgler, Andresen & Co. fremstillede, var altid moderne i dette ords allerbedste betydning, idet nye og mere tidssvarende udgaver – såvel arkitektonisk som klangligt – til stadighed afløste de gamle modeller, og da det blev kendt, bl.a. på industriudstillingerne, hvor virksomheden altid tilkendtes højeste udmærkelse, havde folk, der påtænkte at anskaffe et stueorgel, Ringkøbing-fabrikken i tankerne. Ja, de nøjedes ikke med at have den i tankerne, de købte også gerne deres harmoniums hos Andresen & Co. Grundet den store efterspørgsel steg produkti-

Billedet viser fabrikken før sidste udvidelse. Siden er der tilføjet en ny bygning med 3 værksteder og 2 af de ældre bygninger udvidede.

onen, men man forstår ved læsning af det fyldige katalog fra 1908, at Andresen & Co. var bange for den tyske konkurrence. Faktisk siges rent ud, at man gør klogest i at købe et dansk og i særdeleshed et Ringkøbing-harmonium til fordel for et tysk fabrikat, fordi de tyske instrumenter ikke er noget værd, eftersom de er så urimeligt billige, og fordi de som regel sælges med tilbud om høje rabatter, men »ingen Fabrik, som laver gode Ting, vil indlade sig paa denne usunde Fremgangsmaade«, skriver Andresen & Co. i 1908-kataloget, og tilføjer, at »den Kendsgerning, at det gode Arbejde i Virkeligheden – og i Længden – dog ogsaa er det billigste, gælder i fuldeste Maal overfor et Instrument som Orgel-Harmoniet«. Man kan nu heller ikke påstå, at det var umådeligt dyrt at købe et orgel i Ringkøbing i 1908. Prisen for det billigste og det dyreste instrument lå mellem 120 kr. og 2.000 kr., hvortil kom, at der ydedes 10% rabat ved kontant betaling, og hvad endnu bedre var udstedtes et garantibevis gældende for 5 år.

Den tekniske og konstruktive side ved bygningen af orglerne lededes efter nogle års forløb – fra omkring 1911 – af den ældste af Andresens sønner, Joh. P. Andresen jun., medens en yngre søn, Axel Louis Andresen, særligt kastede sig over det musikalske speciale, harmoniet ejede.

Efter tandlæge Gravesens og sagfører Tangs død indtrådte deres enker

i interessentskabet, men de udtrådte igen i 1922, hvorefter Axel Louis Andresen blev medindehaver af firmaet, dog således at der mellem far og søn oprettedes en interessentskabskontrakt af 1. april 1923.

I kontraktens § 1 anførtes, at »Interessentskabets Virksomhed kan, naar vi begge deri er enige, udvides til at omfatte anden Virksomhed end Fabrikation af Orgelharmoniums«. Denne anden virksomhed kom til at omfatte et udsalg med pianoer, grammofoner og grammofonplader, medens Axel Louis Andresen, da han i 1929 – 3 år efter faderens død – blev eneindehaver af virksomheden, påbegyndte en produktion af specialradioskabe, der ligesom orglerne vandt stor udbredelse overalt i landet.

Den 24. marts 1933 fik Axel Louis Andresen efter begæring ret til at benytte mesternavnet i forbindelse med fagbetegnelse, og omtrent samtidig hermed fik den i 1925 oprettede Struer-virksomhed, Bang & Olufsen (B&O) øjnene op for, hvilke fremragende produkter Joh. P. Andresen & Co. fremstillede, hvorfor et samarbejde etableredes mellem de to virksomheder. Andresen forpligtede sig til at fremstille radioer og radioskabe, grammofoner og fjernsyn for B&O – det første fjernsyn, der installeredes hos kongefamilien på Amalienborg er således fremstillet på Blichersvej i Ringkøbing. Samtidig hermed blev orgelproduktionen i mindre omfang fortsat, ligesom reparationer af defekte orgler stadig fandt sted på fabrikken.

Men som alle andre erhverv udviklede også dette erhverv sig. I den forbindelse er det rigtigt at sige, at orgelfabrikken strittede imod den almindelige udvikling og forblev med at være et gammeldags firma – således forstået at det fine håndværk og den deraf følgende høje kvalitet sattes i højsædet. Men gedigent håndværk kostede penge, og det fik til følge, at Andresens produkter efterhånden blev for kostbare i forhold til de massefabrikerede frembringelser, og dermed nærmer vi os den noget triste afslutning for virksomheden Joh. P. Andresen & Co.

Efterhånden gik fabrikationen af instrumenter totalt i stå, fordi de almindelige forbrugere og også B&O gik Andresens dør forbi, og enden blev, at virksomheden, før den blev nedlagt i 1964, sluttede, som den var begyndt, med at fremstille møbler.

Nordsøværftet A/S

En forholdsvis ny og ganske speciel Ringkøbing-virksomhed har vi i

Nordsøværftet A/S, der blev oprettet som aktieselskab den 12. august 1958. Selskabets aktiekapital udgjorde da 100.000 kr., der var fordelt på aktier á 1.000 kr., hvoraf ingen aktie havde særlige rettigheder. Derimod har hvert aktiebeløb på 1.000 kr. én stemme på selskabets generalforsamlinger, der i henhold til vedtægternes §6 afholdes i Ringkjøbing inden udgangen af hvert års december måned. Blandt meget andet fremlægges her årsregnskabet til godkendelse, og det har aldrig været forbundet med nogen form for vanskelighed at få det godkendt af generalforsamlingen, fordi det bestandig har været en yderst pålidelig direktion, bestyrelse og revision, der har gennemgået og underskrevet det under en omhyggelig hensyntagen dels til tilstedeværende værdier og forpligtelser, dels til nødvendige afskrivninger og nedskrivning af stiftelsesomkostningerne med mindst 15% årligt.

Et aktieselskab af den her beskrevne art var værftet indtil den 1. oktober 1982. Siden da har det heddet noget andet, idet det tog navneændring til Nordsøværftets Holding-selskab, der ejer værftsbygningerne, skibsanparter og samtlige aktier i Nordsøværftet. Helga Jacobsen, der er enke efter virksomhedens grundlægger Erik Jacobsen, der døde i november 1983, er direktør for Holding-selskabet. Siden 21. marts 1983 har også den ene halvdel af installationsfirmaet W. Meinertz Olesen & Co. A/S hørt under Nordsøværftets Holding-selskab med prokurist Thorkild Juhl som direktør. I installationsafdelingen er ansat 14 mand, der stort set kun arbejder for værftet. For en ordens skyld bør det nævnes, at den anden halvdel af installationsfirmaet er i Eline Olesens besiddelse.

Samme dag, som værftet blev omdannet til et Holding-selskab, altså den 1. oktober 1982, oprettedes et andet nyt selskab, der viderefører navnet Nordsøværftet A/S, og det viderefører tillige alle aktiviteter inden for skibsbygning. Om dette nye selskab, der efter Jacobsens død har været ledet af Bent Johanson, og om dets gamle ærværdige navnebroder af 1958 vil vi høre i det følgende:

Det var som tidligere nævnt Erik Jacobsen, der i 1958 oprettede Nordsøværftet A/S. Han var født af danske forældre i søfartsnationen England, og her, hos firmaet Austin & Pickersgill, modtog han den praktiske uddannelse som skibsbygger, medens den teoretiske uddannelse som skibsarkitekt fandt sted i virksomheden Doxford. Senere rejste han til søfartsbyen Lowestoft på Englands østkyst, hvor hans ekspertise som konstruktør af især mindre skibe kom den dér hjemmehørende Brook Marine til nytte.

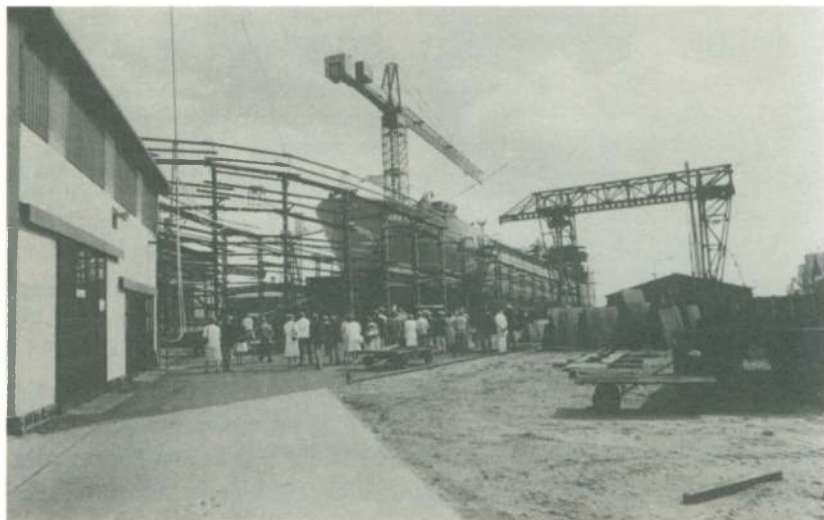
Denne kutter, E 507 Mogens Dres, var det første fartøj, der blev bygget på Nordsøværftet 4s. Bemærk hvordan flaget i mastens top trodser vinden! Men det er nu også limet på billedet og hører derfor på en måde slet ikke fotografiet til.

Foto: Nordsøværftet 4s

I Ringkøbing begyndte Jacobsen også, da produktionen gik i gang i februar 1959, at bygge mindre fartøjer, bl.a. i form af fiskekuttere, hvoraf den første var kutteren E 507 Mogens Dres, der blev hjemmehørende i Esbjerg. At Jacobsen ikke straks tog fat på at bygge større fartøjer, betød ikke, at han og hans medarbejdere ikke magtede en sådan opgave. Det skyldtes derimod, at hverken pladsforholdene på værftet eller udsejlingsmulighederne ved Hvide Sande tillod det.

Værftet blev nemlig først anlagt med en byggebedding på 20 meters længde, netop beregnet til at bygge små stål-fiskerbåde på. Samme år blev beddingen forlænget til 25 meter, året efter til 40 meter, hvormed den fornødne plads var til stede for bygning af den første coaster, der var på 299 BRT.

Men udviklingen krævede endnu større fartøjer, hvilket betød, at der i 1963 lagdes yderligere 10 meter til beddingen, så den herefter havde en længde af 50 meter. Denne beddingslængde, der havde mere end fordoblet sig siden starten 4 år tidligere, var imidlertid stadig ikke tilstrækkelig, hvorfor den gamle, eller som man siger på værftet: den lille bedding, i 1977 erstattedes af en helt ny bedding med en længde på 75 meter. Dermed var pladsforholdene ikke længere en hindring for bygning af endog meget store skibe. Men hvad nyttede det, hvis de ikke kunne komme igennem ved Hvide Sande? Ja, *hvis* de ikke havde kunnet det, havde det selvfølgelig ikke nyttet stort, men i Hvide Sande havde man samme år fuldført en længe tiltrængt udvidelse af slusen med den såkaldte coaster-sluse. Erik Jacobsen var en meget ihærdig og målbevidst fortaler for sluseudvidelsen, men en kampagne for noget nyt møder oftest hård modstand, og sluseudvidelseskampagnen var ingen undtagelse, men i sidste

Nordsøværftet A/s 1986. Værftet oprettedes i 1958, men først efter flere udvidelser af byggebeddingen samt efter udvidelsen af slusen i Hvide Sande med coaster-slusen, påbegyndtes værftet en produktion af store skibe som dette, der netop er blevet navngivet.

Foto: Kjeld A. Hansen

instans vandt den gehør hos politikerne og det aftaltes og effektueredes, at staten skulle dække 60% af omkostningerne, mens amt, kommune og Nordsøværftet A/s skulle betale resten. Det er således først efter åbningen af den nye sluse i juli 1977, at værftet har påbegyndt bygning af tørlastskibe på op til 11,8 meter i dæksbredde, og at det i det hele taget er begyndt at specialisere sig i store lastfartøjer som stykgodsskibe, tankere og cementskibe.

I de senere år har, som enhver vil vide, en del danske skibsværfter været ramt af krise p.g.a. svigtende ordretilgang. Nogle værfter har været nødsagede til at foretage masseafskedigelse, hvorved arbejdsstyrken flere steder er reduceret med mere end 50% sammenlignet med midten af 1970'erne. Naturligvis har også Nordsøværftet A/s mærket, at rederne ikke har turdet investere i nye skibe i så stor målestok som før krisetiderne satte ind for en halv snes år siden. Men værftet i Ringkøbing har aldrig været decideret hårdt ramt af de mindre gode tider. Derimod har det med umiskendelig succes forstået at finde smult vande at sejle i for fremgang og stabilitet, for nye ordrer – 6 á 7 færdigbygninger pr. år – og for vedligeholdelse af arbejdsstyrken, der p.t. tæller ca. 170 ansatte

incl. funktionærer, men excl. ca. 35 lokale snedkere, maskinarbejdere og underleverandører af elektriske installationer.

Nordsøværftet *Ås* er det eneste skibsværft af nævneværdig størrelse på Jyllands vestkyst. Skønt det ligger lidt tilbagetrukket i den idylliske fjordby bag Holmsland Klit, har det lige fra oprettelsen i 1958 været særdeles konkurrencedygtigt blandt de mindre skibsværfter. Det har siden starten været og er stadig kendt af offentligheden, hvilket naturligvis skyldes, at der rådes over en stabil og dygtig arbejdsstyrke, der kun sætter kvalitetsprodukter. Dette faktum bevirker et godt omdømme, og at det virkelig forholder sig sådan, bevises derved, at flere rederier får bygget skib efter skib i Ringkøbing.

For landet som helhed gælder det, at industrialiserede virksomheder først skød op i købstæderne for senere at brede sig ud til landsognene. På det felt er købstaden Ringkøbing ingen undtagelse.

Derimod er Ringkøbing en undtagelse deri, at ingen af dens industri-virksomheder – når der ses bort fra skibsværftet – har opnået status af store foretagender med storproduktion og mange ansatte, hvorimod oplandet, landsbyerne – specielt Lem – har tiltrukket sig erhvervsfolkenes opmærksomhed. Dette har naturligvis i fortid og nutid været til skade for vor gamle købstad som erhvervsby, men der er ikke tegn på, at billedet vil ændre sig ud i fremtiden.

Erhverv på landet

Mange af de i Ringkøbing i ældre tid beliggende industriforetagender har givetvis betjent sig af de deciderede håndværkeres kunnen i og med, at en stor del af arbejdet på fabrikkerne *skulle* udføres med hånden af den simple årsag, at man manglede maskiner. Nok var den tekniske tidsalder begyndt, men teknikken skulle udvikles, før den menneskelige arbejdskraft i større stil kunne overtages af maskiner.

Undersøger man erhvervslivet i Ringkøbings omegn i slutningen af forrige århundrede med henblik på at erhverve sig viden om håndværk og/eller industri – det gøres lettest i J. P. Traps »Danmark« – støder man på forhindringer, hvis man tror, at man kan opdrive viden om *enten*

håndværk eller industri. Det kan man ikke. Men man kan få visse oplysninger om de to erhverv under ét.

Jeg har i den forbindelse undersøgt nogle vestjyske sogne beliggende i Bølling-, Hind- og Ulfborg herreder for at finde ud af, hvilke erhverv ud over jordbruget, der fandtes i Ringkjøbings nærmeste omegn i slutningen af forrige århundrede. Jeg er da kommet til det resultat, at 1. teglværksvirksomheder, 2. pottemagerier, 3. tørveindustri, 4. smedefaget, 5. møllerivirksomheder var udbredte vestjyske erhverv, mens 6. fabrikation af uldbundne varer, var et typisk bierhverv.

Teglværker og teglbrænding

Af teglværksvirksomheder fandtes et relativt stort antal på disse kanter. Eksempelvis repræsenterede et lille sogn som *Stadil* ikke mindre end 3 teglværker, og i *Hee* fandtes flere mindre teglværker rapporterer Trap. Disse virksomheder har imidlertid ikke været fabrikker i den forstand, at de dækkede den almindelige efterspørgsel af tegl. De har derimod været små såkaldte bondeteglovne med en kapacitet på henvend 1.000 sten pr. brænding. Fabrikationen af tegl på sådanne værker dækkede gårdens behov og sjældent meget mere.

Af større teglværksvirksomheder bød *Staby* sogn på 5 værker, der tilsammen producerede en halv million mursten årligt. I *Ulfborg* lå et stort teglværk i nærheden af herresædet Nr. Vosborg med en årlig produktion på 300.000 mursten. Desuden producerede dette værk et aneligt antal tagsten og drænrør. Går vi syd for Ringkjøbing er det sogne som *Velling* og *Lem*, der især gjorde sig bemærkede ved teglindustri.

Forudsætningen for dette erhverv er naturligvis tilstedeværelse af ler, men den rigtig fede ler, som findes mange steder i landet, kunne ikke opdrives herude. Til gengæld krævede det magre vestjyske ler ikke så meget sand, og det var tillige rent, så en omfattende rensning var unødvendig.

Efter opgravning og transport til teglværket skulle leret æltes. Det foregik på de små teglbrænderier på den måde, at 3-4 i et kobbelt sammenbundne køer eller stude vadede rundt i leret, omgang efter omgang, indtil leret var færdigæltet. Dernæst formedes leret til sten i en til dette formål af træ tildannet teglstensform, der altid bestod af to rum. Rummenes længde, bredde og dybde afhang naturligvis af, hvor store og kraftige sten, man ønskede. Men stenene var sædvanligvis store, 25-30 cm i

længden, 12-15 cm i bredden og ca. 10 cm i højden var ikke ualmindeligt. Sammenlignet med almindelige nutidige fabriksfremstillede mursten, der er 23 cm lange, 11 cm brede og 5½ cm høje, var de gamle teglsten vældig store. – Det fysisk hårdeste arbejde, der bestod i at tilvejebringe leret og ved piskeslag og hiven og trækken at holde kreaturerne i gang på æltepladsen, varetog mændene, karlene og husbond selv, mens kvinderne, madmor og i hvert fald udpigen samt nogle af de større børn havde til opgave at forme stenene. Inden stenene skulle brændes, blev de tørret af vind og vejr på tørrepladsen, der naturligvis for at spare tid og vanskelig transport af våde sten, lå midt imellem og ikke særlig langt fra æltepladsen og ovnen. Ovnen var som regel gravet ind i en skrænt eller et mindre bakkedrag på en mark. Eller i en gravhøj, hvilket i slutningen af forrige og i begyndelsen af vort århundrede var tilladt ejeren af en mark med en sådan, idet gravhøje og andre jordfaste fortidsminder ikke frededes før i 1937. Her fyrede man så op – velsagtens med klynetørv – omkring stenene, først med svag varme, og efterhånden som brændingen skred frem, sørgede man for, at ovntemperaturen blev højere og højere.

På de store teglværker, hvor det gjaldt om at fremstille flest mulige salgbare sten, foregik arbejdet på en lidt anderledes måde end på småværkerne. Eksempelvis æltes leret ved »maskinkraft« på de fabriksmæssige teglværker, hvorved der spares både tid og kræfter, og ydermere blev leret derved bedre æltet. »Æltemaskinen« bestod af to dele: en egekævle nedrammet i den cirkelrunde æltekules centrum. I toppen af egekævlen sad en svær jernpig, om hvilken æltébommen, der var lavet af træ, og som endte i et hjul nogle meter uden for kulen, kunne rotere. Nede i kulen kørte »maskinens« andet led, en halv fjællevogn på hvilken var placeret en eller flere store og tunge kampesten. Når de to dele så blev sat i forbindelse med hinanden, kunne »maskineriet« holdes i gang af en hest, der forspændt bommen travede den trælse tur rundt og rundt om æltekulen.

Gravning og æltning af ler foregik fra morgenstunden, hele den udslagne formiddag og måske også noget af eftermiddagen er gået dermed, før der kunne tages fat på at forme leret til sten. Arbejdsdagen var lang – det er faktisk umuligt at sige, *hvor* lang den har været, for det afhæng altid af, hvor store mængder af ler, der skulle omdannes til sten.

Rindum Kalksandstensfabrik var vel nok det største foretagende på lokalt plan, hvor man anvendte leret som råmateriale. Oprindeligt blev virksomheden påbegyndt som et teglværk, men det blev senere opgivet,

Rindum Kalksandstensfabrik. Virksomheden nåede ikke at blive særlig gammel, idet den oprettedes omkring 1900 og nedbrændte i 1919. Ringkøbing Museum

idet Rindum-leret i modsætning til andre vestjyske lerforekomster var for kalkholdigt. Efter nedlæggelsen af teglværket anvendtes leret som mergel til landbruget. Men i begyndelsen af dette århundrede tog nogle driftige handelsfolk og håndværkere initiativ til at oprette en kalksandstensfabrik i Rindum, der i løbet af dens relativ korte levetid årligt producerede flere millioner sten, om hvilke det hævdedes, at de, hvis materialerne ellers var ordentlige og blev behandlet rigtigt, var lige så holdbare som de blokke, ægypterne for henvend 5.000 år siden anvendte, da de byggede deres kæmpemæssige gravbygninger, pyramiderne.

I 1919 nedbrændte fabrikken totalt, og den blev aldrig genopbygget. Nogle hævder dog, at den genopstod som Ringkjøbing Cementvarefabrik, men det kan umuligt passe, idet cementfabrikken blev grundlagt allerede i 1912 – altså 7 år før kalksandstensfabrikken nedbrændte.

Pottemageri

I Ringkjøbing Håndværkerforenings jubilæumsskrift, der udsendes i

anledning af foreningens 100-års jubilæum i 1961 skriver Salomon J. Frifelt i indledningskapitlet »Håndværkets Dag er lang!«: »Der står henne på min Reol en sort Jydepotte med runde svungne Former, i sin Tid en god og nyttig Brugsting, nu et Stykke Nips eller snarere Kunstgenstand, hvis rene, sunde Linjer glæder Øjet.

For mere end 100 Aar siden er denne Jydepotte gjort af min Tipoldemor, en rask og djærv Pottekone, der kunde sit Kram og forstod at forme en Gryde, en Pande eller andre nyttige Ting, saa selv den skeløjede kunde se, at Bug og Munding havde rette Runding og ingen Skævheder.

Hun sled med sit Ler og sine Gryder for at bjærge Udkommet og sætte Børnene i Vej – ja og saa for at hævde sit Ry som Sognets bedste Pottekone. For et Haandværk forpligter.

Men der var næppe nogen, som fandt paa at fortælle hende, at bag ved hende kædedes en lang, lang Række af Pottekoner tilbage i Tiden.

For akkurat paa samme Maade, som hun sad og formede med hænderne det vaade Ler paa sin Grydefjæl og pudsede efter med »Skavpinde« og »Taansten«, nøjagtig paa samme Maade sad for over 4.000 Aar siden Stenalderkvinden uden for sin Hytte og formede de Urner og Kar, hvis Skaar vi nu graver frem af Høje eller glemte Bopladser. Med Negle, Pinde eller glatte Sten trak Stenalderkvinden Baand, Kredse og Streger hen over det fugtige Ler for at pryde sine Kar – netop saaledes, som Jydepottekonerne brugte for bare to, tre Slægtled siden, – Et Haandværk der næsten uændret i sin Udøvelse ubrudt rækker gennem fire, fem Aartsinder! —«

Som antydet er pottemageriet et gammelt erhverv i Vestjylland, og der skal ikke megen fantasi til for at forestille sig, at pottemagerierne hørte til i de egne, hvor der som følge af lerets tilstedeværelse også blev drevet teglværksvirksomhed. Grundet brændingen blev potterne altid sorte. I andre egne af vort land kaldte man dem jydepotter. Derved havde man redegjort for deres herkomst.

Ligesom Frifelts tipoldemor fremstillede sorte jydepotter, således fremstillede også mange andre kvinder tilsvarende potter, denne specielle produktion var nemlig udelukkende kvindearbejde, hvor fremstillingsmetoden gik i arv fra mor til datter. Det eneste mændene har taget sig af, har måske været at grave leret og derefter at transportere det hjem, hvilket blev gjort om efteråret. Det blev så anbragt i nærheden af huset eller gården, hvor det lå vinteren over for at blive gennemfrosset, hvorved kvaliteten højnedes. Så snart frosten var af jorden i det tidlige forår, tog pottekonerne fat på arbejdet.

Først æltes leret meget grundigt med fint, undertiden sigtet sand, hvorved en eventuel sprængning af jydepotterne under brændingen mindskedes. Dernæst begyndte formningen, der i gammel tid foregik helt uden drejeskive. De fleste pottekoner arbejdede ud fra følgende princip: først tildannedes en figur af form som en keglestub. Denne figur, der havde jydepottens højde, placeredes med den mindste grundflade nedefter – på hovedet om man vil – på et lille stykke bræt, som pottekonen sad med på skødet. Først med fingrene, senere med hele hånden, arbejdede hun sig ind i lerklumpen, stubben, udhulede den, presede siderne ud, glattede ujævnheder, fjernede små, men alligevel for store sandskorn, som ikke var blevet opdaget under æltningen. Meget, meget omhyggeligt arbejdede hun, for gjorde hun det ikke ordentligt, var det hele spildt. Det vidste hun, og derfor vibrerede luften af koncentration i hendes lille værksted. Når formen var i orden, dannedes pottens øverste kant, hvorefter ører og tæer, oftest 3 af hver slags, blev sat på. Men nu skal man ikke tro, at hun dermed var færdig! Ganske vist satte hun den sorte potte fra sig, men det var kun for, at den skulle tørre lidt, så var det nemlig lettere for hende at skrabe den ren med en kniv eller en sten med skarp æg arvet efter en mange gange tip-oldemor, der drev næringen for fire, fem årtusinder siden.

Når potterne var gennemtørrede, skulle de brændes. Det er tidligere nævnt, at brændingsprincippet, der ganske enkelt bestod deri, at potten brændtes uden, at der kom luft til, forårsagede sorte potter.

Ildgraven eller milen gravedes på åben mark, dog helst således, at der var læ omkring pladsen. Graven var 1-1½ spadestik dyb, og i bunden anbragte man halm eller lyngtørv, som man placerede de med bunden i vejret vendte potter på. Potterne og lertøjet i det hele taget, lergryder, -krukker og -fade, dækkedes derefter til med lyngtørv og kvas. Brændingstemperaturen var ca. 500-600 grader, og uden uheld kunne en brænding foretages på 5-8 timer.

Omkring 1880 var der tre pottemagerier i Velling. De producerede store mængder af sort lertøj, hovedsageligt jydepotter, som ikke kun dækkede det lokale forbrug – en enkelt pottekone kunne årligt producere mellem 2.000 og 3.000 sorte potter – men som også gav mulighed for »eksport« til andre landsdele. Potterne var nemlig eftertragtede varer, idet de var ualmindelig godt egnede til at tilberede såvel kogt som stegt mad i. Om pottemagerierne i Velling har leveret varer til eksport til andre lande, sådan som pottemagerierne på Varde-egnen gjorde, vides

Tørvegravning med maskinspade i Grønbjerg.

Foto: Jørgen Borg

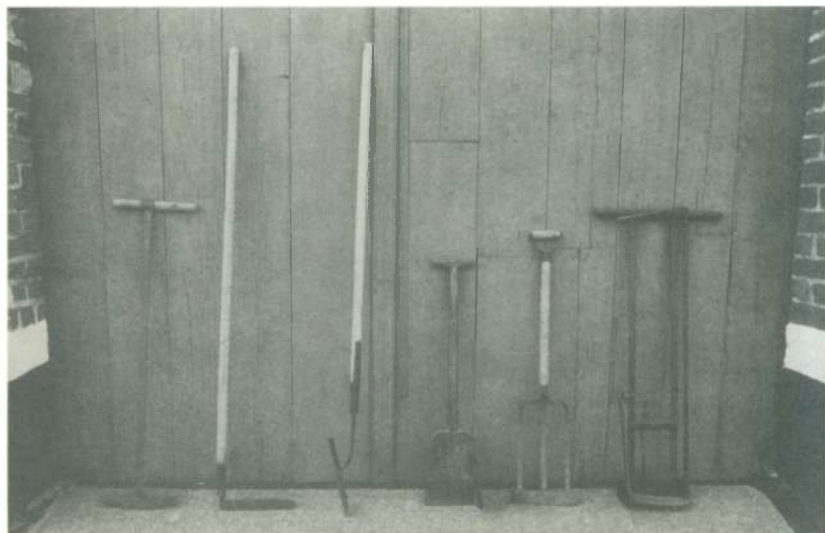
ikke, men de har under alle omstændigheder været medvirkende til at dække behovet i Ringkøbing Amt.

Tørvegravning og tørveindustri

Tørveindustrien spillede en vældig stor rolle i mange vestjyske sogne – såvel som i andre landsdele, hvor der var mose- og hedearealer. På Ringkøbing-egnen melder Trap om tørveindustri i alle herreder i slutningen af 1800-tallet, hvor årene fra ca. 1890 til ca. 1900 var det tiår, hvor tørvefremstillingen blev industrialiseret.

På Ringkøbing-egnen meldes om tørvegravning i sogne som f.eks. *Debjerg, Brejning, Hover, Thorsted, Velling og Madum*. De fleste tørv, eller *klyner* som mosetørvene kaldes i Vestjylland, gravedes i Velling. Alt efter den måde, hvorpå tørvene fremstilles, karakteriseres tørv som *skæretørv, åltetørv* eller *pressetørv*. I Velling fremstillede man både før og efter 2. verdenskrig udelukkende skæretørv, før krigen til eget forbrug, efter krigen, da efterspørgselen efter brændsel var stor, produceredes tørv med salg for øje.

Inden man kunne gå i gang med at skære tørv, skulle det øverste græs-lag, græstørv, skæres af en enkelt bænk, idet græstørv ikke kunne

Tørvegravningsredskaber. Fra venstre mod højre er det en spedespade, rækniiv (bruges i nogle egne af landet til at spedde med), tørvekniv, vingespade, greb samt en stor tørvespade, der også kaldes maskinspade.

Foto: Jørgen Borg. Ringkøbing Museum

brænde. Dernæst skar man bænken, der bestod af jord indtil en dybde af ca. 10 tommer, fri, hvorefter man blottede det dybereliggende tørvelage. *At frigøre bænken* kaldes i fagsproget *at spedde*, og til dette formål anvendte man naturligvis en *spedespade* med træblad, som gik ud i ét med skaftet, eller man anvendte et *speddejern*, hvor bladet var trekantet. Det er meget forskelligt fra egn til egn, hvor lang bænken var. Nogle steder var den lige så lang som mosen var bred, mens den andre steder graves ud i en længde på 5-10 meter.

Når speddarbejdet var tilendebragt kunne man endelig gå i gang med at grave efter tørvene, eller »kåst« tørv, som det kaldtes på vestjysk. Nogle knokkelstærke og efterhånden forslidte mænd stod da foroverbøjede på brinken med spaden, i Velling kaldet morrtrækkeren, og pressede den ned igennem den gennemvåde mosetørv. De lagde alle kræfter i, for redskabet skulle nå så langt ned som muligt for at tørvestolpen kunne blive rigtig lang. Når spaden ikke kunne nå længere ned, blev stolpen trukket op for i første omgang at blive placeret på den hestetrukne slæde, der ventede på brinken. Når slæden, der bestod af 3 fire-fem tommer brede sammentømrede brædder, omsider var læsset til, sørgede en dreng

for at transportere de mange tørvestolper hen til udskæringsstedet, der var en tør plet i mosen. Her skar man så tørven ud i passende størrelser for derefter at lægge den til tørre. Efter en tørretid på ca. en uge – den var naturligvis afhængig af vejret – vendtes tørvene for at tørre på den anden side. Til sidst skulle de stakkes for ikke at tage skade på jorden, ligesom sol og vind fik frit spil gennem tørvestakkene, hvoraf der fandtes 2 slags i Velling: 1. den såkaldte *røge*, der var rund, og som i højden gik ca. til brystet på en mand. Røgen var hul. Der var ikke i Velling, som i andre tørveegne i landsdelen, tale om, at man fyldte op indefra og udefter. Det eneste røgen indeholdt var de småstykker af tørv, der blev tilbage efter udskæringen. 2. *De lange rækker* eller *revler*, der var den foretrukne måde at stable tørv på i Velling. Hvert led i de lange rækker var firkantet i modsætning til røgen, og de var bygget op efter nøjagtigt det samme princip: bunden var kvadratisk med siden 4 tørv, næste række bestod af 3 tørv, så 2 tørv og endelig sluttedes af foroven med 1 tørv. Disse små og lave stakke, der også modsat røgen var massive, opsattes i forlængelse af hinanden – deraf navnet *de lange rækker eller revler*.

Efter 2. verdenskrig satte to brødre Krog fra *Ølstrup* en storproduktion af tørv i gang, idet de af deres svoger Niels Laursen lejede nogle mosearealer på 4-5 tønder land incl. tørre- og stakkeplads på Velling-Stauning mærsk. Brdr. Krog, der sammen med deres familier boede ved mosen i højsæsonen, dvs. maj-juni måned, fremstillede som generationerne forud for dem skæretørv efter de gammeldags principper, men blot i langt større målestok. I Velling fremstilledes altså aldrig ælte- eller pressetørv, som det ellers var tilfældet i en del af de omliggende sogne.

Smedehåndværket

I »Midsommersangen« fra 1885 skriver digteren Holger Drachmann, at »hver by har sin heks og hvert sogn sine trolde«. Uden sammenligning i øvrigt kan tilføjes, at hver by og hvert sogn også havde sin smed. Han kaldtes *bysmed*, fordi han boede i landsbyen, og foruden sin bolig og sit værksted tilstilledes han lig præst og degn en lille jordlod mod at arbejde for bymændene, der fortrinsvis var jordbrugere. Landmændene drev smedens jord og leverede ham smedematerialer, ligesom de bespiste ham i den tid, han arbejdede for dem.

Når der skulle udføres smedearbejde på en gård bestilte man tid hos smeden. Man siger, at der blev holdt *smedestævne*. På de gårde, der havde

egen smedie, kom smeden til bønderne, men det almindeligste var dog, at bønderne kom til smeden. Men som tidligere nævnt medbragte bønderne også smedemateriale, dvs. jern og træ til nye redskaber, som smeden skulle fremstille. Selv brændselet til essen, først tørvekul, senere stenkul, der drev i land og opsamledes ved Vesterhavet, medbragte bønderne. Og i den store madkasse, kaldet tejen, og i læderflasken medbragtes henholdsvis mellemadderne og brændevinen. Fra Nationalmuseets undersøgelser ved man, at sådanne smedestævner fandt sted endnu i 1880'erne, og de varede som regel 2-3 dage pr. gård.

Når ingen havde bud efter smeden, havde han lov til at arbejde for sig selv eller smede for hvem, han ville.

I bogen »De gamle fortalte«, bd. 3, skildrer H. P. Hansen på baggrund af en samtale med Karl Smed i Rødding, født i 1861, smedens uddannelse og arbejdsdag uden dog at nævne de omtalte smedestævner: Fem år efter sin konfirmation kom Karl i smedelære hos Niels Dideriksen i Vildbjerg. »Det var et Sted, hvor man kunde lære noget, men hu ha, hu En sled!« sagde den gamle mand. Men når enhver passede sit arbejde, gik det godt, og så sang mester til amboltens klang dagen lang. På værkstedet var de altid 4-5 mand, og de arbejdede såvel sommer som vinter fra klokken 6 morgen til 9 aften, kun afbrudt af tre måltider. Om vinteren fremstillede de 40-50 jernpløve, der efter sværelse kostede 25-30 kr. pr. stk. og flere hundrede harver, især svenskharver med 9 og 11 tænder til en pris af 12-15 kr.

Medens Karl stod i lære brændte Vildbjerg Mølle. Dideriksen købte alt det gamle jern for i alt 150 kr., hvoraf de lavede 27 pløve, så efter datidens målestok havde han herved en hel pæn fortjeneste. Karl stod i lære i 3 år, hvilket var almindeligt. I den tid fik han ingen løn, kun frit ophold. Det var også almindeligt. At man ikke kan byde nutidens unge mennesker sådanne forhold er kendt, men det kunne man altså for 100 år siden, og at Karl oven i købet var tilfreds viser følgende. Han siger: »Det sidste Aar sagde Mester til mig: Du maa gaa hen til Skrædderen og faa ham til at sy et Sæt Klæder til dig af det bedste Tøj, han har – saa skal jeg betale det!« Med stolthed føjer Karl til: »A wa glaa ve æ Tøw, men a wa snaar mjæst glaa ve, te a ku forsto, te han wa tefreds mæ mæ!«

Efter at være blevet udlært, blev Karl hos Niels Dideriksen vinteren over for 1 kr. om dagen. Dernæst blev han soldat og efter aftjent værnepligt fik han plads hos Hans Mørk, der var smed i Bording, men han blev kun i Bording et halvt år, idet han ikke kunne samarbejde med Hans

Mørk. Derfor rejste han til Nr. Felding, hvor han for 250 kr. var smedevend i et år. Han giftede sig i 1885, hvorefter han købte et gammelt hus i Rødding, hvorfra han i en menneskealder tog ud og smedede for egnens bønder.

Senere, da smeden ikke længere var ansat af bønderne, men helt og holdent blev sin egen herre, opnåede han at blive den håndværker, som det især gjaldt om at stå sig godt med, fordi han kunne noget, som andre ikke kunne. Landboerne har altid været meget afhængige af smedens arbejde, når et redskab under markarbejdet gik i stykker og absolut skulle repareres, før arbejdet kunne genoptages. Det følte da, som om hele gårdens ve og vel afhang af denne ene mand, der undersøgte og vurderede skaden for at tage stilling til, om det var noget han kunne eller ville give sig i lag med at udføre. Det kunne jo forholde sig sådan, at den mand, der var kørt i stykker, var en genstridig tingest eller en dårlig betaler, og så kan enhver regne ud, hvordan smedens indstilling til at arbejde for ham var, men for de fleste i landsbyen eller i sognet var smeden altid villig, og så var der vel næsten ingen grænser for, hvad han kunne udrette.

Møllerier

At kværne korn til mel har været kendt lige så længe, som der har været drevet landbrug i Danmark. Naturligvis, kan man sige, for selvfølgelig har danskerne i den fjerne oldtid spist brød, som de bagte af mel forarbejdet af eget korn. Ved talrige udgravninger af bopladser fra de ældste tider i Danmark har man fundet kværnstene, der i sig selv med slidmærker og skurestriber fortæller historikerne, hvordan de er blevet brugt: man gned simpelt hen en ikke alt for stor flad sten hen over kærnerne, der var lagt i en svær fastliggende udhulet understen. Det samme princip anvendtes i kornmølleriet. Det bestod altså af 2 møllesten, hvoraf den ene var fast, mens den anden kunne drejes oprindelig ved håndkraft, senere ved vand- eller vindkraft. Når kornet kom til møllen, gennemgik det først en grovrensning, hvorefter det ledtes forbi en magnet, således at eventuelle jerndeile blev tilbageholdt. Dernæst gik kornet til *triøren*, der er et frørsorteringsapparat ved hvis hjælp man fik sorteret ukrudtsfrøene fra kornet. Endelig blev kornet undervejs gennem mølleriet renset for skaller, avnrester, hår, kim osv. inden det nåede til *valsestolen*, der formalede eller kværnede kornet til mel. Således var den gamle *Vildbjerg*

Mølle indrettet, før den nedbrændte i 1938, fortæller Emanuel Gregersen, der ejede møllen fra 1957 til 1971 i en artikel i bogen »Gamle vestjyske erhverv«. Han fortæller endvidere, at hele herligheden, dvs. tre kværne, blev trukket ved vindkraft, indtil en 25 Hk dieselmotor installeredes. Megen vindkraft skulle til for at drive dette maskineri, men vind er der jo også nok af herude i Vestjylland det meste af året, så det var ikke noget problem. Derimod kunne det være mere problematisk at gøre møllevingerne så store, at møllens kapacitet udnyttedes fuldt ud. Møllen i Vildbjerg havde således et vingefang på 32 alen, samt – fortæller Gregersen – små modsatstillede vinger på møllens bagside, der havde til formål at rette de store vinger ind efter vindretningen.

I kriseårene omkring 1930 begyndte mange landmænd at opdrætte kyllinger, hvis hovedernæring bestod af havregryn. Mange møller landet over, og her er Vildbjerg Mølle ingen undtagelse, slog ind på at producere havregrynene, og Emanuel Gregersen fortæller, at man ikke lod det blive ved det i Vildbjerg. Nej, man begyndte simpelt hen en fabriksmæssig produktion af specielle foderblandinger til høns og kyllinger, hvorefter møllen indmeldtes under statens foderstofkontrol. Omtrent samtidig hermed anskaffede møllen en stor lastvogn, så man blev i stand til selv at hente varer i Århus og Esbjerg, ligesom møllen også tog sig af at bringe varerne ud til landmændene i langt større målestok end hidtil. Men medens man dengang bragte varerne ud i sække, hovedsageligt i 100 kg sække, senere i sække indeholdende 50 kg, så foregår udleveringen af korn og foderstoffer i vor tid som løsvarer i store tankvogne. Den nuværende ejer af Vildbjerg Mølle, Poul Jacobsen, til hvem Gregersen solgte i 1971, anslår, at ca. 35 tons foderstoffer dagligt udbringes i tankbiler af hvilke virksomheden råder over 2, mens en ringe procentdel stadigvæk udleveres som sækkevarer. På nøjagtig samme måde foregår distributionen af gødning, idet 95% af gødningsstofferne udleveres som løsvarer. Nogle landmænd besørger dog selv afhentning af gødning i store 4½ tons spredevogne, som udlejes af møllen, mens et samarbejde er etableret med en maskinstation, der spreder gødningen for de landmænd, der ikke ønsker at foretage dette arbejde. Tillige hermed besørger maskinstationen – bestilt af møllen – nedfældning af flydende ammoniak på landmændenes marker.

Efter branden i 1938 blev Vildbjerg Mølle genopført – dog i en ganske anden arkitektur end den gammeldags traditionelle, idet man ikke længere satsede på vinden som drivkraft, hvorfor de mægtige vinger kunne

Vildbjerg Mølle, 1986 – en af landets ca. 30 privatejede møller. Her er den ny teknik forlængst taget i brug, hvilket betyder, at elektronikken har afløst vindkraften. Men formålet med at drive møllevirksomhed er det samme nu som da møllevingerne susede rundt: at forarbejde de råvarer der gør, at vi dagligt kan sætte mad på bordet. Foto: Kjeld A. Hansen

undværes. I stedet for installeredes elektricitet, og den gamle dieselmotor erstattedes af en større. Efter en del produktions- og til dels også afsætningsvanskeligheder af mølleriprodukter under krigen, kom der atter gang i produktionen af hønsefoder efter krigen, men også foder til svin, såvel færdigprodukter som tilskudsfoder, begyndte man at fremstille i Vildbjerg.

I midten af 1950'erne blev det nødvendigt at indrette et tørreri på møllen. Emanuel Gregersen forklarer, at denne nødvendighed opstod med udbredelsen af mejetærskeren, der i modsætning til selvbinderen nok kunne høste kornet selv om det ikke var tørt. Resultatet blev, at kornetørreriet udvidedes proportionalt med antallet af mejetærskere, og til syvende og sidst blev man nødt til at tage konsekvensen heraf: for at skaffe tørreplads til kornet, smed man alt det gamle maskineri ud og lod det erstatte af slaglemøller, der i modsætning til kværnen slår kornet i stykker, og som drivkraft brugtes herefter kun elektricitet.

Fra begyndelsen af 1960'erne har Vildbjerg Mølle gennemgået mange store udvidelser, hvilket skyldes landbrugets bestandige specialisering og dermed følgende krav om fremstilling og levering af specielle kvali-

tetsvarer i form af korn, foderstoffer og gødning. Tre år efter at Gregeren havde solgt møllen til Poul Jacobsen, opførtes et pakhuis til oplagring af 2.000 tons gødning. Kort tid efter byggedes et kornlager med tørreri, der rummer 1.500 tons korn, og i 1975 installeredes triører, kornrenseri og sorteringsborde samtidig med, at møllen gik i gang med at avle sædekorn på kontrakt til landmændene.

Efter at Danmark i 1972 blev medlem af EF, tog salget af færdigfoder et vældigt opsving. Som bekendt havde Vildbjerg Mølle i årene forud for 1972 fremstillet færdigfoder til høns, kyllinger og svin, men nu tog man også fat på at producere færdigfoderblandinger til køer og kalve. Udvidelsen af produktionen bevirkede imidlertid, at man atter stødte på et pladsproblem, hvorfor det i 1977 blev besluttet at bygge et ny foderstoffabrik i Vildbjerg med siloer, pakhuis og administrationskontor. En del af den ny fabrik var færdig og blev taget i brug i efteråret 1978, medens resten først kunne komme i gang i begyndelsen af 1979.

Den ny foderstoffabrik blev opført på et af Poul Jacobsen erhvervet industriareal ved Romvigvej i byens nordøstlige udkant. Her var plads til nye udvidelser efter udflytningen, og det fik Jacobsen brug for allerede i 1982, hvor en lagerbygning – delvis til oplagring af korn og importerede foderstoffer til kvæg – opførtes. Denne store lagerbygning kan i alt rumme 8.000 tons foderstoffer, så det var næsten for intet at regne, da virksomheden i 1983 forøgede færdigvaresiloerne med nye, der rummer 700 tons. Af siloer til færdigfoder råder Vildbjerg Mølle p.t. over 25, der alle indeholder forskellige færdigfoderblandinger.

For den, der ikke ved så forfærdeligt meget om moderne dansk landbrug, synes det nok underligt, at vor tids landmand har så mange muligheder at vælge imellem, når han sammen med sin konsulent sammensætter dyrenes foder. Sagen er imidlertid den, at forskellene på mange områder er større end lighederne mellem den form for landbrug, der blev drevet her til lands for en menneskealder siden og det landbrug, vi kender i vor tid. I gamle dage levede hver landbrugsbedrift mælk til mejeriet og svin til slagteriet, og på markerne dyrkedes de gængse korn- og rodfrugtafgrøder. På mange måder var det ikke så problematisk at være møller dengang, idet bogstaveligt talt alle landmænd aftog de samme foderblandinger og gødningsstoffer. Vor tids landmand derimod har specialiseret sig. Enten er han mælke- eller svineproducent, og det bevirker naturligvis, at møllen må følge den almindelige udvikling, således at den er i stand til at levere lige præcis den foderblanding som det relativt store lokalområdes landmænd har brug for.

Det er selvsagt ikke kun færdigvarer, der skal være lagerplads til. Råvarerne, korn – hovedsageligt byg og hvede – ærter, der har vist sig at være en særdeles god afgrøde på de fleste vestjyske ågerjorde – importerede soyaskrå, bomulds- og solsikkeprodukter, kokoskager, hørfrøkager osv. skal også kunne oplagres. Til dette formål tjener nogle store råvaresiloer, hvorfra de ønskede foderblandinger kaldes frem pr. computer. Efter afvejningen transporteres foderblandingsmængden frem til slaglemøllerne, hvor knusningen foregår. Derfra går foderblandingen videre til blandemaskinen for til sidst at ende i pillepresseren, der også kaldes matricen. Her tilsættes blandingen damp og melasse og fedt, og det er denne fedtede, fugtige og varme substans, der nu presses til foderpiller. Inden foderblandingen føres over i færdigvaresiloen, afkøles den på turen gennem sigteapparatet, hvor skaller, avner m.m. sigtes fra.

På Vildbjerg Mølle, der er et familieaktieselskab med en aktiekapital på 1 mill. kr. ser man trods til tider alvorlige kriser for landbruget og trods hård konkurrence fra de store foderstofkoncerner, DLG, KFK, RAG og Superfos, fremtiden i møde med forhåbning. Siden Poul Jacobsen overtog virksomheden i 1971 er årsomsætningen steget ca. 10 gange fra 8 til 80 mill. kr. Denne stigning skyldes ikke kun, at husdyrholdene er gået i vejret, og at der som en følge deraf skal mere foder til – produktionen udmålt i tons er således kun steget 3 á 4 gange – men den væsentligste årsag til meromsætningen er ganske enkelt inflationen, som såvel producent som aftagere naturligvis helst var foruden.

Vildbjerg Mølles historie er godt og vel 125 år gammel. Meget ændrer sig i løbet af så mange år. Men foretagsomheden som sådan er den samme, og den har i løbet af alle årene villet det samme, nemlig, som Emanuel Gregersen så rigtigt skriver i slutningen af hans omtalte artikel, at forarbejde de råvarer, der gør, at vi til dagligt kan sætte mad på bordet.

Hosebinding og salg af uldvarer

Som et typisk vestjysk bierhverv, dvs. et erhverv man ikke decideret ernærede sig ved, står produktionen af *uldbundne varer*. Denne hjemmestyssel var så typisk i vort lokalområde, at man kan generalisere og sige, at den var udbredt overalt, dog især i *Bølling herred*, hvor sogne som *Stauning* og *Brejning* i særlig grad udmærkede sig ved dette erhverv.

Man strikkede, eller bandt, som det kaldtes, når man kunne komme af sted med det. Som noget ganske selvfølgelig fattede man sit strikketøj i

stedet for at sidde ledig, ja, ikke nok dermed: man strikkede også, når man gik. Garnnøglet fæstnede man med en nål på venstre bryst, så var det ikke i vejen, og man kom på den måde heller ikke til at træde i det. Også når man sad i sin stue og strikkede, var garnnøglet fæstnet på lignende vis, det skyldes vel, at man så kunne tage strikketøjet med sig, hvis man pludselig blev nødt til at forlade stuen.

Alle strikkede, mænd og kvinder, drenge og piger. På den måde bidrog alle til at tilvejebringe gode, varme og ægte uldvarer, som man havde så hårdt brug for i vintertiden.

Det var dog ikke i tilfældige ledige øjeblikke, at man bandt hoser. Tværtimod samledes unge og gamle byvis for at binde op i de såkaldte bindestuer, fortæller greve Fr. Ludvig Moltke allerede i 1759. Han fortæller også, at dette sker for at spare lys og ved snak at fordrive tiden.

Vi må vel nok slå fast, at bindestueaftenerne ikke forløb fuldstændig ens, heller ikke hvor de fra aften til aften bestod af nøjagtig de samme mennesker. Men der er alligevel fællestræk, som gør, at man ved, hvordan en sådan aften forløb. Digteren St. St. Blichers far Niels Blicher gentager i 1795, hvad grev Moltke allerede har fortalt: at man samledes på bindestuerne for at spare lys. Hertil føjer Niels Blicher, at man sad omkring et bord og strikkede. Garnenderne samledes – garnet var i forvejen målt meget nøje ud – og kastedes over en krog i loftet. Hver strikker hænger derpå sin garnende omkring en hægte, der var hæftet på venstre bryst, hvorefter strikningen, der gerne varede ved til klokken 24, undertiden til klokken 1-2 om natten, påbegyndtes. Endelig fortæller Niels Blicher, at en dygtig binder eller binderske kunne forfærdige et par mandsstrømper på 4 dage ved siden af at passe det daglige arbejde.

Hvad Niels Blicher fortæller gentages atter af sønnen, digteren St. St. Blicher, i beskrivelsen over Viborg Amt, der her føjer til, at »Ved Skindet af en Lampe, som hænger fra Loftet midt over Bordet, og under Æventyr og Sang af de mest begavede, eller under Samtaler om Dagens og Egnens Begivenheder, bindes nu ivrigt fort til Midnat og stundom længere«. Eventyr, sang, snak og hosebinding! Jo, det anede os, at besparelsen af lys ikke var den eneste årsag til, at man fandt sammen i bindestuerne. En lige så væsentlig årsag har været, at gode venner og naboer derved så muligheden for at være sammen med hinanden og i fællesskab under skæmten og ganten at dyrke husfliden til fælles bedste. Livet på bindestuen med dets flid, alvor, tant og fjas har St. St. Blicher berettet om på mesterlig vis i den samling af fortællinger og digte, som han i 1842 udgav under titlen »E Bindstouw«.

Tre lokalområders håndværk og industri før og nu

Lem

Som vi har set det i det foregående, blev den vestjyske længdebane åbnet i 1875. Banen fik stor betydning ikke alene for købstaden Ringkøbing, men også for de dengang små byer Lem, Tim og Ulfborg.

I det følgende vil vi komme lidt nærmere ind på håndværket og industrien i Lem. Dog må man ingenlunde forvente sig en fyldestgørende gennemgang af emnet, dertil er det alt for stort i denne sammenhæng. Det er faktisk kun de fem ældste virksomheder, der får en ganske kort omtale ud fra den betragtning, at det netop er dem, der er årsag til den knopskydning eller udvikling, som i årenes løb er foregået og som oversigten på side 78-79 afspejler. Men spændende kunne det være at foretage en dybdeboring af fabriksvirksomheden i den relativt lille stationsby, der er Danmarks industriby nr. 1 set i forhold til indbyggertallet.

I Alfred Kaaes bog »Lem Sogn«, der blev udgivet i 1962, gøres der i kapitlet »Lem Stationsby og dens næringsliv« (side 300 ff.) meget ud af at fortælle om storhandelens afhængighed af Hamborg, og om oprettelsen af den vestjyske længdebane. Lokalbefolkningen var naturligt nok betænkelig ved banen, da det forlød, at den var foreslået i rigsdagen. Der kunne ske de frygteligste ting med og omkring sådan et nymodens befordringsmiddel, f.eks. kunne toget løbe af sporet og derved forårsage stor ulykke. Og da der så oven i købet blev truffet politisk beslutning om, at banen skulle gå over Lem, ja, da lød der på det nærmeste et ramaskrig. Skulle man virkelig have ulykken så tæt inde på livet? Det skulle man åbenbart. Og man var ked af det. Men lidt efter lidt lærte den gode Lem-befolkning at blive glad for banen og stationen, idet der dermed åbnedes mulighed for, at man hurtigere og bekvemmere kunne rejse til og fra denne relativt afsides lokalitet. For landbruget betød banen en letelse af forsendelse af kreaturer, hvilket hidtil var foregået ved at drive dyrene af sted ad de lange og støvede grusveje. Men størst betydning fik banen og stationen ved at træde i den begyndende og senere ekspanderende industris tjeneste som bindeled mellem henholdsvis råvaremarked og producent og aftager.

Men inden vi går videre, lader vi Alfred Kaae komme til orde for at fortælle en lille vestjysk perle, som man ellers umiddelbart måtte for-

mode skulle henregnes til fortællingerne om molboerne, der som bekendt har det med at foretage sig de rigtige handlinger på forkerte tidspunkter:

»En ældre kone ville med toget fra Lem station til Ringkøbing. Da togetjenten lukkede op, og hun så ind i kupeen, syntes hun, der var alt for fint derinde til, at hun kunne gå derind med træsko; hun satte dem derfor udenfor og gik ind på strømpefødder. Dengang kunne man godt foretage en tur til Ringkjøbing i træsko. Det varede ikke længe, før døren blev åbnet og der blev sagt: Ringkøbing! Konen stod af, men udbrød: Hvor er mine træsko? Jeg har lige sat dem her, og nu er de væk.«
»Nej,« sagde togetjenten, »for her er de!« – Han havde lagt mærke til konens adfærd i Lem og taget træskoene med til Ringkøbing, og hvem der blev glad, det var konen.«

Lem fik sin station i 1875, og det var kort tid efter åbningen, at foranstående historie skulle være foregået.

Efter at stationen var bygget, opstod byen. Det vil med andre ord sige, at der før 1875 ingen rigtig by var dér, hvor Lem nu ligger og breder sig. Men allerede samme år, banen kom, opførtes en stationskro med købmandshandel i samme bygning. Kroen omdannedes senere efter at være brændt ned omkring 1930 til Hotel Vest. Øst for banen byggede en købmand sit hus, mens en skomager byggede længere mod øst. Mellem købmandens og skomagerens hus byggede Poul Andersen, Bækbohøj, Dejbjerg, et hus, hvorfra han og hans hustru ville drive landbrug, efter at de havde afstået deres gård til en datter og svigersøn. Men Poul Andersen døde, inden han nåede at flytte ind i huset, hvorefter hans enke flyttede hjem på gården på aftægt.

Blandt de første bygninger, der var med til at præge bybilledet i Lem, var også en vejmølle, bygget af møllebygger P. Mortensen på foranledning af Jens Kærgård. Den blev taget i brug i 1876, og Jens Kærgård drev den i en årrække, før han solgte den til Peder Christensen fra Karsbæk. Omkring 1890 begyndte andelsbevægelsen at vinde indpas, men først i 1918 blev Kærgårds gamle mølle omdannet til *Lem Andelsmølle*.

Allerede i 1876 eller -77 fik byen sin første smed, og som vi senere skal se, er det smedeb Branchen, der fik den største betydning for Lem stationsby. Senere kom Morten Agerbo Jensen til som byens første murer, mens P. Chr. Lauridsen var den første skomager. I 1888 oprettede Anders Pedersen Lems første snedkerværksted med tilhørende træsko- og træhandel. Han fremstillede især mange ligkister, som dengang blev

Luftfoto over en del af stations- og industribyen Lem. På billedet ses bl.a. i forgrunden Vestas. Længst mod venstre har vi kølefabrikken, dernæst kran-, truckfabrikken og endelig vognfabrikken, der ender i den to-etages administrationsbygning, beliggende ud til Smed Hansens Vej. På modsatte side af denne vej ses HSH, derefter følger IPL, der er nabo til Lambæks gitterspærffabrik. Så følger Hydroman og endelig Vestas møllefabrik. Til venstre for denne ligger Lem Mølle.

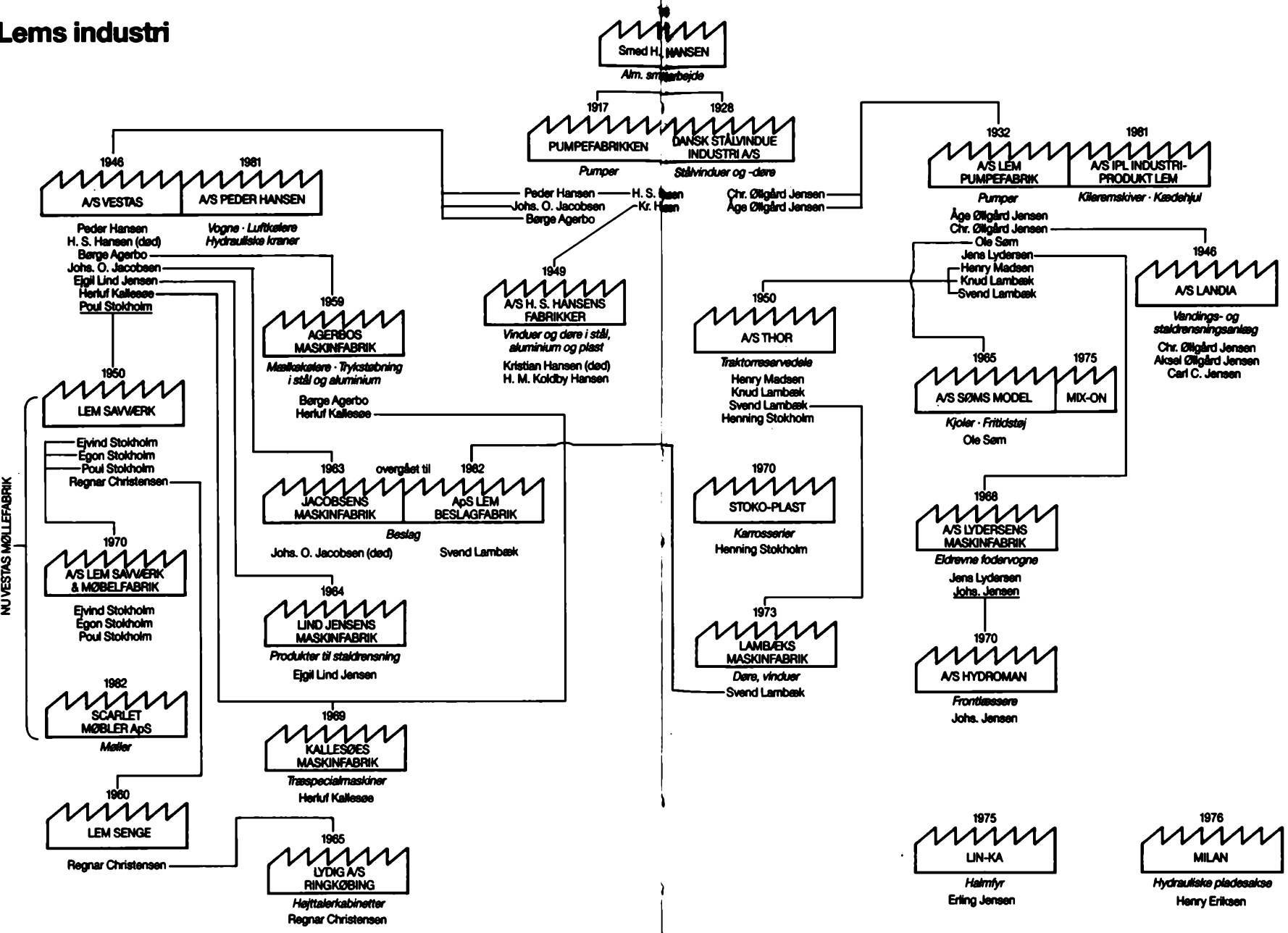
Foto: Kjeld A. Hansen

lavet efter mål, men efter at have fået kursus i hjulmageri fungerede han også som hjulmager frem til 1942. Også blikkenslager og sadelmager fandt vej til Lem, slagter og gartner ligeledes, så efterhånden som tiden gik, blev Lem velforsynet med virksomheder så at sige inden for alle brancher. Denne udvikling er ikke speciel for Lem, idet den ganske enkelt er et resultat af folks krav og ønske om at få de daglige livsforbrødenheder dækket, og enhver anden dansk stationsby kan fremvise en tilsvarende udvikling i de første par årtier efter banens og stationens herkomst.

Men det, der er specielt for Lem, er, at byen ikke vedblev med at være den typiske stationsby med nogle småhåndværkere og et par mindre industriforetagender. Derimod påbegyndtes allerede omkring århundredskiftet en udvikling i den lille stationsby, som ad åre gjorde den til – det er sagt før – Danmarks største industriby i forhold til indbyggertallet på 1.450. Heraf er nemlig 30-35% eller rundt regnet 450 mennesker beskæftigede ved industrien, medens resten af de i alt ca. 1.000 industriarbejdere

Lems industri

NU VESTAS MØBELFABRIK

dagligt kommer rejsende for manges vedkommende endog langvejs fra. Tilsvarende tal kan ikke én eneste anden provinsiel stationsby end sine stationsbyer på størrelse med eller større end gennemsnitskøbstaden konkurrere med. Selv Fredericia, der dels er et vigtigt jernbaneknudepunkt og dels rummer mangfoldige former for industrivirksomheder, er forlængst distanceret.

Som nævnt bor nu i Lem stationsby ca. 1.450 mennesker. Det er ca. 500 flere, end der boede i hele Lem sogn i 1890, hvor toget med jævne mellemrum havde gjort holdt ved Lem station i nøjagtig 15 år. Derimod svarer byens nuværende befolkningstal til befolkningstallet i sognet i 1925. Det år havde Lems første industrialiserede virksomhed, *Pumpefabrikken*, eksisteret i 8 år, og den havde naturligvis trukket en del arbejdere til byen. Med Pumpefabrikken var Lem blevet hjemsted for en virksomhed, der selv ekspanderede, hvorved beskæftigelsen steg, men samtidig hermed banede den vej for andre virksomheder, hvorved endnu flere mennesker kom i arbejde i Lem. Og det er netop stigningen i beskæftigelsestallet og den dermed følgende produktionsstigning, der markerer industriens udvikling ud fra den enkle betragtning, at nyansættelser og produktionsstigning skal svare til hinanden. Derimod behøver en forøgelse af omsætningen i kroner og øre ikke at betyde den helt store udvikling, idet meromsætningen for en stor del udgøres af inflationen.

Industrieventyret begyndte med, at smed H. S. Hansen fra Ansager i 1898 kom til byen og etablerede sig som almindelig smed. Han begyndte med at sko heste og lave landbrugsredskaber. Men da han var en mand, der tog del i landbrugets voldsomme mekanisering, indstillede han produktionen af redskaber til fordel for en produktion af maskiner. Først lavede han hesteomgange i forbindelse med tærskemaskiner ligesom han indledte en produktion af hakkelsesmaskiner. Omkring 1916-17 begyndte han at fabrikere cylindre til artesiske brønde. Årsagen til at Hansen slog ind på denne produktion var, at de hidtil anvendte cylindre, der var af amerikansk format, ikke kunne fås mere p.g.a. krigen. Det gik imidlertid snart sådan, at den driftige smed på egen hånd udviklede og fremstillede almindelige vandpumper og senere maskinpumper med tilbehør og hermed var grundlaget skabt for en pumpefabrik i Lem.

I 1928 blev det vedtaget at bygge et nyt mejeri i Lem, og i den anledning henvendte byggeriets arkitekt, Lind i Skive, sig til H. S. Hansen for at få ham til at fremstille de stålvinduer og -dørkarme, der skulle anvendes, idet leverancerne af nævnte materialer – de kom normalt fra Hol-

land eller Tyskland – var alt for lang tid undervejs, hvorved byggeriet ville forsinkes. Smed Hansen var ikke sen til at acceptere tilbuddet, men foruden at dække det helt lokale behov gik han i gang med at fremstille tilsvarende fabrikater til brug andetsteds i landet. Dermed var en ny virksomhed skudt op i Lem. Den fik navnet Dansk Stålvindue Industri A/s (D.S.I.).

Men da begge smed Hansens virksomheder var i stærk vækst slog driftskapitalen efterhånden ikke til, og derfor solgte han i 1932 Pumpefabrikken til to af sine lærlinge, brødrene Aage og Chr. Øllgård Jensen, mens han sammen med den ene af sine sønner, Peder Hansen, førte D.S.I. videre. Virksomheden havde god vind i sejlene, indtil 2. verdenskrig brød ud, hvorefter det blev mere og mere besværligt at skaffe stål til produktionen af vinduer og døre. Når virksomheden alligevel klarede sig under de yderst besværlige forhold, skyldes det, at man fandt på at erstatte den gode stål, som ikke kunne opdrives, med erstatningsvarer, der havde en nogenlunde god kvalitet, som f.eks. møtriker, bolte og plader fra minesprængte skibe. Under krigen svømmede virksomheden med i de oprørte vande, men den gik ikke godt.

I efteråret 1945 udtrådte Peder Hansen af D.S.I. for at oprette Vestas A/s i 1946. Han erstattedes af sin bror Kr. Hansen, men efter ca. 3 års forløb forlod han D.S.I. i 1949, hvor han tog initiativ til oprettelsen af H. S. Hansens Fabrikker. Efter endnu nogle år med vanskeligheder, besluttedes det at nedlægge Dansk Stålvindue Industri A/s i 1954.

Hvad Pumpefabrikken angik, købte brødrene Øllgård Jensen straks efter overtagelsen Lems gamle håndværkerbygning, hvor de etablerede sig. Gradvis flyttede produktionen ud på Nylandsvej, hvor hele virksomheden nu har hjemme og ledes af fabrikant Aage Øllgård Jensens søn, Johan Øllgård Jensen. Fra 1. maj 1981 har virksomheden, der beskæftiger ca. 160 mand, heddet Industri Produkt Lem A/s, forkortet IPL A/s, og den fremstiller ikke så meget som én eneste pumpe mere, men derimod årligt for ca. 60 mill. kr. kileremskiver og kædehjul.

I 1946 ophørte samarbejdet mellem Chr. og Aage Øllgård Jensen, idet Christian trådte ud af den omtalte virksomhed for at oprette Landia A/s, der med ca. 50 medarbejdere bl.a. fremstiller gyllevogne og vandings- og staldrensningsanlæg.

Vestas A/s er Lems største virksomhed. Der er ca. 780 mand i arbejde mod ca. 250 for et par år siden. Da virksomheden grundlagdes på kollektiv basis i 1946 med 10 ansatte, påbegyndtes en produktion af det, Peder

Lems største virksomhed – Vestas, oprettet 1946. De første produkter, der fremstilledes her, var bl.a. håndrøremaskiner, husholdningsvægte og mælkekølere. Nu fremstiller virksomheden landbrugsvogne, luftkølere til dieselmotorer, hydrauliske kraner og vindmøller. Denne bygning er den indtil videre sidste udvidelse af virksomheden. Foto: Kjeld A. Hansen

Hansen kalder efterkrigsfænomener: håndrøremaskiner, husholdningsvægte og mælkekølere. I 1949 slog man over i noget ganske andet, idet Vestas det år indledte en produktion af landbrugsvogne, der hurtigt viste sig at være en meget stor succes. Fra midten af 50'erne har Vestas også lavet luftkølere til dieselmotorer, først til B&W, senere til B&W's licenshavere i alverdens lande. Men krisen inden for skibsbygningsindustrien har unægteligt smittet af på denne produktionsgren.

En fremstilling af hydrauliske kraner til lette lastvogne tog man fat på i 1968 og fra en spæd begyndelse dengang eksporteres nu 95% af de fremstillede kraner til ikke mindre end 42 lande. 10 år senere tog man fat på mølleproduktionen, der er blevet en enorm succes, idet Vestas har gode kunder i Indien, Kina, Tibet og ikke mindst i USA, hvor man opstillede de første prøvemøller i 1981, hvorefter man fik en ordre på 420 møller i 1982. Eksporten til USA har herefter været jævnt stigende og den udgjorde i 1985 1.500 møller, der producerer el ved den lette vindstyrke 3 m/sek. På hjemligt plan antager Vestas at dække det danske marked med 1/3 af samtlige opsatte møller. Til sidst skal nævnes, at koncernens årsomsætning udgør 700-800 mill. kr.

Den sidste virksomhed, der skal omtales, er H. S. Hansens Fabrikker, der fremstiller vinduer og døre i stål, aluminium og plast, og på dette marked er HSH landets førende, hvilket så absolut må siges at være godt præsteret, når man betænker, at virksomheden startede på fuldstændig bar bund for knap 40 år siden.

Af den ovenstående oversigt over alle større Lem-virksomheder ser vi, at en ny virksomhed så godt som altid oprettes af folk, der har været med i en af de ældre virksomheder. Endvidere bemærker vi virksomhedens oprettelsesår ligesom det er påført skitsen, hvad hver enkelt virksomhed fremstiller som det/de væsentligste produkter, hvorved det går op for os, at det er jernindustrien, der spiller den væsentligste rolle i Lem.

Tim

Ligesom Lem fik Tim sin station i 1875. Naturligvis var også Tim-boerne betænkelige ved jernbanen. For de fleste var de kulfyrede lokomotiver, der under megen larm og røg og damp kom brusende frem gennem det førhen så fredfyldte landskab, ligefrem urovækkende forudsigelser om fremtiden, men for de mennesker, der ønskede udvikling i sognet, var jernbanen og stationen forunderlige varsler om en fremtid, hvor fremskridtet på netop transportens område ville befordre en erhvervsmæssig og befolkningsmæssig udvikling. Men lad os straks slå fast, at Tim stationsby aldrig har opnået samme status af industriby som Lem. Nok virkede jernbanen og stationen tiltrækkende på nye erhverv, men magnetfeltet var ikke så kraftigt, at det trak større virksomheder til sig. Derimod havde det at gøre med blot at flytte udviklingen fra Vester Tim, der 1875 var landsbyen i sognet med kirke, smed, skole, møller, købmand og mejeri, til Øster Tim, der ret hurtigt blev sognets nye mødested.

På stationen var der en livlig trafik af landmænd, der kom fra hele sognet med svin, der pr. jernbane skulle viderefragtes til slagteriet i Holstebro, Struer eller Herning. Kom man for sent til den første svinetransport, kunne man trøste sig med at være kommet for tidligt til den næste, hvorfor svinene i stedet for at blive fragtet hjem igen lukkedes inde i de dertil indrettede svinefolde lidt syd for stationen. Endvidere blev stationen et knudepunkt for transport af køer, heste og får, og navnlig omkring det årligt tilbagevendende Tim marked, der afholdtes 16. november og siden hen også 4. april, var der mere end nok af dyr at trans-

portere udensogns pr. jernbane. Ligeledes tømtes mangen en jernbanevogn for tørv og mergel på Tim station. Tørven kom fra Nr. Omme, mens man fik mergelen fra Hover, og da den var af god kvalitet, ville landmændene i nabosognene også gerne drage nytte af den. Derfor anlagdes sidespor, der kun var beregnede til mergeltransport, til Stadil og Thorsted.

Selvfølgelig kunne man ikke komme på Tim station uden at løbe på storkøbmand Anders Madsens karle, der kom for at hente tømmer eller mursten, foderstoffer eller kunstgødning eller ganske almindelige købmandsvarer. Alle slags varer omsatte Madsen i sin store forretning, der var bygget sammen med den i 1877 opførte kro, som han også ejede. Og som ejer af sognets største gård, Timgård, sad han til sin død i 1918 på det meste af den jord, hvor stationsbyen nu ligger.

Perioden 1880-1900 blev en rig byggeperiode i Tim. Langs den nuværende hovedgade, der dengang var en grusvej vest for banen og et par hjulspor øst for banen, skød flere og flere huse op, hvilket naturligt nok forårsagede, at såvel murer som snedker og tømrer flyttede til byen. En af de første snedkere i byen hed Hounisen, og han havde værksted med udstillingsvinduer ud til gaden i det hus, hvor Thorvald Jensen i mange år havde cykelforretning. Til leje hos Hounisen boede murer Jens Klavsen, der som ung mand stod for adskillige nybyggerier i Tim, men på sine ældre dage tog han sig mest af diverse reparationsarbejder. Min gamle meddeler, Valdemar Kjærgaard, har om Jens Klavsen fortalt mig, at han, dersom han kritiseredes for sit arbejde, straks fattede kalkkosten for at strinte kalkvand efter kritikeren. Det var nu hans særhed. Den gamle smed Jørgensen, der var så dygtig i sit fag, at folk kom langvejs fra for at få smedet hos ham, havde også sin særhed. Når han søgte Anders Madsens kro og tømte bægeret vel rigeligt, så udfordrede han enhver i skænkestuen til at lægge arm med sig, som det hedder. Og som den bulstærke mand han var, vandt han så at sige hver gang. Men en skønne dag gik det anderledes. En fin klædt herre med mappe under armen trådte ind i skænkestuen. Smed Jørgensen så ham an fra oven og nedefter, og da manden var ud for hans bord, spurgte smeden ham, og ham ville lægge arm. Jørgensen havde allerede plantet albuen i bordpladen, og en smedesort hånd stod åben parat til at lukke sig om den fremmedes. Den adspurgte satte mappen fra sig på en ledig stol for bordenden, placerede sig over for smeden, gav ham et håndtryk og i løbet af nul komma fem lagde han smedens arm ned, hvorefter han rejste sig, pustede hånden ren

for smedestøv, tog mappen og uden et ord fortsatte han sin gang gennem skænkestuen. »Hvem var den mand?« spurgte Jørgensen. Svaret kom prompte: »Det var pastor Aastrup i Husby.«

Af andre gamle håndværkere kan nævnes skræddermester Christensen, der på det nærmeste havde specialiseret sig i en produktion af habit-ter. Men han påtog sig også alt andet skrædderarbejde, hvorfor der var rigeligt at bestille for ham og hans svend. Slagter Anders Chr. Andersen drev sin næring i forretningen beliggende umiddelbart øst for banelege-met. Man sagde om ham, at han havde øje for at opkøbe gode dyr, og desårsag gik hans forretning godt. På den modsatte side af køresporene kunne man hente friskbagt brød hos bager Pilgaard, der var en betydelig mand i sognet, dels som forretningsmand, dels som medlem af sognerådet. Bagerens nærmeste nabo var skomager Jensen, der havde en lille forretning, hvor der nu er fugle- og fiskehandel. Jensen reparerede ikke kun gammelt fodtøj, han solgte også nyt, men han var meget forsigtig med at handle med folk, der ikke havde penge. Denne forsigtighed var der derimod ikke over Jensens yngre konkurrent, der hed Jens Laj, hvis forretning efterhånden havde vokset sig så stor, at den også kunne brødføde en svend.

Det vil føre alt for vidt at fortsætte en opremsning af de gamle håndværk og deres udøvere i Tim stationsby. Sagen er nemlig den, at næringslivet i Tim bogstaveligt talt var af samme art og beskaffenhed, som det man fandt i alle andre unge danske stationsbyer.

I modsætning til Lem er der imidlertid ikke noget håndværk, der ligesom fortsætter en linie for at gøre den nu gamle stationsby til en ung industriby. En begyndende industri opstod dog omkring århundredskiftet, da Karl Vestergaard, der kom fra Stadil, oprettede en rørvævsfabrik, der producerede gipsrør til loftsbeklædning. Efter hans død blev virksomheden overtaget af sønnen Jens Chr. Vestergaard, men grundet opfindelser af bedre loftsbeklædningsmaterialer har den forlængst indstillet produktionen. I vore dage har Gudrun og Bent Larsen købmandsforretning i de gamle fabrikslokaler.

Omkring 1905 begyndte den knap 30-årige Niels Poulsen at fabrikere mørtel og mursten i en lille bygning syd for »Dyrlægeboligen«, som han for øvrigt byggede i 1907. Men forholdene blev for trange for den unge Poulsen, hvorfor han i 1909 rejste til Rindum for at blive direktør for kalksandstensfabrikken dér, mens den lille virksomhed i Tim blev nedlagt.

Sognets erhvervsmæssige skæbne var altså dengang som nu præget af opgangstider og stagnation, hvor nye virksomheder opstod for nogle år senere at lukke igen grundet de forhold: 1) at tiden var løbet fra dem og 2) at det lokale marked var for lille. Det store spring fremad for en udvikling af sognets erhvervsliv blev taget, da Tim Erhvervsudvalg blev oprettet 2. maj 1960. Da stillede 6 borgere i byen en risikovillig kapital til rådighed for at få bygget en fabrik, og denne virksomhed blev starten på Tim Maskinfabrik A/S, der siden oprettelsen i 1961 har været mastodonten blandt erhvervsvirksomhederne i vor tids Tim. På maskinfabrikken, som den kaldes i daglig tale, er ansat godt og vel 200 mennesker, heraf kommer adskillige fra Tim sogn og mange udefra.

Den store og for lokalsamfundet særdeles betydningsfulde virksomhed er grundlagt af Osvald Pedersen. Han var selv landmand, og som sådan havde han et førstehånds kendskab til, hvilke krav til maskiner det moderne danske landbrug stillede. Desuden havde – og har han stadigvæk – stor lyst til og sans for mekanik og teknik, hvilket hele produktudviklingen på Tim Maskinfabrik bærer sit tydelige præg af, idet størstedelen af Osvald Pedersens arbejdsdag tilbringes i den 1500 m² store udviklingshal med netop at udvikle de kendte og velafprøvede Tim-produkter. Osvald Pedersen begyndte under meget beskedne forhold med at fremstille foderroeoptygere, som fabrikken stadig producerer i hundredvis af hvert år hovedsageligt til dækning af det danske marked. I tidens løb udviklede Osvald Pedersen roeoptygeren, så den kunne tage både 2 og 3 rækker, og denne udvikling er foreløbig endt med en 6-rækket sukkerroeoptyger, hvoraf en del »eksporteres« til Lolland, hvor vi finder de største sukkerroearealer i Danmark. Her har den driftige fabrikant ganske enkelt iagttaget sin opfindelse for at bemærke de fejl og mangler, der var ved den, og hjemme på fabrikken i Tim er mangleterne straks blevet udbedrede, hvorved et førsteklasses produkt stod færdigt til næste års sukkerroehøst, dels i Danmark, dels i de fleste vesteuropæiske lande. Desuden er Tim Maskinfabrik kendt langt ud over landets grænser for produktionen af de såkaldte Tim-vogne, der også er Osvald Pedersens værk, og som omfatter tip- og combivogne samt staldgødningsspredere. Fabrikkenes vognprogram er Skandinaviens mest omfattende, bestående af ca. 75 forskellige modeller og størrelser. Endelig fremstiller Tim Maskinfabrik en artikel, der falder uden for landbrugets maskinpark – en vejratabafskræller og -læsser, der anvendes af kommuner, amter og statslige vejmyndigheder.

En af de ældste virksomheder i Tim er Valdemar Kjærugaards smedeværksted og produkthandel, oprettet i 1934 i tømmer Hounisens gamle værksted. Sandt at sige begyndte han som vulkanisør, idet han straks anskaffede sig en dampkedel og nogle vulkaniseringsforme for at indlede en virkelig storproduktion af cykeldæk. En overgang havde han 7 mand ansat i virksomheden, heraf var én udlært vulkanisør, men navnlig under krigen var det svært at skaffe råmaterialer til produktionen, og efter krigen blev den indstillet. I 1948 solgte Kjærugaard forretningslokalerne og købte samme år naboejendommen, hvor han byggede et stort smedeværksted, og i dette værksted havde han og hans svend nok at gøre med at fremstille staldinventar for kreatur- og svinebesætninger. Alskens former for reparationsarbejder tog Valdemar Kjærugaard sig af ved siden af, ligesom han også i tidens løb har omsat adskillige tons skrot og metaller.

De nyere virksomheder i Tim er især byggerivirksomheder af den ene eller den anden art. På Fabriksvej bor C. E. Christiansen, der driver murer- og tømmerforretning under samme tag. Han begyndte som selvstændig i Tim i 1961, og har nu 6 mand ansat i virksomheden. Christiansen og hans folk har udført byggeopgaver så langt væk som i København, men murerfirmaets væsentligste arbejdsmark er naturligvis Vestjylland, og især den del af Vestjylland, der ligger inden for en radiusafstand af ca. 50 km fra Tim.

I 1978 købte DML-Huse i Ringkøbing afdøde muremester Poul Dueholms firma. Det gamle murerfirma skiftede imidlertid ikke postnummer, idet det derefter betragtedes som DML-huses Tim-afdeling med Martin Dueholm, der er bror til Poul Dueholm, hos hvem han arbejdede som svend i mange år, som daglig leder.

Den 1. april 1974 etablerede Anders J. Nielsen sig som tømmer- og snedkermester på Nødderupvej. Allerede to år efter starten var det nybyggede værksted for lille, hvorfor Anders Nielsen i 1976 forøgede dets areal med 90 m², og i 1979 byggede han en lagerhal på 210 m². De første år drev han forretningen udelukkende med tømmer- og snedkerarbejde, men i 1979 påbegyndte han en produktion af væve og tilbehør for hjemmævning. Denne industri har langsomt udviklet sig – ikke mindre end ca. 1.500 væve har firmaet fremstillet og solgt over hele landet i den forløbne periode. I 1982 fremstillede Anders Nielsen kirkebænkene til den nyrestaurerede Tim kirke, og de vidner selv for den ukyndige om et stykke solidt håndværk.

En af de ca. 1500 Tim-væve, der siden 1979 er blevet fremstillet hos Anders J. Nielsen.

Foto i privateje

Efter at have været ansat som svend i 10 år hos Jens Vanghøj, der på Fabriksvej drev typehusfirmaet »Tim Huse«, startede Niels Jørgen Larsen egen tømrer- og snedkervirksomhed i november 1977 i lejede lokaler på Thorstedvej. Men også for ham blev pladsen for kneben, og det resulterede i, at han i foråret 1984 på industriarealet ved Svensgårdsvej tog fat på at bygge nyt værksted med al den tekniske komfort, der hører et moderne snedkerværksted til. Niels Jørgen Larsen har i sin virksomhed ansat en svend og en lærling, og der er bestandig nok at lave med landbrugs- og fabriksbyggeri, opførelse af parcel- og sommerhuse, totalentrepriser samt større og mindre reparationsarbejder.

Begge tømrermestre er enige om, at deres fag vil have gode muligheder ud i fremtiden. Ganske vist har arbejdsmetoderne ændret sig siden Hounisens tid, idet man nu mere og mere bygger huse som præfabrikeret montagearbejde, men ved byggebevarelse og renoveringsopgaver vil de håndværksmæssige fagkundskaber altid være at foretrække.

Når en nybygning er så meget færdig, at murer og tømrer har overstået deres del af arbejdet, rykker maler og elektriker ind for at gøre nybygningen klar til brug. I 1959 indledte Niels Kamp Jensen og Leo Skaderis et samarbejde som installatører i stationsbyen i bygningen Hovedgaden 23. I 1962 byggede de ny og større forretning i nærheden af de gamle forretningslokaler. 10 år efter valgte de at gå hver til sit, idet Kamp Jensen overtog al handel med og reparationer af radioer og TV m.v., mens Skaderis fortsatte installationsforretningen.

På modsat side af hovedgaden ligger den i 1898 af Viggo Andreassen oprettede malerforretning, der siden 1948 har været drevet af grundlæggerens søn, Holger Andreassen. Han er den ene af byens to malermestre.

Niels Jørgen Larsens Tømrer og Bygningsnedkeri i Tim, opført 1984.

Foto i privateje

Den anden er Poul Erik Kvistgård, der startede i Tim i 1965. I 1982 blev Kvistgård bestilt til at male bænke i Tim kirke, og den opgave udførte han så godt, at han har fået tilsvarende opgaver andre steder.

I 1970'erne brød en ny erhvervsstruktur igennem herhjemme. Den medførte større enheder og mere mobilitet i de enkelte virksomheders aktiviteter. Især blev småhåndværkerne og de mindre handlende hårdt ramt af denne strukturændring, idet de ikke kunne klare den hårde konkurrence fra store virksomheder og forretninger i byerne. Resultatet heraf blev, at erhvervs sammensætningen i mange mindre byer, bl.a. i Tim, blev mere og mere indsnævret til stor skade for de tilbageværende håndværksvirksomheder. Men udviklingen kan vende. Tim Erhvervs-samvirke gør, hvad det kan, for at dette måtte ske.

Ulfborg

Af Ulfborg sogneråds forhandlingsprotokol af 1872 fremgår det, at handelsbetjent Ebbe Jacobsen fra Rindum det år søgte myndighedsbevilling og næringsbevis, idet han havde til hensigt at opføre en købmandsgård i Ulfborg. Da han havde fået bevillingen og retten til at drive købmands-

virksomhed købte han jord ud til Bredgade mellem Tingvej og Tømerslippen. I forretningen handlede han med kolonialvarer og isenkram. Det store areal bag forretningen anvendte Ebbe Jacobsen som lagerplads for tømmer, og som tiden gik nedlagde han kolonial- og isenkramafdelingen for udelukkende at ernære sig som tømmerhandler. Alfred Kaae skriver i bogen »Ulfborg«, bd. 2, at »Gadenavnet *Tømerslippen* er givet i mindet om denne byens første tilflyttede forretningsmand«.

Med ham kom adskillige andre forretningsmænd til Ulfborg. Her skal kort fortælles om nogle af de første håndværkere: I 1874 eller 1875 fik Ulfborg sin første tømrer i Thomas Jacobsen, der oprettede værksted vest for stationspladsens nordende. På samme tid flyttede murer Jens Hansen og sadelmager Horn til byen, mens møller Niels P. Poulsen kom i 1876 eller 1877. På det tidspunkt kom også skrædder J. Lauritzen, og i 1878 fik Ulfborg sin første urmager, mens slagteren lod vente på sig indtil 1880. Herefter udbygges Ulfborgs erhvervsliv med raske skridt. Der kommer blikkenslager, skomager og bødker i 1883, mens maler Frederiksen og endnu en murer slog sig ned i den nye stationsby i 1885. Tømreren hed Jens Hansen, og da han døde, overtog Hundevad & Co. hans forretning. Omkring 1888 oprettede Peder Nyborg et lille hjulmagerværksted, men i 1891 solgte han forretningen til sin tidligere lærling, P. N. Stendorph, hvorefter Nyborg byggede Ulfborg Uldspinderi, hvor hele maskineriet blev drevet ved hjælp af en stor vindmotor. Også denne virksomhed solgte han for senere at oprette et mekanisk værksted i Bredgade. Senere købte den driftige mand sluseværket i Thorsminde, men ved den handel tabte han mange penge, da staten eksproprierede slusen for at få udløbet bragt i stand.

I 1888 begyndte sadelmager Fr. Kvistgård at udøve sit håndværk i Ulfborg, men han flyttede senere til Vemb, hvor han i mange år var vært på gæstgivergården. Tre år senere fik Ulfborg også en ølbrygger i Chr. Jensen Kvistgård. Han forsynede i en årrække byen og en del af oplandet med tyktflydende, stærk øl.

Ellers er det i Ulfborg som i Lem især forskellige former for maskinværksteder, når lige undtages Hundevad & Co., der har gjort sig gældende, men de ligger ikke mere i en tæt klynge op ad Bredgade, som de gjorde i slutningen af forrige århundrede.

En af de ældste Ulfborg-virksomheder er maskiningeniør Peter Laursens Maskinfabrik, der i omtrent 40 år har stået for at klare industriens

maskintekniske problemer, og herved forstås såvel udvikling af nye som fremstilling af reservedele til gamle maskiner. Direkte inspireret af energikrisen begyndte Peter Laursens virksomhed at producere den såkaldte Bleggaard-ovn, der er fremstillet af bornholmske klinker. Næsten ingen varmeenergi går til spilde ved brug af denne ovn, fordi den dels er i stand til at opmaganisere varmen, og dels er afgangstemperaturen meget lav.

En relativ lille virksomhed er Flemming Stenholt's Maskinfabrik, der primært fremstiller rundsave, men også fejmaskiner, el-drevne kreaturbørster, bagtipskovele, dozerblade og træklove indgår i produktionen, hvoraf det meste siden afmatningen i landbruget begyndte i 1979/80 går til eksport, hovedsageligt til Tyskland, Norge og Sverige.

I 1978 købte Jørn Benned Jensen maskinfabrikken Dan Chief, der fremstiller frontlæssere til traktorer, hydrauliske træklove, skovvogne med kraner samt rundsave, og ligesom Stenholt eksporterer Dan Chief det meste af produktionen. Det primære fabrikat må nok siges at være frontlæsserne, der fabrikeredes i kun én størrelse og til én størrelse traktor, da Jørn Benned Jensen overtog virksomheden. Siden da har denne produktionsgren gennemgået en kraftig udvikling, så der nu fabrikeres 5 forskellige størrelser, hvoraf den mindste størrelse, der er beregnet til helt små traktorer, ikke fremstilles på andre tilsvarende fabrikker her i landet.

I Ulfborgs nordende ligger firmaet Nicolaisen & Larsen, der blev grundlagt i 1956 med import af brugte engelske traktorer som speciale. Fem år senere begyndte firmaet også at forhandle entreprenørmaskiner, og den forretning kom til at gå så godt, at virksomheden ophørte med at importere traktorerne for helt at specialisere sig i entreprenørmaskiner. Nicolaisen & Larsen blev i 1975 eneimportør for hele Danmark af de franske Mantiou gaffeltrucks, der er terrængående, og i 1979 oprettede Ulfborg-firmaet afdelinger på Fyn og Sjælland, fordi en tilsvarende ene-forhandling af de engelske JCB entreprenørmaskiner opnåedes det år. Salget af de to produkter bevirker en omsætning på ca. 25 mill. kr. årligt, og kundekredsen udgøres hovedsageligt af store landbrug, maskinstationer, murer- og entreprenørfirmaer samt amter og kommuner landet over.

En virksomhed, der bestemt ikke har opgivet forhandling af traktorer, er Jens Andersen ApS, der blev grundlagt i 1952. Halvdelen af virksomhedens omsætning skyldes nysalg af Ford-traktorer og Dronningborg landbrugsmaskiner, mens den anden halvdel ligger på værkstedssiden,

Forretning og beboelse set fra gaden 1935.

Foto i privateje

hvor der året rundt er rigeligt at bestille for godt og vel en halv snes mand.

Den 1. august 1935 så møbelfabrikken Hundevad & Co. dagens lys, som det udtrykkes i det lille festskrift, virksomheden udsendte i anledning af 50 års jubilæet i 1985. Det hele begyndte med, at fabrikkens grundlæggere, møbelsnedkerne Aage Hundevad og Carlo Jensen læste en avisannonce, der averterede en møbelforretning til salg i Ulfborg. De købte forretningen, men var dog begge indstillede på, at værkstedsarbejdet med produktion af møbler skulle gå forud for salg af møblement fra traditionel forretning. Men de kunne naturligvis ikke forestille sig, hvad fabrikken skulle udvikle sig til blot 25 år senere, hvor byggeriet af en ny 1800 m² stor fabrik påbegyndtes for at stå færdig og blive taget i brug i foråret 1961. Kort efter indflytningen i den nye fabrik bemærkede Aage Hundevad, at »nu var der i hvert fald møbelfabrik til denne generation«, men det viste sig allerede året efter, at den gode fabrikant havde taget grundigt fejl. Allerede i 1962 udvidede virksomheden første gang, og flere fulgte de næste 17 år. I begyndelsen fremstillede Hundevad & Co. traditionelle møbler, borde, stole, senge, skabe, men det store vendepunkt – en nyskabelse i produktionen som forårsagede fabrikkens hurtige

udvikling – kom i 1953, hvor Carlo Jensen tegnede de første reoler med underskabe. Disse reoler udvikledes ad åre til det såkaldte HU-reolsystem, der siden har været virksomhedens hovedprodukt, og nu som dengang er det meget eftertragtet over store dele af verden. I de senere år er mere end 90% af virksomhedens produktion afsat på eksportmarkeder i alverdens lande. I midten af 1970'erne trak de to grundlæggere sig tilbage fra den daglige ledelse som siden da har været varetaget af Bent Hundevad.

Ulfborgs erhvervsliv er i vor tid inde i en udvikling, som man slet ikke havde turdet spå om for 5-10 år siden. For tiden er det især møbelindustrien, der tegner billedet, og det skyldes selvfølgelig den store eksportafsætning, men det skyldes også, at netop denne industri som den eneste i Ulfborg ikke er sæsonbestemt.

Den erhvervsmæssige fremgang viser sig også deri, at Ulfborg er en by med så godt som ingen arbejdsledighed, ja, det har endog for visse brancher været umuligt at opdrive arbejdskraft nok, hvilket får til følge, at virksomhederne investerer i ny teknologi for dermed at overflødiggøre den menneskelige arbejdskraft for bestandig. På det grundlag vil beskæftigelsessituationen foretage en kovending i negativ retning, men virksomhedernes udvikling af egne produkter kombineret med deres leden og søgen efter nye markeder vil forhåbentligt – sammen med indførelse af ny teknik – bevirke en svag fremgang for Ulfborgs erhvervsliv langt ud i fremtiden.

De fleste af de gamle egnsbestemte vestjyske håndværkererhverv udøves ikke mere. Teglværkerne er i dag helt fraværende i amtet. Tørveproduktionen ophørte i halvtredserne, pottebrændinger forsvandt langt tidligere, mens eksempelvis uldforarbejdningen har taget helt andre former. Smedehåndværket og andre håndværk får mere og mere industriel karakter og centrerer i købstad og stationsbyer. De solide faglige og håndværksmæssige traditioner er dog fortsat til gavn for landsdelens erhvervsmæssige udvikling. Industrialiseringen kom sent til Vestjylland, men at den er i god vækst, er bl.a. den ovenfor skitserede udvikling i Lem stationsby et tydeligt bevis på.

De fleste virksomheder på Ringkøbingegnen er stadig små eller mellemstore, og en arbejdskraftreserve er måske fortsat til stede i kraft af afvandringen fra landbruget. Kapitalbehovet til de fornødne investeringer har vel også i alt væsentligt været til stede. Fremtiden er imidlertid ikke uden problemer. Vestjylland kan kun få afgørende andel i den høj-

teknologiske udvikling, hvis der i landsdelen placeres de fornødne uddannelsesinstitutioner og forskningscentre. Etableres de ikke, vil en skæv udvikling fortsætte eller accellerere. Intelligensreserven blandt landsdelens unge vil søge uddannelse i Østdanmark og ikke vende tilbage.

Litteratur:

- P. N. Frost: Beskrivelse over Købstaden Ringkjøbing.
L. Mylius-Erichsen: Ringkjøbing og Omegn.
Turistforeningens Årbog, 1927.
F. K. Erlang: Ringkjøbing Haandværkerforening, 1861-1936.
Salomon J. Frifelt: Hundrede Aars Virke i Ringkjøbing Haandværkerforening. 1861-1961.
Hjemstavnsbogen for Ringkjøbing Amt, 1937.
J. P. Trap: Danmark.
Daniel Bruun: Danmark.
Jørgen Jørgensen: Bogen om Ringkjøbing, Holmsland og Klitten.
Carl Lindberg Nielsen: Ringkjøbing Købstads Historie.
Statistiske meddelelser, Danmarks Statistik.
Samling af Anmeldelser til Handelsregistrene, 1886 m.v.
Diverse materialer, kataloger, interessantskabskontrakter fra orgelfirmaet Joh. P. Andresen & Co.
H. P. Hansen: De gamle fortalte.
Leif Ingvorsen: Fortiden omkring os.
Søren Toftgaard Poulsen: Mosebrug.
Jon Høgh: Kommentarer til E Bindstouw.
Emanuel Gregersen: artikel i »Gamle vestjyske erhverv«.
Alfred Kaae: Lem Sogn.
Alfred Kaae: Ulfborg, bd. 2.

Vestjysk konsumfiskeri i nyere tid

af Kristian Enevoldsen

»Klitboernes indtægter ved fiskeri og strandinger er så usikre, at det ville være en betryggelse for dem at blive i den nuværende sogneforbindelse med Holmsland.« Denne situationsbeskrivelse står at læse i sogneforstanderskabets protokol dateret den 11. januar 1859, og anledningen til notatet var en verserende sag om sogneadskillelse mellem Holmsland og den ca. 40 km lange klittange.

Der er ingen tvivl om, at det er den tids almindelige omdømme af kystbefolkningens vilkår, der kommer til orde i det gamle protokollat, og at det ganske naturligt havde en vis indflydelse, når der blev truffet overordnede beslutninger, der angik vestkysten og dens beboere. Og usikker var klitboernes økonomiske tilværelse, ingen tvivl om det. Det var gældende for befolkningen langs hele kysten, hvor der ingen havne var anlagt, så fiskeriet skulle foregå fra åben kyst.

Ingen vil i dag beklage, at strandingerne er gledet ud af erhvervsstatistikken, men det er nok en kendsgerning, at disse ulykkelige hændelser på vestkysten engang i fortiden var en virkelig forudsætning for, at de kystnære områder i vor del af landet i det hele taget kunne byde sine beboere en eksistensmulighed.

I øvrigt gav strandinger og skibsforlis befolkningen flere værdier end de rent økonomiske, idet disse begivenheder indgik i kystboernes karakter og levevis som en medmenneskelig pligt til om muligt at bjærge de nødstedte søfolk og give dem så god en pleje, som de var i stand til at yde dem. Den barske tilværelse skabte en hårdfør befolkning, men samtidig et samfund hvor hjælpsomhed og pligtfølelse blev bærende elementer og gav de gamle kystboere et særpræg, der ikke var af de ringeste.

Om kystfiskeriets historie på strækningen mellem Nyminde og Thorsminde er der givet en udførlig beretning af E. Nedergård i Ringkjøbing Landbobanks jubilæumsbog »Fra vor del af landet« (1961), så den efterfølgende beskrivelse vil omhandle de seneste 25 års udvikling i fiskeriet fra Hvide Sande og Thorsminde.

Torsminde havn 1957.

Foto i privat eje

Bortset fra enkelte perioder med stagnation har fiskeriet fra disse havne været kendetegnet af en støt udvikling. Fra omkring midten af halvtredserne fik fiskeflåden større tilgang af nye skibe end nogen sinde tidligere. Denne tilgang er i stor udstrækning knyttet sammen med de teknologiske fremskridt inden for hydraulik og elektronik. Der har været et nøje samspil mellem de tekniske nyskabelser, som fiskerne fik mulighed for at anskaffe og de samme personers evne til at udnytte dem til fremme af deres erhverv, hvad enten det drejer sig om vod-, trawl- eller garnfiskeri. For begge disse havnes vedkommende bevirkede denne udvikling, at der blev investeret mange penge i nye og større skibe, mere effektive fangtredskaber og moderne navigationsteknik. Der stilledes også større krav til havnefaciliteter og besejlingsforhold, og både Hvide Sande og Thorsminde har i de seneste år fået deres havnekapacitet betydelig udvidet, hvorimod besejlingsforholdene, trods større indsats med uddybningsmateriel, endnu ikke har opnået den fornødne stabilitet.

Snurrevodsfiskeri

I 1960 udgjorde værdien af rødspætter landet i Hvide Sande kr. 5.816.000

Hvide Sande havn sidst i halvtredserne. Bemærk hyttefadene, der i dag er gledet helt ud af havnebilledet.
Foto i privateje

af en total fangstsum på kr. 12.372.000 eller omkring 50%. Under krigen i 1941 var værdien af rødspættefangsten helt oppe på 74% af samtlige landinger. Rødspætteerne blev hovedsageligt fanget med snurrevod, og en væsentlig del blev ilandbragt af damkuttere, der opbevarede de levende rødspætter i hyttefadene, til de blev solgt på fiskeauktionen.

Hyttefadet, der i dag er en saga blot, var i flere årtier en uundværlig bestanddel af en fiskerihavns funktioner.

Den største part af de rødspætter, der blev fanget i de kystnære områder, kunne på grund af størrelsen kun sælges som levende rødspætter. Især var Tyskland en stor aftager af disse fisk. En betingelse, som ikke kunne fraviges, var imidlertid, at rødspætteerne skulle pakkes til forsendelse i levende tilstand, og hertil var hyttefadene en absolut forudsætning, da kutternes dam hurtigt skulle tømmes (stryges ud), når skibet var kommet ind i havnens stillestående vand.

I 1952 var der over 200 hyttefadene i Hvide Sande.

At bringe levende fisk i havn i den varme sommertid var i øvrigt mange gange ligeså problemfyldt som at fange dem, og ofte var spildprocenten op imod 50, så det var én af årsagerne til, at denne til tider meget spændende form for fiskeri nu nærmest er fortid.

Snurrevoddet, som fra før århundredeskiftet var det mest anvendte fiskeredskab på vestkysten, bevarede denne status til op omkring 1960, hvor fiskeflåden i Hvide Sande fik en større tilgang af nye skibe, der næsten alle blev bygget med dam og indrettet til snurrevodsfiskeri.

Fiskeriets udvikling i 60'erne og 70'erne ændrede imidlertid fiskerimønstret totalt, idet det såkaldte fiskeri efter levende rødspætter helt mistede sin betydning, og efterhånden reduceredes snurrevodsfiskeriet i en sådan grad, at der kun er enkelte af disse kuttere tilbage i Thorsminde og Hvide Sande.

Trawlfiskeri

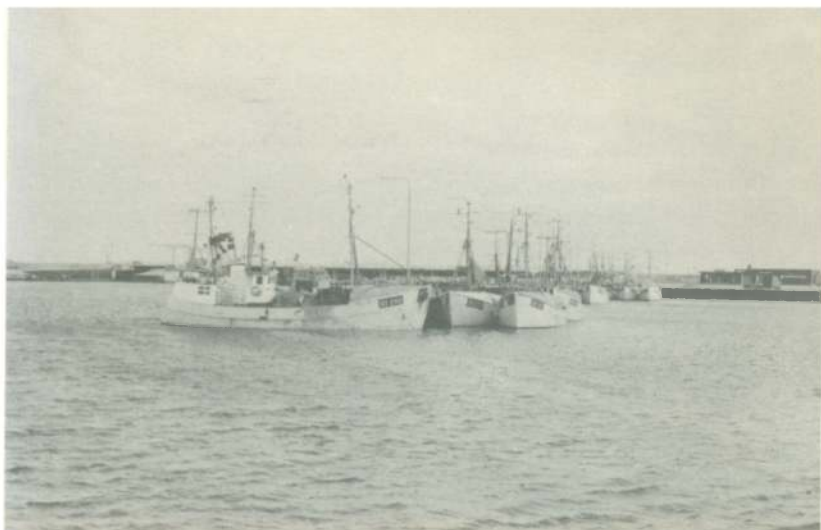
Trawlfiskeri efter rødspætter har været brugt af vestkystens fiskere igennem mange år, men indtil midten af 1950'erne var dette fiskeri uden væsentlig betydning, idet trawlet kun blev brugt i vinterperioden og det tidlige forår, før den egentlige sæson for rødspættefiskeriet med snurrevod begyndte.

Det var meget begrænset, hvad der blev investeret i redskaberne, idet trawlet var af ringe størrelse, og det blev slæbt i gamle vodtovslinier. Måske nok på grund af den ringe interesse for en videre udvikling af dette redskab rangerede det igennem mange år temmelig langt nede på listen over anerkendte fangstmetoder.

Omkring 1950 udvikledes et betydeligt trawlfiskeri efter tunger, og det bevirkede, at kutterne i højere grad blev udstyret og indrettet efter forholdene, bl.a. blev vodtov som slæbeline afløst af trawlwire, snurrevodsspillet blev kombineret med wiretromler og davider blev installeret om bord. Det mere avancerede trawludstyr viste sig hurtigt at kunne bruges til fiskeri efter andre fiskearter end tunger. Trawlfiskeri efter rødspætter blev efterhånden udvidet i en sådan grad, at flere og flere kuttere blev indrettet med dette fiskeri som hovederhverv.

I 1963 blev det såkaldte »rulletrawl« opfundet og taget i brug. Dette trawl, der var forsynet med gummirup på undertællen, gjorde det muligt at fiske efter rødspætter på blød bund og samtidig undgå uønskede fangster af søstjerner og andet kryb, der var til stor gene for fiskeriet. Det var dette forholdsvis primitive redskab, der blev prototypen i en rivende udvikling inden for trawlfiskeriet efter torsk.

Den første udgave var den såkaldte »stenknuser«, hvor den ovenfor nævnte gummirup på rulletrawlet blev forsynet med kugler eller »bob-

Udsnit af Hvide Sande havn med afvandingslusen og coasterslusen i baggrunden.

Foto: Kjeld A. Hansen

ler« og derfor kunne slæbes på stenbund, som var gode fiskepladser for torsk.

Efterhånden udvikledes disse trawl både i størrelse og udstyr i en sådan grad, at de kun blev brugt til dobbeltslæbning, dvs. at i stedet for udpilning af trawlet med skovle, slæbes det imellem to fartøjer.

En forudsætning for dette fiskeri er i høj grad, at de store krav, der stilles til skib, motor og hydraulik, kan realiseres, og det er en kendsgerning, at brugen af Bobbentrawl, som i de senere år har givet fiskerne et tilfredsstillende udbytte, var en umulighed for 20 år siden med de hjælpemidler, der da var for hånden.

Denne udvikling, som er foregået inden for trawl- og dobbeltfiskeriet i de sidste 25 år, har forårsaget en betydelig udskiftning af fiskeflåden, og der er investeret mange penge i større både med kraftigere motorer og moderne hydrauliske og elektroniske hjælpemidler, men så er til gengæld også mulighederne for at drive et effektivt fiskeri blevet væsentligt forbedret.

Livlig aktivitet på Thorsminde fiskeriauktion 1985.

Foto: Kjeld A. Hansen

Torskegarnsfiskeriet

Havnebyggeriet i Thorsminde og Hvide Sande i 1931 medførte, at kystfiskeriets tid var forbi, men det indebar ikke en total omlægning af fiskerimønstret. Selv om skibene blev større og mulighederne bedre, blev en del af de traditionelle fangstmetoder dog bibeholdt, bl.a. efterårets og vinterens krog- og garnfiskeri efter torsk.

I Hvide Sande overtog snurrevoddet og krogfiskeriet efterhånden garnets rolle som fangstredskaber, og omkring 1939 gled torskegarn helt ud af billedet, for efter de unges mening aldrig mere at vende tilbage, idet disse garn, som var fabrikeret af bomuld, var tunge at arbejde med og ikke særlig effektive til deres formål.

Fra omkring 1960 vendte torskegarnsfiskeriet tilbage på arenaen, idet nylonredskaber, elektronik og udvikling af hydrauliske hjælpemidler til ophaling af garn m.v. åbnede for helt nye muligheder inden for den form for fiskeri. Bl.a. bevirkede ibrugtagning af garnspil, at der kunne fiskes på langt større havdybder, end hvad der før havde været mulighed for.

Da fiskerne erfarede, at de nye nylongarn var et effektivt fangstredskab også til torsk, genoptog flere kuttere som før nævnt dette fiskeri, og da det var almindelig kendt, at stengrund var et foretrukket opholdssted for torsk, foregik fiskeriet også de første år hovedsagelig på disse lokaliteter.

Selv om fiskeriet var ret tilfredsstillende, var der dog stadig blandt fiskere pionerånd og lyst til at forsøge nye og uprøvede fangstmetoder. Det resulterede i garnfiskeri på skibsvrag, som blev en væsentlig årsag til det opsving, fiskeriet fik fra Hvide Sande i en periode fra 1968, hvor der ilandbragtes torsk for 9,6 mill. kr. af en total fiskesum på 31,3 mill. kr. til 1984, hvor de tilsvarende tal var på 130,9 mill. kr. (total 258,0 mill.).

I Thorsminde bibeholdte fiskerne i modsætning til Hvide Sande tor skegarnsfiskeriet som en del af deres fiskerimønster, og derfor var de også de første, der indførte de langt mere effektive nylongarn. Men i øvrigt har udviklingen inden for dette fiskeri været meget ensartet for de 2 havnes vedkommende.

Der foreligger ikke tilsvarende tal for de enkelte fiskearters salgsværdier i Thorsminde, men den totale værdistigning af landet fisk til denne havn viser også et markant opsving, idet der i 1968 solgtes fisk for 7,0 mill. kr. og i 1984 for 57,1 mill.

Vragfiskeriet

Det var almindelig kendt blandt fiskerne, at de gamle skibsvrag på havbunden var et yndet tilholdssted for store fiskestimer, idet de gennem årene blev tilgroet af muslinger, snegle og plantevækster, der var attraktive fødeemner for mange slags fisk.

Uanset dette faktum så har skibsvragene fra gammel tid været fiskernes skræk, for hvis et vod eller et trawl blev slæbt ind i et vrage, så resulterede det oftest enten i et totalt forlis af fiskeredskabet eller i heldigste fald blev det bjærget i meget havareret tilstand. Derfor tog fiskerne altid tilbørlig afstand fra områder, hvor disse færemomenter forefandt, og da moderne navigationsudstyr som decca installeredes i kutterne blev vragepositionerne, efterhånden som de lokaliseredes, afmærket på søkortet, og derved undgik fiskerne i mange tilfælde at få deres kostbare redskaber ødelagt.

Garnfiskeriet forårsagede, at der skete en hurtig omprioritering af de gamle skibsvrag, så de fra at være nogle tabsgivende forekomster nu blev til særdeles attraktive fiskepladser, og for garnfiskerne blev de før omtalte optegnelser af vragepositioner nogle meget værdifulde oplysninger, selv om de var nedfældet på et helt andet grundlag. De gode udviklingsmuligheder, der har præget konsumfiskeriet siden krigen, blev især skabt med de teknologiske fremskridt. Fiskegrejet, som tidligere bestod

af skrøbeligt bomuldsgarn, er erstattet af nylon og andre kunstprodukter. De elektroniske hjælpemidler som ekkolod, decco og asdic er helt uundværlige, og uden opfindelsen af garnspillet også kaldet selvhaler havde garnfiskeriet ikke tilnærmelsesvis haft den betydning for de 2 havne, som de har i dag.

Fiskepolitik

Fiskeriets udvikling blev selvfølgelig fulgt med stigende bekymring i et samfund, der i større og større udstrækning baserer sin tilværelse på overordnede styringsmekanismer, og derfor lød der advarende toner mod overfiskning af fiskebestandene. Disse toner blev registreret i både ind- og udland.

Der er ingen tvivl om, at der hos visse kystnationer har været et længe næret ønske om at udvide deres territorialgrænse, så de fik monopol på de rigdomme, som havområderne indebar. Den voldsomme debat om den truede fiskebestand kom disse lande svært tilpas. Nu var motiveringen for at stille krav om grænsereguleringer af en så human og uselvsk karakter som bevaringsmæssige foranstaltninger, at det var noget, alle kunne forstå uanset deres kendskab i øvrigt til fiskeriet og dets problemer.

Det alvorligste anslag mod det frie fiskeri kom, da Island i 1972 udvidede sin fiskerigrænse fra 12 til 50 sømil. Det skete trods protest fra mange sider. De danske fiskeriforeninger opfordrede den danske regering og folketing til at indtage en fast og afvisende stilling over for den islandske grænseudvidelse og nægte dansk anerkendelse heraf.

Den danske regering tog i 1972 ikke henvendelsen til efterretning.

Udviklingen tog fart. I 1975 udvidede Island sin fiskerigrænse fra 50 til 200 sømil, og i 1977 var tilsvarende de økonomiske zoner en realitet overalt i dansk fiskeris områder. Det frie hav og det frie fiskeri blev likvideret ved nogle politiske beslutninger, der vel nok fik nogle beklagende skuldertræk, men i øvrigt ikke afstedkom den store dramatik.

Den 23. november 1976 havde folketinget forslag til lov om Danmarks Riges Fiskeriterritorium til første behandling. Et kendt medlem af folketinget udtalte i sit indlæg under debatten bl.a.: »Statsministeren siger her, at en række lande på baggrund af den voksende risiko som overfiskning af fiskebestandene udgør, ikke har ønsket at afvente FN's havretskonferences resultater, men allerede nu har flyttet deres fiskerigrænse ud til 200 sømil eller står umiddelbart overfor et sådant skridt.

Ja, det er nok det, der bruges som officiel begrundelse, men sandheden er snarere den, at landene, fiskerinationerne, vil have disse ressourcer for sig selv. Det er i virkeligheden en genopblussen af tidligere tiders imperiepolitik, der nu blot udspiller sig til vands, medens den i forrige århundrede udspillede sig til lands. Selv om regeringen af måske forståelige grunde ikke turde sige det så stærkt, så bør man ikke sige, at det er overfiskningen, der er årsag til, at man skal udvide til 200 sømil. De, der går ind for 200 sømils princippet, har efter min opfattelse indledt et virkeligt effektivt angreb på globalt plan på det gamle princip om havenes frihed, og en gammel søfartsnation som Danmark har altid gjort klogt i at være tilhænger af princippet om havenes frihed, men det er altså sket fra nu af, og det må vi beklage.«

Den daværende statsminister svarede ham: »Det ærede medlem gav udtryk for, at det, der var ved at ske, i virkeligheden var et udtryk for imperiepolitik, som havde slået igennem og havde ødelagt den gode, gamle idé om havenes frihed. Jeg kan vel egentlig ikke sige andet, end det er der meget om, og vi er egentlig enige i, at det havde været bedst, om vi ikke var nået helt til det, der nu er ved at udvikles. Men på den anden side, så må vi gøre det.« (Citat slut).

Statsministeren takkede i øvrigt for den særdeles venlige modtagelse, forslaget havde fået.

Det var klar tale fra en tidligere fiskeriminister og den daværende statsminister, men både de og det store flertal i folketinget accepterede en udvikling, der indeholdt både tidligere tiders imperiepolitik og et globalt angreb på princippet om havenes frihed.

I fortidens strid og debat om landegrænser har begrebet »Havenes frihed« i vid udstrækning kunne holdes i hævd. Det blev selv i krigstid betragtet som piratvirksomhed og stimandsfærd at angribe neutrale skibe i internationalt farvand. Havenes frihed: Internationalt farvand var de havområder, der lå uden for kystnationernes nationale 3 sømilege grænse. Hvornår og hvorfor de 3 sømil blev sat som grænse ligger ikke helt klart, men en sandsynlig forklaring er denne, at det stammer fra en tid, hvor de 3 sømil var identiske med den rækkevidde, kystartilleriets kanoner havde, og det ligger som bekendt en del år tilbage.

Kystnationernes beslutning om at udvide deres fisketerritorier resulterede i, at Nordsøen blev opdelt efter det såkaldte midterlinieprincip, der gav England og Norge med deres langstrakte kyststrækninger langt

den største del af de havområder, hvor danske fiskere igennem årtier havde drevet hovedparten af deres fiskeri.

Selv om vort medlemskab af EF og historiske rettigheder giver visse muligheder for danske fiskere til at fiske i andre landes fiskerizoner, så er det under betingelser, der volder erhvervet mange og store vanskeligheder. Fiskernes nuværende problemer er derfor ikke kystfiskernes besværligheder med at få sin båd ud fra åben kyst, og forholdene er heller ikke som i trediverne, da en stor del af fiskerne simpelt hen ikke havde råd til at anskaffe sig tidssvarende og effektive fartøjer og redskaber.

De usikre forhold med større eller mindre forekomster af fisk er erhvervet fortrolig med, for det har altid været fiskeriets vilkår og har sjældent udløst den helt store krisestemning. I øvrigt var der et gammelt mundheld blandt fiskerne, der lød omtrent således: »Ingen sorg er så hurtigt glemt som fiskesorger.« Når der i dag tales om fiskerikrise, har det et helt andet omfang og virkning. Erhvervet er pålagt restriktioner, der omfatter både tilgang af nye skibe, fiskerigrænser og fiskekvoter.

Den aktuelle situation for fiskeriet har givet trange kår for det initiativ og den foretagsomhed, der har været nøgleordet for udviklingen på vestkysten i de seneste årtier. Derfor er det af afgørende betydning for vor del af landet, at de politiske forhandlinger, der foregår om fordeling af Nordsøens fiskeforekomster, kan resultere i et forlig, der tilgodeser vestkystfiskernes traditionsrige og livsnødvendige erhvervsgrundlag.

Fiskerfamiliernes vilkår

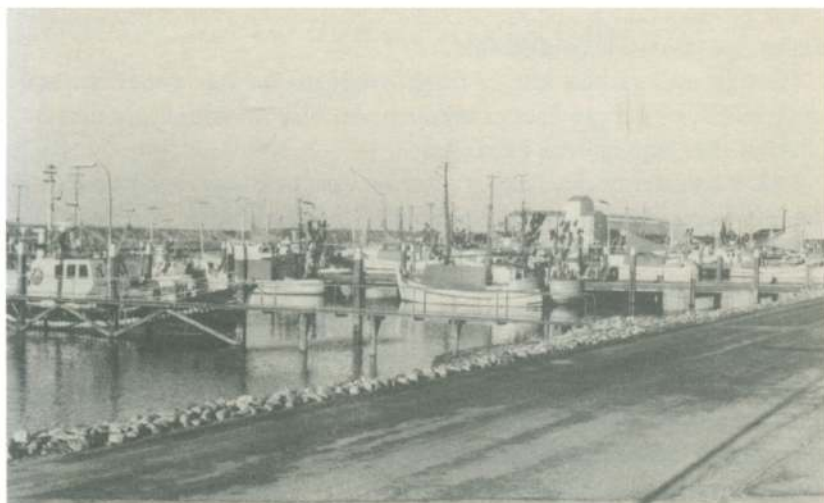
I mellemkrigsårene måtte fiskeribefolkningen kæmpe en hård kamp for at klare sine økonomiske forpligtelser.

Det gjaldt også for fiskerne i Hvide Sande og Thorsminde, selv om anlægget af disse havne i begyndelsen af trediverne var af den største betydning.

Hvis der i disse år kunne tales om et økonomisk skel i befolkningen, så stammer det hovedsagelig fra de gode indtjeningsmuligheder, der var for fiskeriet under den første verdenskrig. Iblandt de fiskere, der var tilbageholdende med investeringer både i forbrug og erhverv, fandtes der tillige et fåtal, der havde en ret god kapital i baghånden.

Denne tilbageholdenhed med erhvervsinvesteringer, der var en fornuftig disposition i slutningen af første verdenskrig, viste sig at være knap så heldig efter den sidste krig, fordi det økonomiske sammenbrud

Torsminde havn 1985.

Foto: Kjeld A. Hansen

i Vesteuropa ikke blev så omfattende og blev forholdsvis hurtigt overvundet i kraft af den amerikanske Marshall-hjælp.

Derfor blev den generation af fiskere, der havde udviklingen i 1918-20 i frisk erindring, ikke de bedste rådgivere for den ungdom, der havde lyst til at investere i fiskeriet i 1945.

Men der var andre forhold end de meget usikre fremtidsudsigter, der gjorde sig gældende. De store prisstigninger bevirkede, at fiskekuttere i en ti-årig periode fra 1935-1945 i anskaffelsessum steg med 4-500 %.

Låneforholdene var heller ikke de allerbedste. Pengeinstitutterne havde ikke den store tiltro til fiskeriets fremtid, således måtte unge fiskere, der selv kunne præstere ca. 40 % af købsprisen i udbetaling, stille med personlige kautionister for at låne restbeløbet.

I halvtredserne ændrede finansieringsmulighederne sig i gunstig retning, idet både Fiskeribanken og pengeinstitutterne så med betydelig større velvilje på låneansøgninger til nybygning af fiskefartøjer. Der skulle dog et generationsskifte til før de helt store investeringer fandt sted i fiskeriet, idet den ældre generation betragtede låneoptagelse som et nødvendigt onde, der kun skulle anvendes til det mest nødvendige. Ungdommen derimod blev efterhånden fortrolig med den kendsgerning, at der måtte store investeringer til for at udnytte de muligheder, et moderne fiskeri indebar med store skibe og teknisk udstyr.

Fra gammel tid har vestkysten og dens befolkning været genstand for det øvrige samfunds bevågenhed.

Herude mellem hav, klit og fjord levede mennesker under helt specielle vilkår, og det gav dem et særpræg, der blev prioriteret alt efter forfatteren eller iagttagers indstilling.

I 1839 beretter St. St. Blicher efter en vandring langs vestkysten, »at det er et mærkeligt folkefærd disse vestkystens amphibier, der lever i sandet og af vandet«. I øvrigt er hans karakteristik af klitboerne ret positiv og bl.a. forsøger han at ramme en pæl gennem »østdanskernes skrækkelige forestillinger om disse brave vestjyder, der er halvville og plyndrer de strandede og slår dem ihjel efter lejlighed«.

Men så sent som i 1950 skriver forfatteren Samuel J. Frifelt om et grænseland derude mod vest, hvis grænse kunne lade sig efterspore i folkesindet: grænselandet mellem liv og død.

Det er klart, at de sidste årtiers økonomiske og tekniske fremskridt i høj grad har udvisket eller kraftigt reduceret dette særpræg. Boligforhold og den øvrige levestandard er fuldt ud på højde med det øvrige samfunds, og sikkerheden til havs er blevet meget væsentlig forbedret på grund af de store skibe.

Hvis der, på trods af den udligningsproces, måske alligevel kan spores et særpræg i befolkningen, så er det, fordi naturens kræfter stadig kan sætte mennesker på plads, og det er enestående formuleret af en gammel sanger, der udtrykker sig således: »Når jeg ser din himmel, dine fingres værk, månen og stjernerne, som du skabte, hvad er da et menneske, at du kommer ham i hu, et menneskebarn, at du tager dig af ham.«

Klitboernes økonomiske vilkår er usikre, konstaterer den gamle sogneforstanderprotokol til indledning af denne beretning. Under disse betingelser blev fiskeriet alligevel løftestangen til en egnsudvikling af betydelig omfang på vestkysten, og kystens beboere fandt ved stædig udholdenhed en vej ud af problemerne.

Det må også være den kurs, der skal styres fremover.

Litteratur:

A. Hjort Rasmussen: Imellem Molerne. 1982.
Folketingstidende 1976.

Turisme på Ringkøbingegnen

af Bent Karstoft Andresen

*Var her vin, som her er vand,
og sukker, som her er sand,
så var det et Kanaens land.*

Sådan sagde én af den gamle herregård Voldbjergs tidligere ejere, grev Rantzau, en dag, da han i 1600-tallet stod i klitterne og skuede ud over sin øde forstrand og det vældige Vesterhav. For ham var sandet til uendeligt besvær. Efter fældningen af landets skove og før læplantningens tid lagde flyvesandet store arealer øde i Vestjylland. Havet kunne i bedste fald give udkommet til nogle fattige fiskere, og efter strandinger kunne den stedlige befolkning redde sig træ og andet godt. Mange gamle gårde i Vestjylland har stadig gammelt skibstømmer i de svære bjælker i de store vestjydske lader. Men havet var en farlig nabo, og det og sandet forblev befolkningens fjender i mange år.

Nu 300 år senere er Rantzaus ønske gået i opfyldelse, omend på en anden måde end han havde tænkt sig. Vandet er stadig vand og sandet stadig sand, men egnen er i hele sommertiden og efterhånden også på andre årstider nu blevet forvandlet til et Kanaens land, hvor nutidens turister myldrer rundt og afleverer millioner af kroner til gavn for egnen og landets valutakasse.

Hvordan er det dog gået til? Vand og sand forvandlet fra besværlige elementer til indtægtsgivende kilder? Der er mange forklaringer, men de kan sammenfattes under ét: *Turisme*.

Hvornår kom da den første turist til Vestjylland? Hvornår fandt det første søbad sted? Hvornår begyndte soltilbedelsen? Hvad er årsagen til masseturismen?

Turismens opståen

Turisme i dag er meget andet end hav, sand og sol, og de første turister i Vestjylland kom da også for at opleve egnen, for at se nye steder. De var

en slags opdagelsesrejsende, der ofte skrev om deres oplevelser. Som eksempel på en tidlig turist skal her kun nævnes H. C. Andersen, der i 1859 tog ophold på Nørre Vosborg i Ulfborg og herfra udforskede egnen. Han var med sine værtsfolk, etatsråd Tang og frue på dagsudflugt til havet, hvor der blev rejst telt i klitterne. Her spiste selskabet frokost, og H. C. Andersen digtede senere en sang, der begyndte med: »Hør Vesterhavets orgelklang, hør vinden, hvor den synger!« Om at dyppe tærne i havet, endsige bade, var der ikke tale. Det var en vederstyggelighed.

En dag omkring 20 år senere gik rygten: En ung dame havde badet i havet! Hvem hun var, og hvor hun kom fra, var der ingen, der vidste, men københavner var hun vel, en anstændig vestjyde ville ikke sådan klæde sig af og bade fra åben strand. Det kunne være farligt, og man måtte også tænke på, hvad folk i velanstændighedens navn dog ville tænke.

Forskellige europæiske læger havde påpeget den karske havlufts helsebringende virkninger. Disse tanker bredte sig også til Danmark. En del mennesker begyndte så at tage til havet for at genvinde helbredet efter en sygdomsperiode. Havbadet var for mange et nødvendigt onde, der var et led i kuren. Senere opdagede mange, at det også kunne være en fornøjelse at bade i havet.

Flere fulgte den smukke dames eksempel, og snart blev det mere almindeligt at tage på tur til havet og herunder få soppet i vandet med opsmøgede benklæder, medens de unge i store folderige badedragter, der dækkede det meste af kroppen og med en stor badehætte over håret, lod sig overskylle af det friske vand, omhyggeligt bundet med et tov, der i den anden ende var fastgjort i sandet med et stort anker, eller blev holdt af en stærk person. Ikke mange kunne jo svømme dengang.

Befolkningen fra de mest kystnære byer kunne køre hjem igen om aftenen efter en lang dag ved havet, medens folk længere borte fra måtte se sig om efter husly, og der var ikke mange muligheder i begyndelsen. De spredte gårdes ejere øjnene dog snart en chance, dels for at hjælpe disse mennesker, men også for at tjene et par skillinger. Af hensyn til de mange strandinger, især forår og efterår, men sjældent om sommeren, var der store gæsteværelser i de fleste gårde langs kysten, værelser, der kunne rumme de reddede søfolk. Disse rum kunne nu om sommeren lejes ud til de nymodens sommergæster. Maden kunne gæsterne også købe på gårdene. Den kommercielle turisme var begyndt. På gårde i hele

området fra Bjerregaard og Skodbjerg i syd over Haurvig, Aargab, Hvide Sande, Lyngvig, Klegod, Søndervig, Houvig, Vedersø og Husby til Fjand og Thorsminde i nord fandt disse indkvarteringer sted, men det var i Søndervig, den første og største udvikling skete.

Søndervig blev også det mest kendte af egnens badesteder. Derfor skal her nærmere omtales udviklingen på dette sted, men en lignende udvikling skete efterhånden i hele området, og i dag er der stort set et sammenhængende ferieområde hele vejen fra syd til nord.

Et af de første steder, der skete indkvartering i en strandfogedgård, var hos Lene og Hans Lodberg i Søndervig, der allerede i midten af 1800-tallet begyndte at have gæster i pension, gæster, der drog til Vesterhavet for at komme til kræfter ved at nyde den friske, saltholdige luft og slappe af ved at leve i et mere roligt tempo for en tid, end de var vant til hjemmefra. Snart blev det moderne at tage til Vesterhavet om sommeren. Det var naturligvis byernes mest velbærgede mennesker, der udnyttede chancen for at komme ud til sol, vand og varme, medens svagelige og fattige mennesker, der dog mere havde behov for at komme ud af deres beklumrede byboliger, måtte blive hjemme og arbejde. Forskellige kunstnere fandt også ud af, at lyset, luften og roen ved havet var gode betingelser for deres kreativitet. De fleste drog dog til Skagen og Bornholm, men også Vestkysten havde sine tilhængere, f.eks. komponisten Carl Nielsen, der i Nørre Lyngvig hver sommer i en årrække fandt ro og inspiration til sine værker.

Snart var alle gårdene langt kysten belagt med gæster hver sommer, og det begyndte at knibe med pladsen.

På et vist tidspunkt dukkede det første sommerhus op i Søndervig, og det var spiren til den senere tids største og mest valutagivende indtægtskilde for landet: Sommerhusturismen.

Søndervig Badehotel

Sommerhuset lå som det eneste i Søndervig i 1884, da badehotellet blev bygget. Huset tilhørte etatsråd Møller i Ringkøbing, og denne meget initiativrige mand fik ideen til at bygge et badehotel i klitten. Han allierede sig med andre brave Ringkøbingborgere, såsom stiftsfysikus Holst, professor Melchiorson, jernstøber Leonhardt Tang, købmand P. Tang, sagfører Krarup, sagfører Frølund, købmand Dalgaard, købmand Rahbek Smith, købmand Bertelsen og kammerråd Knudsen. Vi kan her konkludere

dere, at disse mænd har en stor del af æren for starten på den masseturisme, vi siden har fået i Ringkøbing området. De dannede et aktieselskab og byggede tre huse på række ved klittens fod, og indvielsen af hotellet fandt så sted 1. juli 1884. Det kostede 63.000 kr. at opføre, og det var en meget stor sum dengang. Det skulle senere vise sig, at ideen var god nok, men det kneb såndelig i begyndelsen at overbevise folk udefra om, at Søndervigs herligheder kunne måle sig med eller ligefrem overgå andre steder ved Danmarks skønne strande. Omegnens folk fortsatte med at have mad med selv, når de tog på éndagsture til havet. Men lidt efter lidt opdagede folk, at de kunne få kaffe med godt hjemmebak til. Frisklavet kaffe er nu engang bedre end den, man havde slæbt med hjemmefra, og som det kneb med at holde varm. Mange af hotellets gæster var nervøse for, hvad der kunne ske ved at bade i den stærke brænding i Søndervig. Vise mænd fandt derfor på at grave en stor sø på stranden, forbundet med havet med et rør. Dette sandede bare til gang på gang, og brunrødt vand bredte sig til søen fra klitterne. Dette vand var jo bestemt ikke særlig attraktivt at bade i, men ingen kunne komme med en løsning. Et par mænd drog så til København for at få gode råd om, hvordan man løste dette problem. Her fik de en løsning, som kom helt bag på dem: »Vestehavsbad tager man selvfølgelig i havet.« Så var det, man opfandt det med snoren om livet. I begyndelsen klædte man om i badehuse. Moralen skulle holdes højt, og sandelig om ikke man også skilte mænd fra kvinder under badningen. Nogle damer ville naturligvis gerne bade sammen med deres respektive mænd. Den tyggede man lidt på, men så afgjorde man, at damer kunne følge med deres mænd til herrebadestranden og benytte ægtemandens omklædningshus. Men det var i lang tid stadig strengt forbudt, at mænd nærmede sig damernes badestrand. En dag kom en lærerinde meget forarget hen til hotellets værtinde, fru Gravesen, og udtalte med alle tegn på stor forargelse, at nu var herrer og damer begyndt at bade sammen. »Hvad skal enden dog blive?« »Jeg tænker, at den bliver våd,« sagde fru Gravesen urokkeligt og fortsatte med sit arbejde.

Det gik stadig fremad for det nye hotel. Værelsesudlejningen blev bedre og bedre, så langsomt blev Søndervig Badehotel et af Vestkystens mest kendte hoteller. En af grundene til, at udviklingen begyndte at gå stærkere og bedre, var nok, at man i 1887 ansatte Carl Gravesen, der drev Casino i København, og hans kone Kirstine Gravesen som værtspaar. Han havde mange venner og bekendte blandt de københavnske skuespil-

•*Ås Badeetablisementet Søndervig*», senere *Søndervig Badehotel*, med de tre første bygninger, som de så ud ved århundredskiftet. Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

lere. Disse strømmede nu til Søndervig, kom til i en periode at præge Søndervig og badelivet, så mange andre efterhånden også vovede sig i havet.

Carl Gravesen døde allerede i 1889, men fruene fortsatte driften, og først i 1933 lagde hun tøjlerne fra sig. Denne lidt trivelige dame, der regerede såvel i køkkenet som salonerne, gjorde navnet Søndervig landskendt. Kendte og fine navne kom til Søndervig, men ellers må vi ikke glemme, at det var borgerne fra Ringkøbing, der om sommeren valfartede til Søndervig, som blev et kært udflugtsmål. Varme sommersøndage kunne man se en lang række af vogne, senere biler og cykler, køre ad den støvede og meget snoede vej mellem Ringkøbing og havet. Med rutebilernes fremkomst blev det også lettere for mange at komme en tur hjemmefra og ud i solen og luften. Frokosten indtog man i en gryde i klitterne eller i badehotellets restaurant. Der var skam forskel på folk!

Badehotellet har nu passeret hundredåret for sin grundlæggelse og stadig er det fyldt med turister. Men der har unægteligt været omskiftelige tider i hotellets historie. Det har været stykket ud i anparter, det har været udsat for økonomiske spekulationer, det blev revet ned og bygget op igen i en helt anden form, som fugl Fønix af asken, mange mennesker tabte mange penge på en enkelts forsøg på lettjente penge, men nu ser det

ud til, at hotellet igen har en fremtid som et led i egnens tilbud af faciliteter til de mange turister.

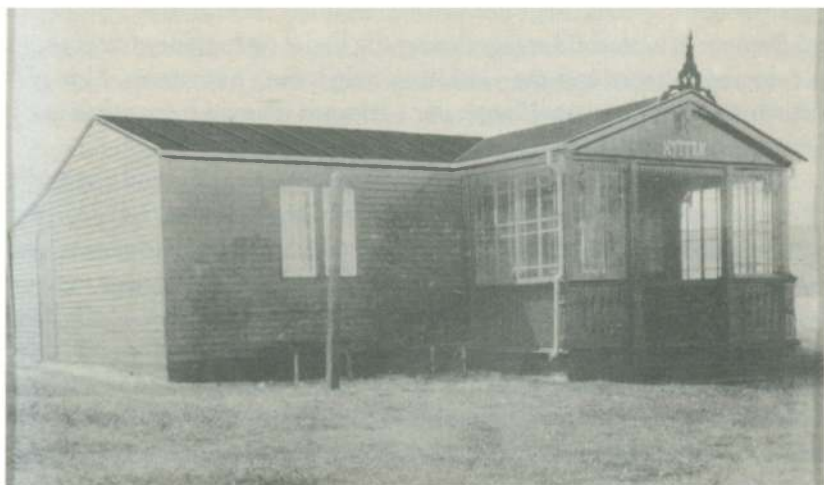
Også andre hoteller, især »Hvilen«, i 1960 omdøbt til Strandkroen, og hotel Klitten har spillet en rolle i Søndervigs historie, men nu må vi ile tilbage til etatsråd Møller og hans sommerhus. Thi det blev fulgt af flere. Der voksede nye byer op i klitterne med huse i dusinvis, i hundredevis, ja i tusindevis. I dag er der omkring 7.500 sommerhuse i alt i de tre kommuner Holmsland, Ulfborg-Vemb og Ringkøbing, og der kommer stadig flere huse og områder til. Også længere væk fra kysterne, f.eks. ved fjordene, ligger der i dag huse i massevis. Nu kaldes de ikke mere blot sommerhuse, men fritidshuse, da de bliver brugt både sommer og vinter, forår og efterår.

Sommerhusturismen

I begyndelsen byggede folk huse til sig selv. Her flyttede familien ud om sommeren, og mens husets frue og børnene nød det fredelige liv ved havet, arbejdede husets herre ugen lang, kun om søndagen kunne han holde fri og puste lidt ud. Men naturligvis var der også velbærgede familier, hvor hele familien kunne nyde sommeren sammen ved havet. Det var forresten yndet læsning i de lokale dagblade, hvem der nu var flyttet til havet, på hotel eller i sommerhus. Det var lige så interessant læsning som den årlige skattebog. Begge steder kunne man se, hvem der var samfundets spidser.

Dengang, for mange år siden, talte man nok om sommerturisterne, sommergæsterne, men det var egnens og rigets egne folk, der boede i husene, som de selv ejede, så man kan vel næppe tale om turisme i den betydning, vi tænker på i dag. Husene var enkle, mange bygget i træ med en beskedent stue, et rum med køjer og et lille køkken. Dertil kom et primitivt toilet, ofte i et lille hus ved siden af eller indbygget i selve huset, men altid med adgang fra det fri og uden forbindelse med resten af huset. Belysningen klarede man med petroleumslamper, der også kunne give lidt varme fra sig, og maden blev tilberedt på en primus, et spritapparat, og det var altid med en vis spænding, man tændte. Heldigvis kunne man for det meste glæde sig over, at »skidtet heller ikke eksploderede denne gang«. Maden opbevarede i et lille hulrum under køkkengulvet, direkte ned i jorden, men man skulle være meget omhyggelig med ikke at have madvarerne for længe ad gangen af hensyn til friskheden og sundhedsfa-

*Et af de primitive sommerhuse, lidt større end de fleste dengang: Villa Hytten i Søndervig.
Ringkøbing lokalhistoriske arkiv*

ren. Man måtte derfor gøre hyppige og mindre indkøb, og således opstod de mange småbutikker, butikker, der i begyndelsen kun havde de mest nødvendige varer, og som kun havde åbent om sommeren. Der var selvfølgelig ingen, der kunne leve af at drive en sådan forretning, det var nærmest at betragte som en service for beboerne af husene. Der måtte være en anden indtægtskilde også. For eksempel var det værten på Fjand Badehotel, der drev den ene butik ved Fjand strand. Han havde også et forsikringsjob, så det gik lige rundt. Den anden butik i Fjand var meget stærkt i familie med købmandsgården i Sønder Nisum og ejeren af rutebilen fra Holstebro over Ulfborg til Fjand og Thorsminde. Så det gik.

Vand var der naturligvis ikke indlagt i husene. Enkelte havde fået råd til en brønd og en pumpe ved huset, men vandet så ofte underligt ud, og det var så som så med smagen. Nogle steder blev der bag klitrækken opstillet pumper til fælles afbenyttelse, men mange foretrak at hente vandet i den nærmeste gård. For eksempel var der mange, i tyverne, trediverne og fyrterne, der hentede vand fra en pumpe i hestestalden hos Svenning Kjærgaard i strandfogedgården i Bjergehuse. Dette navn er i parentes bemærket et rammende navn for den første bebyggelse på stedet, afledt af vestjydernes gamle navn for klitterne, »æ havbjerg«. Få turister tænker i dag på, at de holder ferie i et »bjergland«. Nå, nu kendes stedet bedre under navnet Fjand strand. Det passer sådan lidt bedre til

sommerhusturismen. Men det var hestestalden, vi kom fra. Vandet her fra Svennings hestestald smagte væsentlig bedre og lugtede efter manges mening også bedre end det vand, man selv kunne pumpe op. Men gårdens brønd havde jo også ligget der i århundreder, og man vidste godt, hvordan man skulle »skytte« om det dyrebare vand.

Ikke alle nøjedes med små træhuse. En del mere velhavende byggede endog sommerhuse af mursten og forsynede huset med stråtag. Alt i alt var det således et broget billede af røde, gule, sorte og hvide huse i træ eller sten, med paptag eller strå. Omkring Vedersø klit voksede også en badeby op. Her blev det først en tradition, senere et krav om, at alle huse blev bygget i sten og med stråtag. Det var de lidt mere velhavende, der kunne bygge disse huse. Derfor var det også anset for mere fint at bo i Vedersø Klit end f.eks. ved Fjand Strand. I Søndervig kom folk af alle slags, og her er også et meget broget billede af de forskelligartede sommerhuse.

I 1940 kom krigen til Danmark. I begyndelsen tog folk til havet nogenlunde som de plejede. De fik nu af og til lidet turistmæssige, men til gengæld chokerende oplevelser som miner, der drev i land og eksploderede med store brag eller strandvaskere i form af døde marinesoldater, der kom ind som torsoer, der blev lagt i tønder og kørt væk. Senere, da krigen var et par år gammel, overtog tyskerne hele kyststrækningen et godt stykke ind i land. Sommerhusene blev konfiskeret til bolig for soldaterne, hotellerne ligeledes. Der blev nedlagt landminer og lavet betonveje. Aktion »Atlantvold« var begyndt. Den blev opbygget i form af kolossale mængder af beton, der blev til bunkers til mange formål og forsynet med dødbringende våben og lytte- og søgeudstyr.

Nutidens turisme

Invasionen kom aldrig til Jyllands vestkyst, og krigen sluttede. Folk drog atter til havet. Mange af husene var mere eller mindre ødelagte, store strækninger var afspærrede på grund af minere, og klitterne var overfyldte med beton i kilometervis. Men alt blev genopbygget, og turismen i den form, vi kender den i dag, begyndte at opstå. Husene blev bedre og mere komfortable, eftersom danskernes levestandard og økonomiske formåen blev større og større.

Og hvad skete så? Ja, danskerne havde nu, først i de 5 lange år og senere i efterkrigsårene, været indespærrede. Nu trængte de til nye ople-

velser. Eftersom Europa blev genopbygget, blev det mere og mere attraktivt at rejse udenlands. Sommerhusejerne var ofte de mennesker, der havde bedst råd til at rejse, og så kom mange af husene til at stå tomme. Venner og bekendte begyndte så at låne husene, og senere fandt folk på at leje husene ud i den tid, de ikke selv brugte dem. Til turister, fra nær og fjern. Og nu er vi ved kernen til den masseturisme, vi har oplevet i Vestjylland i snart mange år. Den store krig satte i 1945 en stopper for »Det tredje rige« i Tyskland, og rent bogstaveligt opstod af asken to nye tyske stater, hvorefter den vestlige efter indførelse af demokrati ved en utrolig indsats af befolkningen fik ikke blot genopbygget riget, men også gjort det til en af Europas rigeste nationer. Men det kostede, og befolkningen fik behov for hvile og ro i omgivelser med ren luft og højt til himlen. Sådanne steder var der meget få af i Tyskland, især da hvis de skulle ligge ved havet, og det skulle de, så øjnene blev rettet mod Danmark. Her var milevide, brede strande med masser af plads, hvortil der oven i købet var fri adgang. Der blev hverken opkrævet betaling for stranden eller lagt kurtakst på tjenesteydelserne, og man var ikke forpligtet til at bruge en strandkurv, der yderligere kostede.

Så drog befolkningen mod nord i sommertiden for at få lungerne renset for industriens forurening. Og de overtog de hotelværelser og sommerhuse, som danskerne ikke selv brugte, fordi de søgte sydover for at få sol og varme, så de kunne klare den kolde og fugtige danske vinter. Men der er som bekendt flere tyskere end danskere, så der blev hurtigt behov for flere hoteller, flere sommerhuse. Tyskerne forsøgte nu at erobre Danmark på en anden måde end i 1940. De ville nu købe Vestjylland stykke for stykke. På Holmsland Klit fik vi i slutningen af halvtredserne sagen om »Det lille Hamburg«. En rig tysker forsøgte at købe et større areal til byggeri af tyskejede huse, men heldigvis blev sagen kørt op på højt plan, så der blev sat en stopper for udlændinges køb af jord i Danmark. Heldigvis. Ellers ville der i dag have været adskillige tyske sommerhusbyer i Vestjylland. Andre tyskere forsøgte at købe huse gennem »stråmænd«, men stort set også uden held. I dag må vi konstatere, at sommerhusene og hotellerne langs vestkysten fortrinsvis er på danske hænder, og at den gode vesttyske og nu også anden valuta går i danske lommer.

Udviklingen i de sidste 25 år er gået stærkt. Der er foretaget udstykninger og byggeri af sommerhuse i en grad som aldrig før. I tusindvis af små huse er skudt op, først langs kysten, men senere også længere inde

i landet, ved fjorde og åer, i plantager og på den bare mark, der er kommet til at ligne parcelhuskvarterer. Husene benævnes nu ikke blot sommerhuse, men har fået et nyt navn: Fritidshuse. Hermed er det markeret, at de nu benyttes i store dele af året. Ikke alene er sæsonen udbredt fra april til langt hen i september, men også i jule- og nytårsferierne, i påske- og pinsetid. Det har naturligvis medført, at der ikke længere er tale om primitive huse med primus og petroleumslamper. Husene er nu indrettede til helårsbrug med isolerede mure og termovinduer. Indeni er de mere luksuriøse end mange af landets helårsboliger. Der er badeværelser med vandskyllende toilet, brusebad og ofte også sauna. Der er køkken med køleskab, fryseboks og elkøkken. Naturligvis kan husene også opvarmes, med el-varme og supplerende brændeovn. Nogle har endda oliefyr. Moderne møblerede er de, og der hører naturligvis radio og fjernsyn til. Jo, der mangler skam ikke noget. De fleste af de gamle gårde og huse er opkøbt til fritidsboliger og moderniserede. De huse, som de tidligere beboere havde boet i gennem flere generationer, i sommertid som i vinterstorm, ja de er nu helt ukendelige, for så primitive forhold kan man naturligvis ikke byde fritidsfolket af 1986 at feriere under.

I 1961, i april måned, kan man gøre op: »Nu er der over 4.000 sommerhuse langs *hele* vestkysten, og de tætteste bebyggelser ses ved Søndervig, Vejrs, Hjerting og Fanø. I Ringkjøbing *amt* er der 1.165 sommerhuse.« I sammenligning hermed meddeltes det i 1985: »Fra 1982 til 1984 seksdobledes sommerhusbyggeriet i Holmsland. I 1982 blev der givet byggetilladelse til 43 nye huse, i 1984 til 276.« Tilsvarende mange huse er der bygget i Ringkøbing og Ulfborg-Vemb kommuner samt i andre kystkommuner.

I hele det område, dette skrift omfatter, Ringkjøbing Landbobanks arbejdsområde, nemlig de tre nævnte kommuner er der som nævnt tilsammen 7.500 huse. Hvis vi regner med, at de i gennemsnit er beboet af mindst 4 personer, kommer vi frem til, at der i området i ferietiden om sommeren bor flere end 30.000 mennesker alene i fritidshuse på én gang. Hertil kommer de mange mennesker, der er på feriehotellerne fra Bjerregaard i syd til Thorsminde i nord og turisterne på de mange campingpladser, hvoraf én er landets største, samt ikke at forglemme de mange éndagsturister og de, der overnatter på anden måde. Så kommer vi til et meget stort tal. Er der nogen, der tør satse på 100.000 mennesker på de gode dage?

Apropos hotelgæsterne: Fra at være hoteller i sædvanlig betydning,

hvor man lejede et værelse, mødte omklædt til måltiderne og talte med de andre gæster om aftenen i opholdsstuen eller deltog i hotellets dansant, er der nu en tendens til, at hotellerne ombygges til ferielejligheder, hvor der er både stue, soverum og køkken til hver enkelt familie, således at den kan lave sine egne måltider til tidspunkter, der passer den enkelte, gå i mere afslappet påklædning og i det hele taget tage alt mere let end på et konventionelt hotel. Naturligvis er der reception, restaurant, motionsrum, TV-stue, sauna, svømmebassin, billardrum osv., så det faktisk er muligt at holde ferien uden at komme uden for en dør, men det er der nu næppe mange, der gør.

Så er der den nye tids turister, nemlig campisterne. Det, der oprindeligt udviklede sig fra en spejder- eller pionertrang til at leve primitivt i pagt med naturen ved at gå eller cykle turen og overnatte i små, primitive telte, har udviklet sig til at blive en stor og betydelig faktor i vor tids turisme. I halvtredserne talte man endnu med foragt om campingturismen og udtalte: »Det er måske begrænset hvor mange penge, campingturisterne lægger i værtslandet.« Men det har ændret sig. I allerhøjeste grad har det ændret sig. Når det i begyndelsen var unge mennesker med få penge og små telte, unge, der drog på tur for at opleve verden uden for Verona, er det nu, via stadig større telte, villatelte, kombinationer af anhænger og telt til campingvogne, der fås i alle størrelser, nået dertil, at folk af alle samfundslag har fundet ud af, at ferie i campingvogn er den bedste afstresning, der findes. Intetsteds sover man bedre end i campingvognen, som er udstyret med bløde hynder, varmeovn, køleskab, køkken, skabsplads, ofte også TV, bad og toilet. Man har sine egne ting omkring sig i modsætning til f.eks. et mere »sterilt« hotelværelse. Og der er nu på grundlag heraf opstået utallige campingpladser, også ved vestkysten og de tilgrænsende byer. Her er alle faciliteter, vaskerum med varmt og koldt vand i haner og brusere, fine toiletter, butik, opholdsrum med farve-TV, vaske- og opvaskerum med fine maskiner. Og så det bedste af det hele: Masser af frisk luft. I dag lægger campingturisterne pr. person vel lige så mange penge i turistområdet som andre turister måske bortset fra huslejen. Men den går måske alligevel uden for kommunen?

En del yngre mennesker på cykelferie eller i bil overnatter på vandrerhjem og kan således billiggøre ferien. Vandrerhjemmene er nu udstyrede med familierum, så man ikke er henvist til store sovesale som før i tiden, så vandrerhjemferie må siges at være et godt alternativt tilbud i rækken af muligheder for at holde ferie på den jyske vestkyst.

Aktiv ferie og egnens herligheder

Hvordan har turismen ellers udviklet sig?

Fra at være kun sol- og vandtilbedende har turisterne skiftet adfærd. En af grundene hertil er det danske vejr, mere præcist det vestjyske. Vi kan ikke prale af, at det er muligt at holde en solsikker ferie ved Vesterhavet. Mange turister har hentet og vil i fremtiden hente varme og en gyldenbrun farve på de udstrakte strande, i en klitgryde eller omkring fritidshuset. En ung, flot og meget solbrændt pige blev for et par år siden i København spurgt, om hun var blevet så brun på Mallorca eller Gran Canaria. Svaret, der kom, var overraskende. »Det er jeg blevet i Veder sø.« Og hvorfor skulle hun ikke være blevet det netop dér? Men mindst lige så mange turister har oplevet den vestjyske sommer som dage med regn og blæst, og så er stranden jo ikke ligefrem lykken. Hvad gør man så? Ja, man finder sweater, regnfrakke og gummistøvler frem og går en tur langs stranden og ser på de evige bølger, der ruller ind mod stranden i mægtige formationer, eller i plantagen, der yder læ mod vestenvinden. Og så er vi ved at være ovre i den nye form for turisme, et begreb vi kalder aktiv ferie. Først fandt turisterne de aktiviteter, der kunne findes i Vestjylland i forvejen, men senere er der opstået nye faciliteter som en direkte følge af de mange turister. Aktiviteter man kan se på, eller man selv kan deltage i. Et af de populære mål er havnene i Hvide Sande og Thorsminde, hvor fyldte fiskekuttere kommer ind og afleverer deres last til auktionshallerne. Under stor nysgerrighed overvåger turisterne, at torskene lynhurtigt deles ind i »jen«, »tow«, »tre« eller mere. Jo større tal, jo mindre fisk. Alle fordeles i kasser med ca. 35 kg i hver. Også de enorme mængder af industrifisk vækker interesse, men størst er nysgerrigheden, når auktionsmesteren et par gange om dagen rabler uforstående – for de fleste – lyde af sig, medens kasse efter kasse skifter ejermand og køres ud til de store biler, der transporterer fiskene vidt omkring i Europa.

Hvide Sande er et kapitel for sig i Vestkystens historie. Den århundredlange strid med naturkræfterne om Ringkøbing fjords udløb endte med, at der i 1931 blev indviet en ny sluse ved det tyndt befolkede område midt på Holmsland Klit, en sluse, der skulle skaffe mere sejlads på Ringkøbing havn, men som i stedet blev grundstenen til en helt ny by, der fik navn efter de øde klitter, hvor slusen blev anlagt: Hvide Sande. Arbejdet med slusen begyndte flere år før indvielsen, og i 1928 skrives: »I løbet af sommermånederne har tusinder af turister fra alle landets

egne søgt ned til det nu landskendte Hvide Sande. « Byen, der nu rummer omkring 3.000 fastboende, var altså landskendt, inden den blev bygget. I dag blander turisterne sig med byens befolkning på havnen, i gaderne, ved slusen. Butikkerne er for en stor dels vedkommende afhængige af turisternes indkøb. Hvide Sandes to hovednæringsveje må vi så fastsætte til at være fiskeri og turisme. Kommunens lave skatteprocent må vel tages som udtryk for, at dels har fiskeriet været en god indtægtskilde i mange år, dels at turistindtægterne heller ikke er til at kimse ad.

Når så turisterne har set sig mætte på havnens pulserende liv eller har taget et par omgange på sommerhusbyens minigolfbane, trænger de til forandring, nu må der ske noget ekstra. Hertil hører indkøb. Der er i de senere år opstået mange større og mindre forretninger i sommerlandet, så turisterne kunne såmænd sagtens holde tre ugers ferie uden at bevæge sig mange hundrede meter. Før i tiden diskuterede man af og til, om priserne på f.eks. kød og kolonialvarer var højere i sommerlandet end inde i købstaden, hvad nogle mente at kunne konstatere, men i dag må vi nok sige, at forretningerne ved havet ofte konkurrerer på pris og kvalitet med de gamle byers forretninger. Men oplevelsen ved at gøre indkøb forøges væsentligt ved at drage lidt ind i landet til den gamle by Ringkøbing eller den nye by Ulfborg. Hver eneste dag, når solen ikke skinner for meget, men især før week-end'en eller mandag formiddag, når de nyankomne turister har fået sig installeret, kører lange rækker af biler på vejene fra Søndervig til Ringkøbing og fra Husby til Ulfborg. Der er anderledes liv i gadebilledet end f.eks. i 1930, hvor man beretter, at »byen ligger stille hen i disse år så ualmindelig mange skønne sommerdage, og byboen frister helst livet – i badedragt«. Det var dengang, turisterne var Ringkøbings egne borgere, der drog til havs og forlod byen, hvor ingen havde behov for større indkøb i sommertiden.

Nu, i nittenfirserne, er byerne begyndt at reklamere for sig selv. Hvor det før i poststemplerne hed »Tag til Vesterhavet over Ringkøbing«, hedder det nu »Hyg Dem i Ringkøbing«, og »Ulfborg, byen mellem hav og hede« er ændret til »Ulfborg, med vind i sejlene«, dvs. her sker der noget. Medens Ulfborg byder på forretninger af mange slags, hvor turisterne fristes over evne, kan Ringkøbing som den gamle by, den er, foruden endnu flere forretninger byde på en række seværdigheder, hvoraf den største er byen selv.

Ringkøbing er en gammel købstad, der har ligget langt fra rigets hovedstad. Som følge deraf har den udviklet sig langsomt, i sin egen stille

En af de gamle gader, der ligger i 1986, som den har set ud i mange, mange år.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

rytme, således at byens centrum med torvet og de små, bugtede gader ned mod fjorden stadig ligger, som de har gjort i århundreder og med de samme bygninger, der også lå der for 100 år siden, mange også for 200 år siden.

Den karakteristiske byggestil med de valmede gavle, kantet med hvidt, tiltrækker nu massevis af turister, der slentrer rundt i de gamle gader, ser på livet på havnen med de små kuttere og de mange lystsejlere, handler i byens mange forretninger eller får et måltid mad eller en forfriskning på hotellerne eller i byens mere ydmyge spisesteder. Byen er altså et turistmål, i sig selv en seværdighed, der ikke behøver spraglede flag over gaderne for at reklamere for sig selv. Men i Ringkøbing findes også flere specielle seværdigheder. Ringkjøbing Museum er i årenes løb besøgt af tusinder af turister, der studerer den kulturhistoriske samling, hvor kyskhedsbæltet virker sært tiltrækkende på folk, eller den arkæologiske afdeling med Rindum-karret og andre spændende fund fra fortiden. »Tangs hus« i museumshaven er nu under restaurering. Huset, der siges at være Ringkøbings mest fotograferede, vil måske også blive det mest besøgte, når det indrettes til udstilling. En ny aflægger af museet er Ernst Hansen samlingen i Bredahls gård på Torvet. Disse dejlige billeder, lavet af én af byens sønner, er måske forstadiet til et egentligt kunstmuseum. Hvem ved?

Unge windsurfere ved fjorden ud for Ringkøbing.

Foto: Kjeld A. Hansen

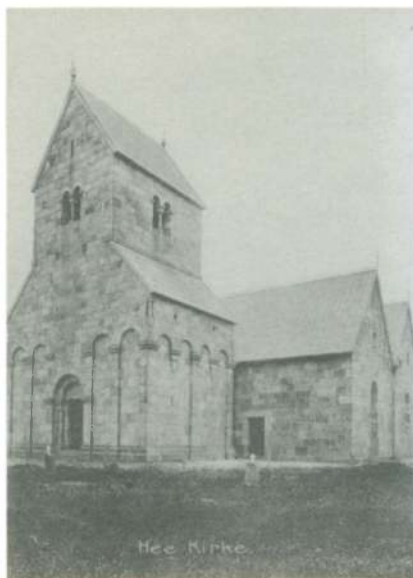
Længere ude ad Kongevejen er der nu en dejlig svømmehal, som på regnvejrskage virker dragende på dem, der forgæves har søgt varme i vandet ved havet. Og turisternes ønsker var stærkt medvirkende til, at hallen kom op at stå og således også blev et aktiv for byens borgere. Ved siden af svømmehallen ligger tennisbanerne, som også flittigt benyttes af turisterne.

Vi kan nu drage den konklusion, at byen Ringkøbing ikke blot som i 1928 kan skrive, at dens borgere kan vise de fremmede det bedste, vi har: Fjord og klit og hav, men at selve byen og dens liv er en mindst lige så stor turistattraktion.

Nu fik vi nævnt et navn, der ikke er skrevet om før: Fjorden. Den 350 km² store Ringkøbing Fjord er foruden at være til gavn og glæde for beboerne hele vejen rundt, også et stort og tiltrækkende turistmål. Her bliver der sejlet i gummibåde eller små joller, som turisterne har slæbt med sig på ferie, og i de allersidste år er Ringkøbing Fjord yderligere blevet centrum for brætbådssejls, også kaldet windsurfing. Der tales om, at fjorden er, eller næsten er, Europas bedste surfervand! Denne hobby, som vel i begyndelsen opstod som et kuriosum for folk, der ikke havde råd til sejlbåd, er nu så udbredt, at der rundt omkring ved fjorden er opstået surferskoler, der på professionel vis underviser især turister i

Hee kirke. På kirkegården ligger begravet tidligere konseilspræsident I. C. Christensen.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

kunsten at holde balancen på det smalle bræt, undgå at falde i vandet, og at få »fartøjet« så hurtigt som muligt i den retning, man ønsker.

Fjorden er også mål for mange lystfiskere, men nu må vi nok lidt op i de åer, der tømmer deres vand i Ringkøbing, Stadil og Nissum fjarde. Her kan man se turister, de tyske let genkendelige i deres gule regnfrakker og støvler, men også andre nationaliteter, tålmodigt sidde eller vandre frem og tilbage, indtil lykken tilsmiler dem, og de kan hale en lækker ørred eller måske en laks i land. Så blev middagen reddet denne gang. For øvrigt er der også stort lystfiskeri fra molerne i Hvide Sande og Thorsminde, og her er gode chancer for at få bid af havfisk som rødspætter, måske pighvar eller andre.

Fra åerne, der går gennem de brede enge, tidligere i store snoninger, nu ofte i lige, velafrettede løb, vender vi os til de store vestjyske plantager, der gennem de sidste ca. 120 år har holdt sammen på den løse sandjord. Her er der basis for spadsereture, hvor man kan gå i sol, blæst eller regn. Foruden naturoplevelsen er der noget, der trækker fastboende som turister: Svampe. Hvis man er ivrig svampejæger, skal man stå tidligt op, for gør man ikke det, ser man kun ryggen af tyske turister, der nærmest har støvsuget plantagen for svampe, her i Vestjylland mest kantareller.

I mangt et sommerhus er der serveret lækre svampe som tilhører til dagens middag eller let ristede som en slags aperitif.

Med til det vestjyske landskab hører de karakteristiske landsbykirker, der er et sikkert mål for mange turister. Kirkerne har hver deres særpræg, Gl. Sogns kirke med tuegravene, Stadil kirke med det gyldne alter, Vedersø kirke, der er mest kendt som præsten og forfatteren Kaj Munks kirke, hvor hans grav øst for kirkens kor årligt besøges af tusinder, også mange tyskere, der besøger graven trods hans kamp mod nazismen under krigen. Der er Ulfborg kirke med den karakteristiske lektorioprædikestol, der er enestående i Danmark, Thorsminde kirke, indrettet i en tidligere redningsstation, Hee kirke med det gamle kvaderstens-tårn kendt fra mange historiebøger, Staby kirke med korapsis, der er lidt ud over det sædvanlige, foruden mange andre kirker med hver deres historie og hver deres udsmykning. Jo, turisterne kan tilbringe megen tid i vore kirker, også selv om tanken om at holde egentlige turistgudstjenester ikke rigtig har slået rod.

Med i billedet af det vestjyske landskab er også de karakteristiske firelængede, grundmurede gårde, der er bygget så lave som muligt med afvalmede rørtage, der kunne holde den evige blæst ude. Langs kysten var gårdene indrettede med storstuer og gæsteværelser, hvor de ofte mange strandede, reddede søfolk kunne indlogeres. Gårdene dreves dels som landbrug og dels ved, at man gik på havet og supplerede indtægten med fiskeri. Et par af disse gårde, Abelines gård på vejen til Bjerregaard og Strandgården på Husby Klit er nu indrettede til museer, hvor utallige mennesker kan opleve livet på en sådan gård i ældre tid med alle de ofte hjemmelavede redskaber og værktøjer.

Længere inde i landet, mere i læ for havets rasen, har vi de ret talrige herregårde, Voldbjerg i Hee, Brejninggaard i Brejning, Aabjerg i Vedersø og andre. Disse gårde er normalt ikke offentligt tilgængelige, men det er til gengæld den mest kendte, mest historiefyldte og mest spændende af egnens herregårde, Nørre Vosborg, nord i Ulfborg sogn tæt ved Storåen. Efter et stort restaureringsarbejde kan man nu få at se, hvordan tidligere tiders herremænd boede. Med østfløjen fra 1500-tallet over nord- og vestfløjerne til sydfløjen fra 1800-tallet, kan man se forskellige tiders byggestil. Det er et spændende syn, der møder én, når man efter at have passeret den S-formede bro over voldgraven, kommer ind i borggården. Og ligeså spændende er det naturligvis at se interiøret og de forskellige værelser og sale og høre om H. C. Andersens besøg. Men hvor mange får

et glimt af den hvide dame eller nissen på Vosborg, hvor volde og voldgrave slynger sig rundt omkring, og hvor parken er lige til at fare vild i. Efter at have beset det hele kan man få sin sult og tørst stillet på stedet, så man forstår, at her er et turistmål, som mange kører en omvej efter.

En hel anden form for turistens skal vi sige behov er Sommerland West, der er indrettet i den tidligere Hee Dyrepark, et område øst for Hee by med plantage og åbne arealer, afbrudt af små søer, med dyr gående frit omkring og med masser af forlystelser, som er tilgængelige lige så mange gange, man vil, når blot entreen er betalt. Kaffen og det bløde brød dog ikke indbefattet. Her må man pænt punge ud ligesom i slikkiosken – men alligevel. Den slags forlystelsesparker, »sommerlande«, er en ret ny foreteelse, og nu har Ringkøbingegnen altså også fået sin. Man er vel med på noderne.

Havet, stranden og den gamle by er eksempler på naturlige turistattraktioner, og det er dem, turisterne først og fremmest kommer for at opleve. I de senere år er der opstået en form for kunstige turistattraktioner. Ringkøbingegnens Folkedansere er ganske vist udsprunget af nulevendes interesse for vore forfædres danse og musik, men opvisningsholdets optræden på Ringkøbing Torv hver fredag i sommertiden må vel siges at være en kunstig foreteelse. Det samme gælder »vægterne«, der om aftenen vandrer rundt i byens gader. De har ikke noget at gøre med deres oprindelige funktion, men skal kun give turister og andet godtfolk en »oplevelse«. De forskellige orkestre, der spiller på skift på estraden på Torvet hver lørdag formiddag, hører også ind under kategorien »kunstige turistattraktioner«. Ligeledes bør her nævnes de utallige souvenirs, der falbydes fra diverse kiosker og andre forretninger, selv om de måske ikke er rædsler, lavet i Hong-Kong og med påskriften »Hilsen fra Vesterhavet«, men dansk fremstillede varer i en lidt mere genkendelig stil. Disse ting er bestemt også kunstige attraktioner.

Der planlægges stadig nye aktiviteter, der kommer til at drage turister til sig. Det sidste nye er planerne om et strandingsmuseum i Thorsminde. Strandingen af to engelske linieskibe juleaften 1811 har i tidens løb givet anledning til mange spekulationer om, hvad der kunne ligge på havets bund, og nu har moderne dykkerteknik bragt mange skatte for dagens lys, så mange, at der snart er nok til et helt museum, der nok skal trække såvel fastboende som turister, måske især engelske, til sig. Indtil museet kommer, må man nøjes med at dvæle ved minderne ved at besøge mindesmærket for ulykken. Det står midt imellem Fjand og Thors-

En kunstig turistattraktion: Ringkøbing Big Band spiller på torvet.

Foto: Kjeld A. Hansen

minde i det område, der kaldes »Dødemandsbjerg«. Alene navnet kan få det til at gyse i én, men også noget andet kan få tanker af uhyggelig intensivitet til at vælde frem i én blandt andet netop på dette sted. I trediveerne kunne folk ikke drømme om at gå til Vesterhavet fra mindesmærket. Der var et par kilometer og adskillige klitrækker at forcere, før man stod på stranden. Endsige blot at se havet fra »Dødemandsbjerg« var umuligt. I dag ser man fra stenen på dæmningen direkte ud over havet! Og snart vil bølgerne slikke om dæmningsens fod også på dette sted. Den dæmning, der blev lavet for over fyrré år siden et godt stykke inde i landet. Ikke et ondt ord om kystsikring eller mangel på samme!

Turistforeningsarbejdet

Vi har nu konstateret, at Vestjylland ikke blot har de store og tiltrækkende fordele som strand og hav, men også mange andre kvaliteter. Så det er ikke så underligt, at turisterne flokkes her. Men der er ikke kommet helt af sig selv. Selvfølgelig er der gjort noget for at få turisterne til at komme. Allerede i 1912 blev Ringkøbing Turistforening dannet, og i de næsten 75 år, denne forening har fungeret, er der gjort store anstren-

gelses for at sælge Vestjylland til turisterne. Også Ulfborg har i mange år haft sin turistforening, og i halvfjerdserne blev Holmsland Turistforening en realitet. Disse foreninger har i tidens løb ofret mange penge og megen tid på at gøre egnen kendt ved at udsende brochurer på forskellige sprog. Allerede i 1914 udgav man den første turistbrochure om Vesterhavet og Ringkøbing. Den indledtes med følgende vers:

En solskinsdag på strandens bred
på vandring ud du bør drage,
læg i det hvide sand dig ned,
lad solen din hud gennembage.
Den luft, dine lunger her ånder ind,
og den friske, styrkende vesterhavsvind
skal snart bringe roserne frem på din kind,
og fri dig for nervernes plage.

Måske ikke den store lyrik, men sandheden i ordene gælder stadig. Senere er der udsendt mange forskellige brochurer, mere eller mindre farvestrålende. I dag kan man naturligvis ikke forestille sig en brochure uden farver. Foreningen har også ved en bestemt lejlighed udsendt et særtryk fra en stor østjysk avis med konklusionen, at en tur i klitten er bedre end beroligende piller for et træt og udkørt menneske. Men også andet end brochurer er det blevet til. Der er i samarbejde med andre lavet turistfilm, og der er arrangeret forskellige udadvendte aktiviteter. F.eks. opdagede man i halvtredserne, at der kunne være en idé i at markedsføre Ringkøbing-området i Vesttyskland. Så lavede man i 1956 et arrangement i Wiesbaden, hvor der blev fortalt om vort område, og hvor en operasanger, der havde trådt sine barnesko i Ringkøbing, holdt koncert. Hvad man fik ud af det, vides ikke, men tyskere er der da kommet!

I 1957 lavede man en offensiv i København ved sammen med andre jyske turistforeninger at sende en mængde lyngbuketter til København. Også københavnere har vi set som turister herovre. Så det har nok hjulpet!

I dag udfører turistforeningerne et stort stykke arbejde med udlejning af sommerhuse, strandrensninger, forureningsbekæmpelse m.m.

Turismens omkostninger

Hvilke omkostninger har turismen, må vi nu til at spørge. Turistforeningerne bruger selvfølgelig mange penge, der for en stor dels vedkommende fås ved offentlig tilskud, medens resten fremskaffes ved private tilskud. Det er dog kun en forsvindende del af omkostningerne, der bruges til turistforeningsarbejde.

Vi kan begynde med spørgsmålet: Hvordan kommer turisterne til ferielandet? For 100-150 år siden var det forbundet med store besværligheder at komme til f.eks. Søndervig fra Ringkøbing. Først i 1860'erne kom der bro over Vonåen. Før i tiden måtte man færgeres over i en primitiv båd. Kom man længere mod vest, var der også vand imellem Søndervig og selve Holmsland, der jo i mange hundrede år har været en ø. Kom man med vogn og heste, var det om at finde et vadested og håbe, at vandet ikke stod for højt. Selve vejen fra Ringkøbing til Søndervig var helt frem til 1935 en smal grusvej, der slog utallige sving ud og ind mellem gårdene. Det gav en langsommelig fremfærd for biler og cykler, og man kom ud for mange punkteringer og stop undervejs. Da turismen begyndte, sejlede mange direkte fra Ringkøbing til Lyngvig, medens andre måtte klare sig med dagvogn, der ikke altid var lige pålidelig eller behagelig. Søndervig badehotel måtte anskaffe sig en vogn, der hentede gæsterne ved togene i Ringkøbing, og omkostningerne hertil måtte naturligvis lægges oven i hotelpriserne. Selve vejene til havet, og det gælder naturligvis også vejene til Vedersø Klit og Fjand strand samt hele vejen fra Thorsminde til Bjerregaard, blev efterhånden mere og mere brugt. Det var kommunerne, der havde besværet og udgifterne til de utallige læs grus og sten, der måtte til. De skulle skaffe vejmand og arbejdere til vedligeholdelse af vejene. Efter den første verdenskrig kom der flere og flere biler på vejene, og der blev oprettet flere rutebilruter til de forskellige steder langs kysten. Dette sled naturligvis meget på de forskellige veje. Især rutebilerne var slemme til at lave vejene til »vaskebrætter«, der var meget ubehagelig at køre på for privatbiler.

I 1920'erne fik man gang i brolægningen af hovedvejene. Der blev lagt et midterstykke af brosten og grus i siderne. Det var svært at holde sig på vejen, især i glat føre, og ved enhver passage af modkørende måtte man ud i gruset med det ene hjulpar. For cyklisterne var disse veje ingen forbedring, snarere tværtimod. I 1930'erne begyndte man at interessere sig for vejene til havet. Vejen fra Ulfborg til Husby og Thorsminde foresloges også moderniseret, men der skulle jo bevilling til fra hvert enkelt

sogneråd. Onde tunger påstår, at der i Sdr. Nissum sogneråd sad en mand, der ejede rutebilen, som kørte til havet. Han ville ikke gå med til, at vejen fik en bedre belægning med den begrundelse, at så ville folk ikke længere bruge rutebilen men køre i privatbiler. Således ville underlaget forsvinde for rutebiltrafikken, og de mennesker, der ikke havde bil, ville blive ladt i stikken. Et flertal i Sønder. Nissum sogneråd gik nu imod sagen, og det varede mange år, før vejen blev forbedret. Nu var man ellers begyndt at asfaltere vejen, og det gav en meget mere behagelig kørsel. Så når man kom et stykke vest for Staby, holdt herlighederne op, og vaskebrætvejen begyndte. Mange privatbilister valgte fra Ulfborg at dreje af ved Nistrup og køre over Pallisbjerg og engene til Sdr. Nissum. Vejen var ganske vist også grusvej, men mere blød at køre på. Støvet og træt var man dog, inden man nåede frem og bagagen måtte være i solide kufferter, der sammen med riskufferter med sengetøj og cykler blev anbragt bag på bilerne eller oven på rutebilerne. Det var et hårdt job at være rutebilchauffør. Han måtte utallige gange om dagen bestige den stige, der sad bag på rutebilen og få al bagagen slæbt med op og ned. Som regel måtte passagererne dog selv tage imod kufferter og cykler eller række dem op.

Vejen fra Ringkøbing til Søndervig var den, der var mest befærdet. For cyklister var det en plage at køre strækningen, dels måtte man lide under gruset, der var kørt op af bilerne og ikke let at holde balancen i, dels måtte man ustandselig helt ud i rabatten for at vige for bilerne på den smalle vej. Derfor blev der i begyndelsen af trediverne anlagt en cykelsti fra Ringkøbing langs fjorden til Søndervig, en sti, der i årenes løb har været flittigt brugt. Her kunne man cykle i fred for bilerne og samtidigt nyde den friske natur. Stien har været lukket en tid, men fungerer nu igen til stor glæde for især ringkøbingensere, der stadig kan få en dejlig tur til Søndervig.

Søndervigvejen blev efterhånden overbelastet. I 1926 måtte man bygge en ny bro over Vonåen, og det hjalp på den første forhindring. Men den slyngede vej, hvor smuk den end var, var med sin ringe bredde og grusbelagte kørebane stadig en forhindring, der skulle klares, hvis man ville til havet. Også den efterhånden store erhvervstrafik til Hvide Sande sled naturligvis hårdt på vejen.

I august 1935 besluttede Ringkjøbing Amtsråd så at anlægge en direkte amtsvej fra Ringkøbing midt gennem Holmsland til Søndervig uden de mange sving og med større bredde. Nu kunne der køres til havet

Den gamle Vond, der i 1926 måtte vige for en ny.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

fra Ringkøbing på et kvarter til tyve minutters tid. Og støvet blev man delvis fri for. Vejen for turisterne var jævnet! I al fald det første stykke.

Det varede endnu mange år, før man tog fat på vejene langs kysten. Først i 1950'erne begyndte man at arbejde på vejen fra Søndervig til Nymindégab. Den havde også ligget som grusvej, af og til sandvej, med store sving, nogle steder med høje skrænter af sand og marehalm på siderne. Nu blev den næsten som en lineal med kun enkelte bløde sving. Charmen og skønheden ved den gamle vej, der havde tilpasset sig naturen, var borte. Nu var det naturen, der måtte tilpasse sig den nye vej. Men effektivt var det, både for den tiltagende turisttrafik og den ligeledes tiltagende trafik til og fra Hvide Sande havn og by.

Strækningen fra Søndervig til Husby var derimod ikke nær så trafikeret. Forbindelserne til Søndervig, Vedersø Klit og Fjand skete direkte fra Ringkøbing og Ulfborg. Vovede man sig i begyndelsen af tresserne ud på vejen mellem Vedersø og Søndervig, mødte man kun få biler, men man kunne være sikker på, at mindst én af dem kørte med en forrude, der var ødelagt af stenslag, så midt i tresserne blev hele strækningen lavet færdig. Nu kunne man køre hele vejen fra Nymindégab til Thorsminde og videre nordpå ad en vej, der næsten var en motorvej. Nu var nettet udbygget, nu kunne trafikken bare komme. Men billigt havde det ikke

været, og selv om vejen er en del af »Den Grønne Kystvej«, er det omgivelserne og ikke vejen, der gør turen til en oplevelse. Anlæggelsen af disse veje og deres vedligeholdelse har kostet og vil i fremtiden koste det offentlige utroligt mange penge.

Og trafikken kom. I takt med, at sommerhusbyggeriet steg, hotelterne udvidedes, og campingpladserne skød i vejret, kom bilerne. Men selv om farten begrænsedes til 80 km i timen på klitvejen, kunne den hurtigtkørende trafik på den store vej og trafikken fra de utallige småveje og udkørsler ikke forliges. Og så kom færdselsuheldene – og omkostningerne. Uheldene i forbindelse med almindelig sygdom hos de mange turister krævede yderligere ressourcer hos praktiserende læger, sygehuse, redningskorps og hos politiet og retsinstanser. Det offentliges udgifter steg.

Også på andre områder steg udgifterne. I Søndervig måtte man allerede i 1938 bygge et vandværk. De enkelte boringer rundt om ved husene kunne ikke klare presset. Forureningen steg, og i 1961 måtte Holmsland sogneråd vedtage, at der skulle kloakeres i Søndervig. Efterhånden er der nu kloakeret i alle sommerhusområder – eller bliver det. Nye offentlige udgifter.

Postvæsenet har måttet udvide sine aktiviteter, større mængder af post kræver større ressourcer. Politikerne har brugt megen tid på udarbejdelse af lokalplaner, udstykning af grunde, fredningssager m.v. Alt dette koster også.

Den tiltagende forurening af vore strande er nu ved at være et stort problem for kystkommunerne. Olie, plastic i forskellige former, flasker og dåser, affald, som turisterne smider, såvel som det, der driver ind, udkastet fra forskellige skibe. En af årsagerne til, at antallet af især tyske turister i midten af 1980'erne er ved at falde, angives at være de forurenede strande. Man har forsøgt at løse problemet ved at lade skolebørn og spejdere rense stranden, men det må nok forudses, at det bliver nødvendigt med en meget større indsats på dette område, så strandene renses flere gange i løbet af sæsonen, evt. ved maskinel kraft. Ved de større badesteder har kommunen måttet opføre toiletbygninger til de mange éndagsturister eller de turister, der bor længere inde i landet. Parkeringspladser og rasteplasser er blevet lavet, alt sammen for offentlige penge. Alt skal vedligeholdes, og der skal være mulighed for at komme af med affald. Måske er der også opstillet borde og bænke. Igen en udgift. Også i byerne har der måttet laves store parkeringspladser, der er lavet trafik-

Når solen bager, har turisterne kun ét i hovedet: Af sted til hav og strand. Her Søndervig strand en sommerdag 1984.

Foto: Kjeld A. Hansen

reguleringer med lyssignaler og skilte med parkerings- og stopforbud for at få trafikken til at glide lettere, men ofte til gene for de fastboende eller forretningsfolkene. Politiet må afpatruljere dag og nat. Udskænkning af stærke drikke giver anledning til værthusuro og husspektakler. Mange sommerhuse bruges ikke hele året, og i de perioder, de står tomme, er der stor risiko for indbrud og hærværk. Også alt dette kræver indsats, både af ordenspoliti og kriminalpoliti, og bagefter får forsikrings-selskaberne udgifter, der giver sig udslag i større forsikringspræmier, også til folk, der ikke har sommerhus selv.

Faren for drukneulykker kræver, at redningskorps og politi må være parate til at yde hurtig hjælp. Der har måttet stationeres en ambulance i Hvide Sande i sommertiden, og i Thorsminde vil man også gerne have én. På strandene er der nu opstillet redningsposter, trekantede skabe med svømmeveste, redningskrans og nylonline. Fra mange af skabene er der direkte telefonforbindelse til nærmeste redningskorps, så der kan komme hurtig hjælp.

Sejlads med småbåde, surfbrætter, gummibåde og luftmadrasser giver anledning til mange redningsaktioner, hvor der rykkes ud med både og mandskab. Især surfersporten har i de senere år givet anledning til mange udrykninger. Søværnets helikoptertjeneste har i mange tilfælde

måttet kaldes til hjælp til forskellige ulykker. Og så bliver det først rigtigt dyrt. I brochurer, radio og fjernsyn advares mod disse ulykker, og hvordan de undgås, men også det koster. De mange mennesker i ferielandet giver af og til i varme perioder anledning til brande, der i det tørre græs og de store plantager let breder sig. Sommerhuse brænder undertiden ned, og der kan blive tale om store erstatninger. Naturligvis kræver det også et større brandberedskab.

Turisterne er alle vegne i sommertiden, og det giver et stort slid på naturen. Klitterne slides meget, der skal hvert år efterplantes med marehalm og hjelme. Ellers ville sandflugten brede sig og ødelægge landet bagved, og mindre klitter giver havet større muligheder for at bryde igennem, når det stormer. En klit, der er ødelagt, kan være mange år om at komme igen, hvis det overhovedet sker. En gennembrydning af havet giver også anledning til, at mange ressourcer må sættes ind.

Fuglelivet ved vore fjorde lider meget under de mange mennesker og deres færden. Derfor er der blevet forbud mod færdsel og sejlds forskellige steder. Mange mennesker bruger megen tid på at få disse fredninger gennemført, så de generer lokalbefolkningen mindst muligt, og atter andre må i sving for at kontrollere, at forbudene overholdes.

Turismens indtægter

Ethvert regnskab har naturligvis både en debet- og en kreditside, og når vi nu har nævnt de mange udgifter ved turismen og nok endda glemt nogle, kommer vi til indtægterne.

Vi kan godt her med det samme fastslå, at turistindtægterne på Ringkøbing-egnen er både store og mangfoldige. Endnu inden turisterne kommer til egnen, har de fleste brugt eller bundet sig til at bruge penge til leje af sommerboliger. Disse penge kommer sommerhusejerne til gode, og mange har sig en solid indtægt på denne baggrund. Ja, mange bygger sig endog et sommerhus og kalkulerer fra begyndelsen med den forventede husleje, når de planlægger at bygge huset og undersøger, om økonomien kan bære det. Uden udlejning var der mange mennesker, der ikke havde råd til at have eget sommerhus. Men forinden har grundsælger, landinspektør, arkitekt, evt. typehusfirma, ejendomsmægler, advokat, murer, tømrer, snedker, VVS-mand, elektriker, maler, møbelhandler, TV-forhandler, udlejningsbureau, avis, bogtrykker og mange andre haft en fortjeneste, og det på hvert eneste hus, der er bygget og anvendt

til udlejning. Det offentlige tager også sin del af kagen. Ejendomsskatterne giver penge i de kommunale kasser, og her ser man, at jo større afhængighed en kommune har af turistindtægterne, jo større er ejendomsskatterne. For 1986 er procenten 13,0 i Holmsland, 8,5 i Ulfborg-Vemb, men kun 3,5 i Ringkøbing.

Andre turister bor på hoteller, hvor der er en mængde turistjobs som leder, receptionist, tjener, kok, servitrice, stuepige og altmuligmand. På campingpladserne er der indtægter til ejer og medhjælper. Mange private lejer værelser ud, skiltet med »Zimmer« kender vi allesammen, og får derved en ekstraintægt. Så groft, som det var i ældre tid, da hele familien flyttede ud i udhuset om sommeren og lejede den egentlige bolig ud til turister, er det nok sjældent at opleve i vore dage.

Efter at turister har fået tag over hovedet, kommer det næste krav: Mad. Går man en dag i sommertiden, især en fredag-lørdag eller mandag, i Ringkøbings eller Ulfborgs gader, oplever man en enorm mængde af mennesker, der trænges uden for og inde i de forskellige forretninger. Der provianteres til de kommende dage, så købmand og supermarkeder har kronede dage. Omsætningen i juli måned kan nemt måle sig med julehandelen. I de senere år er supermarkeder, købmænd og kiosker blomstret op i feriebyerne langs kysten, og alle konkurrerer på livet løs med hinanden og forretningerne i de gamle handelsbyer. Før i tiden talte man om, at man nok betalte ekstra for de varer, man købte ved havet, men de tider må siges at være forbi. Vi må alligevel konstatere, at hvad enten man får for meget af solen, eller den slet ikke skinner, og det er gråt og trist i vejret, kan en tur til Ulfborg eller måske især Ringkøbing komme på tale. Det store udbud af forretninger giver turisterne mulighed for at få alle mulige behov dækket, og vi kan konstatere, at mange spændende ting går sydover hver sæson. Naturligvis køber turisterne fra det øvrige Skandinavien, England og Holland også ind, men det er stadig tyskerne, der lægger flest penge. Her skal vi ikke glemme, at Hvide Sande nu også har forretninger, der kan byde på mangt og meget.

Konklusionen på ovenstående er, at forretningsfolkene tjener mange penge på turisterne, at der i de to, nej tre, byer er flere forretninger, større forretninger og bedre forretninger, end der ville have været uden turismen, altså kun baseret på den lokale befolkning. Og så må vi ikke glemme, at der er flere ansat til at ekspedere. Mange unge mennesker får sig et indbringende sommerjob, men de arbejder også hårdt i ferieperioden.

De fleste turister i vort område kommer i bil. Det giver indtægter til servicestationer og mekanikere. Vel ankommet til sommerhuset begynder man at bruge strøm og vand, måske skal der ild i brændeovnen, hvilket kommer skovejerne til gode. Måske har man troet for meget på, at solen skinnede dagen lang. Så må man ud at købe regntøj. Nå, de fleste har det nu med hjemmefra. Men er man heldig, og solen skinner, bliver der brug for sololie og solbriller.

Står man tidligt op og går en tur langs stranden, kan man være heldig at finde rav. Men det er pokkers svært, og de fleste turister må bide i det sure æble og købe et ravsmykke eller en ravkæde. Der er professionelle ravsamlere, og ravsliberier forvandler de ofte beskedent udseende fund til strålende smykker. Danmarks måske ældste handelsvare er stadig en kilde til indtægter. Lidt mere kunstige produkter opstår i tin-smedier, og især i de mange keramikværksteder, der har bredt sig i de senere år. Antikvitetsforretninger og kunstgallerier, de sidste ofte kombineret med servering, har vi også fået. Mange har fået sig et levebrød herved. Også store landskendte antikvitetshandlere har fået øje på Ringkøbing. Hvert år i juli måned afholdes en stor antikvitetsmesse i byen, og i forbindelse hermed bliver Ringkøbings torv en lørdag formiddag omdannet til et loppemarked, der ikke står meget tilbage for de mere kendte i Paris og London. Ingen skal dog forledes til at tro, at messen arrangeres for Ringkøbingensernes blå øjnes skyld. Nej, store dele af det, der omsættes, går til turisterne og forsvinder dermed ud af landet.

Også den normale torvehandel med hjemmelavede smykker, bælter og træsko nyder godt af turisternes velvilje. Det gælder også dem, der sælger ost og biodynamiske grøntsager. Og de foreninger, der holder tombola på torvet i sommertiden, får også en fortjeneste af turisternes spillelyst.

Foruden bilturismen, der er den altdominerende faktor i transporten, får også den vestjyske længdebane og flyruterne Stauning-København og Stauning-Aberdeen hjælp til økonomien af turister. Især unge mennesker bruger toget. En ny ordning med billig overnatning på skoler og billige rejser, der kom i 1985, trak allerede første sæson en del unge turister til Ringkøbing, hvor de tog på tur til havet eller slentrede i den gamle by. På spørgsmålet om, hvordan det var at være i Ringkøbing, svarede én af de unge: »Lækkert!«

Jo, turismen har bragt mange indtægtskilder til Ringkøbingegnen. Men hvor meget har forretningsfolk, sommerhusejere og en mangfold-

dighed af andre mennesker tjent på turismen? Se, det er meget vanskeligt at få rede på, men bankernes valutaveksling kan give et fingerpeg herom. I 1984 solgte alene Ringkjøbing Landbobank danske kroner for 31 millioner. Når man hertil lægger de beløb, de andre lokale banker og sparekasser har vekslet, og de beløb, turisterne på forhånd har betalt for leje af f.eks. sommerhuse eller i øvrigt bringer med sig hjemmefra, er vi nu oppe på et beløb på langt over 100 millioner kr. Så det er ikke underligt, at Holmsland Turistforening i slutningen af 1985 kunne berette: »Nu har turismen overgået fiskeriet som indtægtskilde i den lange kystkommune.«

Fremtiden og turismen

Hvad vil så fremtiden bringe? Det afhænger af mange ting. Først og fremmest må vi have mere solskin i sommerferietiden, men her må vi sige med Storm P., der engang udtalte: »Mange taler om vejret, men ingen gør noget ved det!« Når vi nu ikke kan ændre vejret, må vi reklamere med, at der *kan* være fint badevejr, men at der også er mange grunde til at holde ferie i Vestjylland, selv om vejret skulle vise sig fra den grå side. Vi må reklamere for tidligere omtalte herligheder. Vi må gøre noget ved miljøet. Strandene må holdes rene. Bekæmpelsen af forureningen af hav og fjorde, åer og grundvand er meget vigtig. Her må politikerne ind i billedet. Især må vi presse på over for den tiltagende forurening forårsaget af det store udslip fra de mellemeuropæiske floder og den forfærdelige dumpning i Vesterhavet af tungmetaller, slam og giftstoffer. Endvidere olieudslip og skibenes almindelige affald. Forureningen er måske den største opgave, vi står overfor, og det er naturligvis ikke blot for turisternes skyld, men i allerhøjeste grad også for lokalbefolkningens. Luftforureningen fra bl.a. de store europæiske industrier må også bekæmpes, før vor natur er helt ødelagt. Vi må sørge for kystsikring og vedligeholdelse af klitterne, så vort kære Vestjylland vedblivende vil være et paradis, ikke blot at feriere i, men i særdeleshed at bo i. Vi må frede udsatte arealer, der er vigtige for fugle- og dyrelivet. Vi må styre byggeriet, så det ikke styrer os. Vi må sørge for, at priserne på leje af sommerhuse, priserne på hoteller og i forretninger kan konkurrere med priserne i det sydlige Europa. Vi må værne om Ringkøbings gamle bydele, og vi må vedblive at gøre udlandet opmærksom på Vestjyllands fortrin som ferieland, ikke alene i Vesttyskland, men også f.eks. i Skandinavien, Holland og England. Her

er det glædeligt, at stedse flere turister fra netop de nævnte lande finder behag i Vestjylland.

Nu var vi lige ved at glemme de danske turister, der naturligvis også er velkomne. Måske skal vi i fremtiden satse mere på turister fra vort eget land, og en ny målgruppe er de mennesker, der via en kapitalpension eller på anden måde har sikret sig en pensionisttilværelse, der næsten er bedre end den tilværelse, de havde, medens de arbejdede. Guldalderpensionisterne er de blevet kaldt.

Vi må sørge for, at turisterne kan holde en sikker og afslappende ferie, og at de nødvendige faciliteter er til stede og så moderne og velholdte som muligt. Vi må kort sagt yde en service helt i top. Men én ting må vi ikke. *Vi må ikke sælge vor sjæl.* Lokalbefolkningen og dens interesser må til enhver tid være i første række. Et Vestjylland uden vestjyder ville være og må også i fremtiden være en utænkelig tanke. Vi skal ikke sælge os til turisterne, som befolkningen i visse afrikanske lande, der ligesom de amerikanske indianere i reservater er blevet tvunget til at sælge sig selv. Vi må her i Vestjylland vedblive at have råd til at sige, at Vestjylland, at Ringkøbingegnen først og fremmest er for den lokale befolkning. Turisterne må så komme i anden række.

Turistsejlad på Ringkøbing Fjord

Et kapitel for sig i turismens historie i og omkring Ringkøbing er sejladsen på Ringkøbing fjord.

Sejlads for fornøjelsens skyld har været og er stadig meget populært. På talrige søer og fjorde tøffer små både stadig rundt til passagerernes udelte fornøjelse. Den bedst kendte båd er vel Hjejlen, der i over 100 år har krydset Silkeborg-søerne.

Også Ringkøbing fjord har gennem tiderne haft sine damp- og motorbåde, der sejlede med turister for oplevelsens skyld.

I en årrække sejlede den lille damper Svanen turistsejlad på Ringkøbing fjord. Hvornår den indsattes i sejladsen er usikkert, men i slutningen af 1884 blev båden af det aktieselskab, der ejede den, solgt til et konsortium på fire af Ringkøbings bedste mænd, der forpligtede sig til at lade den vedblive med at besejle fjorden. Dens reder var gæstgiver Olsen, der boede dér, hvor vi nu har isenkræmmer Langes forretning på hjørnet af Torvet og Algade. Det var Ringkøbinggensere, der om sommeren havde stor fornøjelse i at sejle en tur til Holmsland Klit og tilbage igen,

Ringkøbing havn med Prins Hamlet klar til afgang mod Nørre Lyngvig.

Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

alt medens man nød den dejlige fjord, det klare vand, den rene luft og den blå himmel. En god frokostkurv havde man naturligvis med, og en lille sort eller to gled også ned. Efter sådan en tur var man parat til at optage hverdagens gøremål igen. Undertiden var vejret dog sådan, at de Ringkøbing damer lærte søsygens kvaler og angsten for at båden skulle synke at kende. Omkring århundredskiftet måtte skibet synge sin svanesang efter flere års trofast virke. Det sank af ælde, og et par år kunne dets agterstavn ses rage op af vandet ved Ringkøbing anløbsbro, inden den forsvandt helt.

Der gik endnu et par år, inden en ny båd indkøbtes. Det var motorbåden Ringkøbing. Efter en kortere tids sejlads fandt man ud af, at den var for lille til formålet, og den blev i december 1909 solgt til grosserer J. R. Boeck, København.

Næste sommer, den 12. juni 1910, foretog så en ny damper sin første tur med passagerer på Ringkøbing fjord. Det var urmager L. C. Andersen, der havde købt et dampskib i København, og Prins Hamlet, som det blev døbt, var det første skib, der passerede den nyligt udgravede Hvide Sande kanal med ankomst til Ringkøbing 10. juni. Skibet var 37½ meter langt, 8½ meter bredt og var på godt 120 tons. Der var plads til 350 passagerer. Skibets første kaptajn var M. Jørgensen, der kom fra Esbjerg.

Mange folk i Ringkøbing så på indkøbet med stor skepsis. Hvordan skulle det dog gå? Men der var ingen grund til bekymringer. Da Prins Hamlet foretog sæsonens sidste sejlads, på kronprins Christians fødselsdag den 26. september 1910, kunne urmageren gøre op. Siden 12. juni var der befordret 6.500 voksne og over 4.000 børn med skibet, altså i gennemsnit mere end 100 passagerer om dagen. En fuldendt triumf.

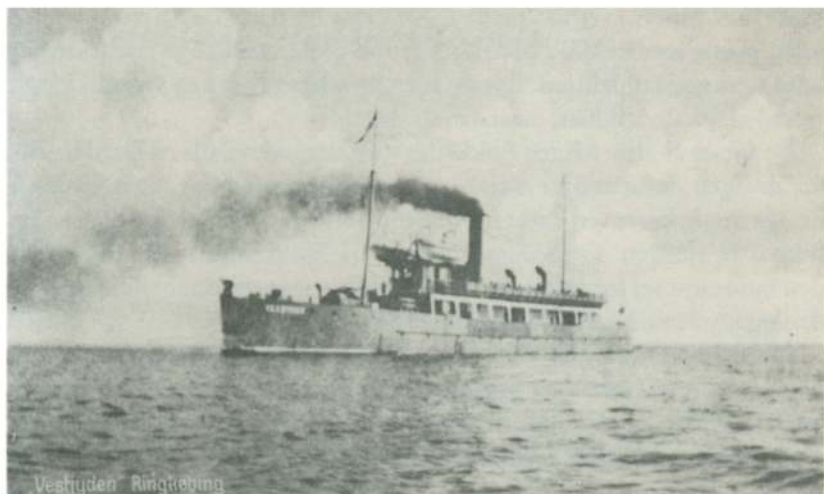
I de næste 10 år sejlede tusinder af mennesker med Prins Hamlet, der vel blev den mest populære af turistbådene på fjorden. Det var meget romantisk med en tur med prinsen, og ældre Ringkøbinggængere mindes endnu ture med denne damper, der med sine store hjul skovlede sig støt frem over fjordens vande. Der kunne købes kaffe med brød, øl og snaps om bord.

Da sejladsen med Prins Hamlet blev så stor en succes, købte L. C. Andersen i 1914 yderligere et skib ved navn Valhalla. Dette skib var på 43 tons og kunne have 200 passagerer med. Medens Prins Hamlet på den tid sejlede fra Ringkøbing flere gange dagligt, med tilslutning fra og til de ankommende og afgangende tog, til Nr. Lyngvig, hvor man lagde til i den lille havn, der var blevet lavet, da Lyngvig fyr blev bygget, og til Hvide Sande, sejlede Valhalla et par gange om ugen til Årgab, Nymindegab og Kirkehøj. Sidstnævnte er i dag bedre kendt som Bork havn, hvor man stadig har kirken i sigte, når man går ind i havnen. Valhalla kunne i øvrigt lejes til ekstra ture og udflugter. Det var dette skib, der omdøbtes til Turisten og bedst er kendt under dette navn.

Som styrmand på Prins Hamlet fungerede en overgang den gamle, forhenværende købmand Th. Kolbye. Han havde i sin ungdom sejlet som styrmand og kunne fremvise papirer, der udviste, at han var særlig kendt med Kina-kysten. Så han var naturligvis lige manden til at navigere på Ringkøbing fjord.

I 1920, et par år efter krigens slutning, følte urmager Andersen, at tiden var inde til at sælge sine skibe. Prins Hamlet var ved at være udslidt, og medens biltrafik var forbudt på Holmsland og Klitten, da han påbegyndte sejladsen i 1910, var der nu biler på vejene, endda i tiltagende mængde, og der var oven i købet oprettet rutebilforbindelse fra Ringkøbing til Søndervig. Det gamle kørselsforbud var forlængst afskaffet.

Allerede i 1921 blev Prins Hamlet afløst af en marinebåd fra Hamburg. Det var en kreds af borgere i Ringkøbing, der tegnede en aktiekapital på 60.000 kroner til købet. Blandt dem var den gæve urmager Andersen, der ligesom de andre savnede de romantiske sejlture og

Damperen Vestjyden på Ringkøbing Fjord. Allerede dengang kendte man til luftforurening, men ingen tænkte derpå.
Ringkøbing lokalhistoriske arkiv

endnu troede, at sejladsen med turister på fjorden kunne svare sig. Skibet blev omdøbt til Vestjyden, men det blev dets ejere et besværligt bekendtskab. Allerede ved ankomsten til fjorden grundstødte skibet og havarerede ved Haurvig, men blev dog bragt flot og repareret, så det kunne indsættes på fjordsejladsen.

Vestjyden fik kun få sæsoner at sejle på Ringkøbing fjord. Dels var skibet for stort og for vanskeligt at manøvrere med i havnene, dels havde det et enormt stort kulforbrug, og dels måtte ejerne erkende, at de ikke kunne konkurrere med biltrafikken. Sejladsen måtte altså opgives. Skibet blev solgt til et rederi i Memel, og aktionærerne satte mange penge til.

Selv om konkurrencen med biltrafikken blev større og større, blev der nogle år senere igen forsøgt med sejlads på fjorden. Denne gang var det en motorbåd, der hed Carmen, og den sejlede til hen i trediverne. Dens fører var Senius Drest, en tid bosat i Ringkøbing, senere på Klitten.

Nu gik der en halv snes år, hvor bilernes antal på vejen mellem Søndervig og Ringkøbing tog til år efter år, men ved udbruddet af den anden verdenskrig blev landevejstrafikken snart indstillet, og i 1943 mente rutebileren Møller i Ringkøbing, at det måtte være en god idé at genoptage sejladsen på fjorden. I juni dette år købte han motorbåden Kysten, der

snart blev indsat i sejlads mellem Ringkøbing og Hvide Sande, og foruden passagerer medtog båden på grund af de vanskelige transportforhold også gods til Klitten. Kysten blev foruden at være en turistbåd også en del af lokaltrafikken, måske mest det sidste.

De første år efter krigen flokkedes folk atter til sejlads på fjorden. Nu var det igen skønt at opleve fjorden en dejlig sommerdag, og nyde at tilbringe nogle timer ved havet for hen mod aften at sejle tilbage til Ringkøbing over fjorden. Og sommerturister på Holmslands Klit tog båden den modsatte vej for at handle i Ringkøbing og igen vende tilbage til freden og idyllen i sommerlandet.

Efterhånden som bilkørselen endnu en gang efter en krig igen normaliseredes og udvikledes i begyndelsen i halvtredserne, blev folk igen mere fartglade, og i december 1955 blev Kysten hugget op. Hermed er en æra med personsejlads på Ringkøbing fjord slut. Det er nu over 30 år siden, og spørgsmålet er vel, om der nogen sinde igen bliver sejlads med turister på Ringkøbing fjord. Er det muligt, at romantikken endnu en gang kan sejre over fartglæden?

Ringkjøbing Landbobanks historie i hundrede år

af Jon Høgh

Hovedmanden bag oprettelsen af Ringkjøbing Landbobank var gårdejer og folketingsmand M. P. Christiansen.

Mads Peder Christiansen fødtes 2. juledag 1817 i Kirkeby på Holmsland. I en meget ung alder fik han lyst til at virke til gavn for sin hjemegns befolkning, især de ringest stillede i samfundet. Den fattige bonde fik derfor en god støtte i ham.

I 1841 bosatte Christiansen sig i Vostrup i Lønborg, hvor han snart kom med i det politiske arbejde som medlem af sogneforstanderskabet. I 1852 overtog han hovedparten af sin svigerfars ejendom, den gamle hovedgård Søgård i Gammelsohn, hvortil familien nu flyttede. Fire år senere blev han indvalgt i og formand for Holmsland Sogneråd, en post han besad til 1859, og igen i perioden 1869-73. Endvidere var han amtsrådsmedlem i tidsrummet 1856-65, og i samme tidsrum sad han i bestyrelsen for landboforeningen. I 1857 tog han initiativ til oprettelse af en forening af havfiskere, hvis væsentligste formål var at forbedre fiskekonserveringsmetoderne. Ligeledes oprettede han i 1877 en sygekasse på Holmsland, og i 1889 – tre år efter at han havde stået i spidsen for oprettelsen af Ringkjøbing Landbobank – dannede han et selskab af egnens beboere til overtagelse af den hidtil privat udgivne Ringkjøbing Amts Avis. Endelig kan nævnes, at han 1860-73 sad i Forligskommissionen i Ringkjøbing, og at han også var landvæsenskommissær.

Mads Peder Christiansens ædle ungdomsdrøm, at virke til gavn for den befolkning han var opvokset iblandt, gik i allerhøjeste grad i opfyldelse, hvilket ovenstående linier klart viser.

Men han gavnede ikke blot lokalbefolkningen, for i 1873 blev Christiansen kredsens folketingsmand, og det vedblev han med at være, indtil han i 1890 efter eget ønske blev afløst af I. C. Christensen, der dengang var lærer i Stadil. Også i Folketinget udførte han et stort arbejde, hvoraf det væsentligste må siges at være forarbejdet til lov om aldomsunderstøt-

telse, der dog først blev vedtaget efter Christiansens afgang som folketingsmedlem.

I 1886 tog han som nævnt initiativ til oprettelsen af Ringkjøbing Landbobank. Han blev straks formand for Landbobankens bankråd, en post han beklædte indtil 1904.

Den gamle foregangsmand Mads Peder Christiansen døde i en alder af 87 år den 3. januar 1905.

Ringkjøbing Landbobank stiftes

I foråret 1886 foranledigede M. P. Christiansen, at der blev afholdt nogle møder i Ringkøbing og i nabosognene, hvor en eventuel oprettelse af banken blev drøftet. Tanken fandt tilslutning overalt, hvorefter bestemmelserne for aktietegning bekendtgjordes i Ringkjøbing Amts Avis. I bestemmelserne stod der, at aktier lydende på 100, 200 og 500 kr. kunne tegnes af beboere i Ringkjøbing by, Ulfborg-Hind og Bølling Herreder samt i de omliggende sogne. Så snart der var tegnet aktier for 70.000 kr. skulle aktionærerne sammenkaldes til en generalforsamling, hvor forslag til love og vedtægter skulle fremlægges. Ligeledes skulle generalforsamlingen vælge et bankråd på 9 medlemmer, hvis første opgave skulle være at få banken realiseret. Det betyder, at bankrådet skulle ansætte 3 direktører, hvoraf den ene skulle være administrerende. (Dog fandt man det bedre med 4 direktører, da banken endelig oprettedes). Bankrådet skulle ligeledes ansætte en bogholder, leje lokaler, anskaffe inventar samt tage bestemmelse om, hvornår virksomheden skulle begynde. Når aktietegningen var afsluttet, skulle listerne indsendes til M. P. Christiansen.

Aktionærerne skulle for aktiebeløb på 500 kr. have én stemme at afgive ved valg og beslutninger, mens aktionærer, der havde købt aktier for et større beløb, rådede over 2 stemmer.

Den 1. marts 1886 skrev Ringkjøbing Amts Avis – efter samme dag at have bragt de her omtalte bestemmelser for aktiekøb – følgende under overskriften: »Nyt Pengeinstitut i Ringkjøbing«: »Idet vi henviser til omstaaende Bekjendtgørelse om Tegning af Aktier i en Landbobank i Ringkjøbing, ville vi give det nævnte Foretagende vor bedste Anbefaling og Tilslutning. De senere Aaringer har mere end nogen sinde givet Demokratiet at fornemme, hvor uheldigt og hvor unaturligt det er, at udelukkende Højre sidder inde med alle Pengeinstitutter, og over Alt i hele Landet er man der ogsaa mere og mere kommen ind paa at gjøre sig

3625 N° 177
Ringkjøbing Landbobank
Aktieselskab.
DAGS-DATO modtaget af B. Kirkbransen
for Regning Lem Stationsmølle, Lem
N° 5800.
skrevet ~~for Lem Stationsmølle af B. Kirkbransen~~
hvorfor hermed meddeles Kvittering.
Ringkjøbing den 9. Mai 1898
Stadil. For Ringkjøbing Landbobank
J. S. Nielsen

fri og selvstændige ogsaa i denne Retning, og det er uden Vanskelighed lykkedes over Alt. Ogsaa Demokratiet i Ringkjøbing og Omegn har i lange Tider ønsket sig sit eget Pengeinstitut, og det er det, der nu søges paa.«

Efter dette forstår man, hvorfor beboerne i Ringkjøbing-området ønskede at få oprettet en konkurrent til den i 1872 oprettede konservative Ringkjøbing Bank.

Ringkjøbing Landbobanks politiske forhold er allerede omtalt, men i april 1886 demonstreredes det yderligere, da annonceringen af den allerførste generalforsamling, hvor man skulle vedtage bankens love og vælge bankrådet, stod som tilføjelse til en bekendtgørelse om den årlige generalforsamling i Venstrevælgerforeningen for Ringkjøbing Amts 1. valgkreds, der skulle afholdes på Tim Gæstgivergård onsdag den 14. april.

På mødet i Tim blev det vedtaget, at Landbobanken skulle oprettes. Den 19. april holdt det nyvalgte bankråd møde, og det konstituerede sig med Mads Peder Christiansen som formand og som næstformand valgtes købmand Mads Mikkelsen. Denne post beklædte han i bankens første 10 år.

Som Ringkjøbing Landbobanks første administrerende direktør valgtes Jens Sivert Nielsen, der havde været møller i Stadil, men som nu havde solgt møllen og købt en ejendom i Ringkjøbing med tilhørende markjord uden for byen. *Ham må vi se at få til direktør!* erklærede M. P. Christiansen, og sådan blev det altså også. Med Jens Sivert Nielsen som

adm. direktør var banken og dens fremtid sikret, udtalte andre, og det viste sig også at holde stik, skønt det måske for nogle har virket noget aparte, at man ikke valgte en bankuddannet, men derimod en mand uden indblik i bankvæsen, til adm. bankdirektør. I bankens første direktion sad også gdr. Gravers Nielsen fra Rindum, Chr. Thomsen fra Velling og sagfører M. P. Kamp, Ringkøbing.

Det blev bestemt, at Ringkøbing Landbobank skulle begynde sin virksomhed den 1. juli 1886. Banklokale lejedes for 300 kr. årligt hos den administrerende direktør i den ene ende af ejendommen Østergade 19. (Den nuværende bygning på Torvet opførtes i 1925. Byggegrunden anskaffedes i 1921). Ydermere vedtog man, at ejere af værdipapirer, der ville lade disse opbevare i banken og tillade, at de brugtes som sikkerhedsstillelse eller pantsætning, ville få en godtgørelse på ¼% i den tid, banken benyttede værdipapirerne. Tilmed skulle opbevaringen i banken være gratis.

Foruden aktiekapitalen på 70.000 kr. tegnedes en garantikapital på 15.000 kr., men denne garantiforpligtelse bortfaldt, da aktiekapitalen udvidedes til 100.000 kr. i 1897.

Til at varetage det almindelige kontorarbejde ansattes som bogholder fhv. købmand i Herning, Morten Pedersen, mens Jens Sivert Nielsen selv bestred hvervet som kasserer.

Da M. P. Christiansen tumlede med planerne om oprettelse af en landbobank i Ringkøbing, var han ganske forvisset om, at den skulle oprettes for at være til gavn for den almindelige befolkning, især den vestjyske bondebefolkning. Den bonde, der stræbsomt og dygtigt havde arbejdet sig frem og nu havde planer om at øge besætningen eller markarealet, skulle have mulighed for at realisere planerne gennem optagelse af lån på så gode vilkår som overhovedet muligt – ikke for banken, men for bonden. Med andre ord var det M. P. Christiansen og den stab af rådgivere, han havde om sig, meget om at gøre, at Ringkøbing Landbobank oprettedes primært for befolkningens skyld, sekundært for aktionærernes. Af den grund vil man bemærke, at der i bankens love var en bestemmelse, der sagde, at aktionærerne aldrig måtte få udbetalt mere end 5% i udbytte. Den bestemmelse gjaldt indtil 1913, hvor udbyttet hævedes til 6% samtidig med, at aktiekapitalen forhøjedes til 300.000 kr., men da banken i 1936 havde eksisteret i 50 år var aktiekapitalen 600.000 kr. efter at være blevet forhøjet dertil i 1918.

Det skyldtes givetvis krisen efter 1. verdenskrigs afslutning og de der-

Ringkjøbing Landbobanks hovedafdeling 1986.

Foto: Kjeld A. Hansen

med følgende konjunkturfald, at man ikke turde forhøje aktiekapitalen igen før i 1951 til 1 mill. kr., men erhvervs krisen i 20'erne og 30'erne gik omend ikke let hen over Ringkjøbing Landbobank, så dog alligevel så let, at tilliden til banken på intet tidspunkt svækkedes.

I et af krisens allerførste år, 1921, forøgedes antallet af bankrådsmedlemmer fra 9 til 11, idet man fandt det urimeligt, at der i bankrådet ikke var repræsenteret én eneste Ringkøbing-borger, eftersom Landbobankens kundekreds ikke længere kun bestod af landboere, men også af folk fra Ringkøbing by. De to nye medlemmer var altså begge Ringkøbing-folk.

Med bankloven af 15. april 1930 ændredes bestyrelsesforholdene igen en smule, idet den nye lov krævede, at banken skulle have såvel en direktion som en bestyrelse. Desuden bestemte loven, at direktionen ikke måtte have andet lønnet arbejde. Herefter blev den administrerende direktør enedirektør, og meddirektørerne kom til at udgøre bestyrelsen, medens bankrådet fik status af repræsentantskab. Man ønskede ved samme lejlighed at ændre den paragraf i bankens lov, der talte om aktionærernes stemmeret derhen at ingen aktionær havde mere end én stemme. Men i så henseende kom aktieselskabsloven i vejen, da den klart udtrykte, at aktionærernes stemmeret var en juridisk ret, og den kunne

Ringkjøbing Landbobanks Sdr. Nissum afdeling 1986.

Foto: Kjeld A. Hansen

man ikke ændre på uden først at have indhentet samtlige aktionærers tilladelse. Da man fandt dette for uoverkommeligt, opgav man at arbejde videre med denne reform.

»Der findes ikke i Bankens Historie mørke Pletter eller Partier, Afsnit, som det kunde være mindre behageligt at faa for stærkt belyst.«

Således skriver F. K. Erlang i det jubilæumsskrift, banken udsendte i anledning af 50-års jubilæet i 1936. Og lad os straks slå fast, at Erlangs ord også gælder for bankens historie i de sidste 50 år: I Ringkjøbing Landbobanks historiebog findes ikke ét mørkt kapitel, der ikke tåler at blive læst ved fuldt dagslys.

At der fortsat var orden i sagerne ses såvel af repræsentantskabets som af bestyrelsens forhandlingsprotokoller, der begge fortæller seriøs og hæderlig bankhistorie.

Knap et år efter 50-års jubilæet, helt præcist den 21. og 27. april 1937, mødtes bestyrelsen for at gennemgå de materialer, som Banktilsynet i skrivelse af 2. april ønskede tilsendt for nærmere undersøgelse i henhold til Banklovens § 18, stk. 2, der i et lille uddrag siger, at »det påhviler bankinspektøren ... at foretage jævnlige undersøgelser af samtlige bankers virkemåde og forhold, hvorved der ikke af bankerne må forholdes

ham nogen oplysning«. Bestyrelsen gennemgik nøje bankens engagementer af enhver art, hvorpå den efter bedste overbevisning erklærede, at »Engagementerne er gode, og at de stillede Sikkerheder maa anses for fuldtud betryggende«. Bankinspektøren gennemgik naturligvis materialet, men han fandt intet at anke over, overhovedet intet, der på nogen måde kunne sætte banken i dårligt lys over for den store kundekreds eller over for offentligheden i det hele taget. Tværtimod har ethvert tilsyn – det er en ca. hvert tredje år tilbagevendende begivenhed – både før og efter altid vist, at der i allerhøjeste grad har været grund til at have tillid til Ringkøbing Landbobank uanset om det gjaldt store eller små lånesager og disses sikkerhedsstilling.

Herefter fortæller referaterne fra de næste knap to års bestyrelsesmøder stort set det samme: – at de siden sidste møde bevilgede nye lån og kreditter blev gennemgået og godkendt, samt at direktionen afgav beretning om bankens regnskabsmæssige stilling.

Men referatet fra 9. april 1940 er grundet tyskernes besættelse af Danmark og de deraf følgende uoverskuelige økonomiske følger udvidet til at omfatte meddelelsen om, at al udlånsvirksomhed var standset indtil videre. Med hensyn til udbetaling på indlån ville banken indtil videre henholde sig til lovgivningens regler herom, men allerede i juni 1940 påbegyndte banken atter sin udlånsvirksomhed, ligesom der også fandtes lempelser for udbetalinger på indlånsbøger.

Allerede i besættelsens første år satte dyrtiden ind. For at holde lønmodtagerne helt eller delvis skadesløse for følgerne af en sådan prisstigning, fik disse et løntillæg eller dyrtidstillæg, der umiddelbart efter krigens ophør reguleredes flere gange af den årsag, at det kostede dyrt at normalisere forholdene i et land, der havde været besat af en fremmed magt i fem år. Også bankens personale nød godt af reguleringerne.

I 1949 blev Landbobanken medlem af Danske Bankers Forhandlingsorganisation, der sammen med Bankfunktionærernes Landsforening indgik 3-årige lønoverenskomster. Den første overenskomst af denne art blev for Landbobankens vedkommende indgået i 1950, men den havde ikke den helt store betydning for bankens funktionærer, idet de i forvejen oppebar de lønninger, som overenskomsten foreskrev.

I 1950 døde bankens mangeårige administrerende direktør, Mikkel Mikkelsen. Hans afløser blev hans meddirektør siden 1946, Robert Nissen, der grundet stor dygtighed og erfaring som bankmand – han blev

ansat i banken i 1920 – og ikke mindst grundet udstået »læretid« hos Mikkelsen, var virkelig godt rustet til at varetage hvervet.

Knap et år efter Nissens tiltræden indstillede bestyrelsen til repræsentantskabet, at aktiekapitalen skulle hæves fra den siden 1918 store kapital på 600.000 kr. til 1 mill. kr. – altså en stigning på 400.000 kr. En sådan aktieudvidelse havde bestyrelsen og repræsentantskabet bemyndigelse til at foretage, når det stod klart, at en aktieudvidelse var den bedste mulighed for at bevare bankens egenkapital på de i lovgivningen foreskrevne mindst 8% af gælds- og garantiforpligtelserne. Dette er i sig selv et sundhedstegn, dels for banken, dels for det omkringliggende opland og samfund, idet det klart viser, at en mængde aktiviteter, der krævede penge, var forøgede, hvorfor banken var blevet søgt af gamle kunder, der ønskede at udvide deres virksomhed og af nye, der havde mod på at starte.

Ringkjøbing Landbobanks regnskab har gennem årene efterladt indtrykket af stabilitet og soliditet. Det ses i de tørre tal, der år for år viste pæne overskud. I oversigten over bankens udvikling giver dette sig udtryk i den store forøgelse af bankens reserver, der trods inflationen set over en årrække er imponerende.

De gode tider satte for alvor ind omkring 1957, hvor Danmarks bytteforhold forbedredes væsentligt. Arbejdsløshedsprocenten havde siden 1946 ligget på ca. 10% årligt, men efter et drastisk fald var den i 1959 på 6% og i 1960 på 4%. Reallønnen, der siden 1949 var steget langsomt, forøgedes voldsomt i 1958. Danskerne havde på det tidspunkt en levestandard som aldrig før, og også det forhold smittede naturligt nok af på en bankvirksomhed, hvorfor Ringkjøbing Landbobank kunne gå ind til 75 års jubilæet i 1961 i fuld fortrøstning til fremtiden.

De gode tider fortsatte også i det følgende tiår, hvilket blandt andet ses af de vedtægtsændringer, som bestyrelsen den 6. januar 1971 vedtog at lade gå kommandovejen over repræsentantskab og generalforsamling til godkendelse. Heri blev det foreslået, at bestyrelse og repræsentantskab i forening skulle have bemyndigelse til ved én eller flere forhøjelser at forhøje den fra 1969 bestående aktiekapital på 4½ mill. kr. til højst 9 mill. kr., mens det til glæde for aktionærerne vedtoges at indstille en forhøjelse af deres udbytte fra de i 1965 indførte 8% til 10%. Begge ændringsforslag blev vedtaget på den forestående generalforsamling.

Efter 2 års arbejde afsluttedes – også i 1971 – den gennemgribende modernisering og udvidelse af hovedafdelingen på Torvet i Ringkøbing.

Ringkjøbing Landbobanks Spjald afdeling 1986.

Foto: Kjeld A. Hansen

I næsten et halvt århundrede havde hovedsædet fungeret stort set uændret, men med de stadig stigende administrative arbejdsopgaver, der pålagdes banken, da udviklingen begyndte at tage kurs mod »det penge-løse samfund«, hvor penge for mange mennesker erstattedes af diverse værdibeviser, blev det nødvendigt med en udvidelse. De ca. 265 m² bank-lokaler tredoblede ved byggeriet, idet Nygade-fløjen udvidedes, ligesom direktørboligen på 1. sal ændredes til kontorlokaler for bogholderi og lånesager, mens ekspeditionslokalerne i fløjen ud mod Torvet moderniseredes.

Et par af filialerne var også blevet ombyggede og moderniserede, ligesom der forelå planer om nybyggeri i Grønbjerg (færdigbygget i 1972), Spjald (færdigbygget i 1972) og Hvide Sande syd (færdigbygget i 1973). Endvidere flyttede Thorsminde-afdelingen, der var kommet til i 1957, ind i nyt og større lokale i 1971.

Nok gik samfundet i retning af at blive pengeløst, men det er ingen-lunde synonymt med, at det også var pengeløst, hvad Landbobankens store byggeaktivitet taler sit tydelige sprog om.

I november 1972 ændrede Folketinget ved lov aktieselskabers tegningsregler, og i den anledning vedtog bestyrelsen i februar 1973, at Ringkjøbing Landbobank herefter forpligtedes ved underskrift af

- 1) 2 bestyrelsesmedlemmer i forening, eller
- 2) 1 medlem af bestyrelsen i forening med 1 direktør, eller
- 3) 2 direktører i forening.

Ændring fra de hidtil gældende tegningsregler for Landbobanken er ikke stor. Ganske vist fratog den ny lov på papiret bogholderernes og prokuristernes prokura, men ved en bestyrelsesbeslutning meddeltes de pågældende en kollektiv prokura, hvorved lovændringen reelt ikke fik betydning.

En månedstid efter dette blev aktiekapitalen udvidet fra 4½ til 6¾ mill. kr. Kun 2 år senere, i 1974, indstillede bestyrelsen til repræsentantskabet, at der på generalforsamlingen blev givet tilladelse til yderligere at udvide aktiekapitalen – denne gang til 16 mill. kr. En udvidelse fandt imidlertid ikke sted før i 1977 til de nuværende 13½ mill. kr. (Indtil 1. april 1988 er bestyrelsen bemyndiget til at udvide aktiekapitalen til 30 mill. kr.).

I 1976 påbegyndtes byggeriet af den nuværende bankbygning i Ulfborg, hvor Ringkjøbing Landbobank havde haft afdeling siden 1910, og dermed er denne afdeling bankens ældste. Det var altså kun bygningen og ikke afdelingen, der skulle fornyes. Det omvendte var derimod tilfældet, da banken samme år købte Brugsens bygning i Algade i Ringkøbing for at oprette Østerportafdelingen, ligesom endnu en udvidelse af virksomheden fandt sted i 1978 med filialen i Hvide Sande nord, der dog ikke er den sidste afdeling p.t. Det er afdelingen i Vildbjerg, der har eksisteret siden august 1984.

Den 1. marts 1978 blev Berthel Møller Ringkjøbing Landbobanks ny administrerende direktør, idet Robert Nissen ønskede at trække sig tilbage efter 57 års virke i banken. Generationsskiftet havde imidlertid været bestemt længe, og det vil sige fra 1964, hvor daværende prokurist Berthel Møller udnævntes til direktør Nissens sekretær for den 1. august 1969 at avancere til meddirektør.

Møller var administrerende direktør indtil 1. januar 1983, hvor hans meddirektør, Ringkjøbing Landbobanks nuværende administrerende direktør Poul Jørgen Madsen overtog posten.

I løbet af sommeren 1984 dukkede spørgsmålet om en eventuel sammenlægning af de to genbo-banker i Nygade, Ringkjøbing Landbobank $\frac{1}{2}$ s og $\frac{1}{2}$ s Ringkjøbing Bank op.

En fusion i en Egnsbank Vest blev vedtaget i Ringkjøbing Bank, men et enigt repræsentantskab i Ringkjøbing Landbobank besluttede at sige

nej, hvorefter den lokale bankfusion lige så stille fusede ud i den blå luft.

Ringkjøbing Landbobank er et sundt pengeinstitut. Den er velkonsolideret med gode reserver, der ultimo december 1985 udgjorde kr. 239.973.068 eller 11,9% af bankens reducerede gælds- og garantiforpligtelser, hvor bankloven kræver 8%.

Det sidste årsregnskab op til 100-års jubilæet viser rekordstore tal på såvel indtjening som balance.

De fine tal fremkommer ved, at banken virker i et stort opland, hvor udviklingen er god og foregår i et sundt tempo.

Tilmed har banken været ledet på god vestjysk maner med fornuft og sparsommelighed i højsædet, således at unødvendige udgifter undgås. Den store egenkapital, hvoraf aktiekapitalen udgør en meget lille del, danner grundlag for en god indtjening, og for at banken samtidig kan leve op til sin formålsparagraf, at forskellen mellem indlånsrente og udlånsrente bliver så lille som muligt.

Vel hører Ringkjøbing Landbobank ikke til de meget store banker, men indtager dog en pæn position blandt bankerne i Danmark, idet den hvad størrelse angår er nr. 22 af landets 77 banker.

At Ringkjøbing Landbobank har haft sin meget store betydning for egnen er hævet over enhver tvivl, ligesom det er en bank, der har et tiltalende image, hvilket skiftende direktioner, bestyrelser, repræsentantskaber og medarbejdere på allerbedste vis har sørget for at give den.

Litteratur:

F. K. Erlang: Ringkjøbing Landbobank, 1886-1936.

Alfred Kaae (red.): Fra vor del af landet. (1961).

Ringkjøbing Landbobanks bestyrelsesprotokol.

Ringkjøbing Landbobanks repræsentantskab, bestyrelse og direktion

af Gunner Fomsgaard

Formænd i Ringkjøbing Landbobanks
bankråd/repræsentantskab

MADS PEDER CHRISTIANSEN

født 26. december 1817,

død 3. januar 1905

*Medlem af og formand
for bankrådet 1886-1904*

Mads Peder Christensen er udførlig omtalt i begyndelsen af artiklen »Ringkjøbing Landbobanks historie i hundrede år« som hovedmanden bag oprettelsen af Ringkjøbing Landbobank.

JENS JEPPESEN

født 1850 i Ellerup, Fyn,

død 8. juni 1932

*Medlem af bankrådet
senere repræsentantskabet 1898-1932
Formand for bankrådet 1904-1922*

Jens Jeppesen var født på Fyn, men voksede op og gik i skole i Bredsten ved Vejle. I skolen viste han gode evner, hvilket foranledigede stedets præst til at give ham privatundervisning et par år, hvorefter han en tid var vinterlærer. Samtidig arbejdede han om sommeren som tækkemand. I 1867 kom han på Jelling Seminarium, hvorfra han udgik 1871 med 1. karakter.

I 1884 kom han til Vestjylland, idet han blev forstander for Staby Højskole, som Ringkøbing Amtsråd havde overtaget og drev som vinterseminarium for derigennem at fremskaffe de vinterlærere, som var nødvendige, hvis man ville opretholde den særlige vestjyske skoleordning.

Jens Jeppesen forlod skolen i 1920, men han havde adskillige interesser ved siden af. Han var foregangsmand med hensyn til træplantning, også frugttræer og var en fremragende botaniker, særlig med hensyn til svampe.

Jeppesen var hovedmanden for oprettelsen af Staby Sparekasse i 1886, og han ledede den til sin død på en måde, som var almindelig anerkendt og påskønnet. Endvidere var Jeppesen 1920-1928 konsulent for Jyske Sparekassers Centralforening. En tid var han også sognerådsformand.

Det kan se ejendommeligt ud, at Jeppesen samtidig kunne have tillidshverv indenfor en bank og en sparekasse, hvilket ville være utænkeligt i dag. Forklaringen må være, at der dengang ikke var nogen særlig konkurrence mellem de to typer pengeinstitutioner.

Jens Jeppesen fik ridderkorset i 1929.

CHR. LARSEN VESTERGAARD

født 25. juli 1856 i Ulfborg,

død 22. februar 1931

Medlem af bankrådet 1911-1931

Formand for bankrådet 1922-1931

Chr. L. Vestergaard viste som dreng stor læselyst og var næsten ikke til at drive fra bogen, hvad faderen var ret misfornøjet med. Som eneste søn skulle han uddannes med gårdens overtagelse for øje. At lade ham få lov til at læse ville faderen ikke høre tale om. Alt hvad han kunne opnå i så henseende var, at han kom på Staby Højskole og en tid var vinterlærer. I øvrigt arbejdede han på gården, som han overtog 1898 og havde til 1913. Hans landbrug var i nogle henseender meget gammeldags, men i andre henseender blev han dog foregangsmand, således med hensyn til mosekultur og plantningssagen. Da han var ugift og økonomisk velsitueret, kunne han i ret høj grad ofre sig for sine interesser. Ringkøbing Museum, i hvis bestyrelse han sad, har han således støttet ikke så lidt. Han var også i bestyrelsen for Ringkøbing Amts historiske Samfund.

Som den forstandige og ansete mand, han var, fik han adskillige tillidshverv. Allerede som ung blev han medlem af sognerådet og var i dette i mange år, en del af tiden som formand. Senere blev han medlem af Ringkøbing Amtsråd og tillige sandflugtskommisær.

NIELS CHR. JUELGAARD

født 15. februar 1869 i Nysogn,

død 1. november 1952

Medlem af det daværende bankråd

senere repræsentantskab 1928-1934

Formand for

repræsentantskabet 1931-1934

Medlem af bestyrelsen 1934-1947

Niels Chr. Juelsgaard overtog i 1897 fødegården Juelsgaard i Nysogn. Denne drev han med stor dygtighed i ca. 50 år, da han overdrog gården til en svigersøn.

Han drev endvidere en ret betydelig handel med tagrør, hvoraf der kunne bjerges betydelige mængder i de lave enge omkring Vonå og Stadil Fjord. Niels Chr. Juelsgaard har været medlem af Holmsland Sogneråd i en årrække, kasserer for det daværende Juelsminde Andelsmejeri og medlem af menighedsrådet.

MADS DEGNBOL

født 23. december 1866,

død 13. december 1950

Medlem af daværende bankråd

senere repræsentantskab 1914-1950

Formand for

repræsentantskabet 1934-1950

Mads Degnbol er født i Lem sogn, hvor han overtog fødegården i 1896 efter at have været på højskole og landbrugsskole. Det kunne selvfølgelig ikke undgås, at en så åndslivlig og interesseret mand måtte komme ind i en hel del offentlig arbejde lige fra brandsyn og vandsyn til mejeri og brugsforening, sogneråd og foretagender som Løvstrup Plantage og Hedebruget i Viborg samt skytteforeningsarbejdet.

Også i det politiske liv har Mads Degnbol taget del på aktiv måde dels som formand for Ringkøbingegnens Venstreforening og dels som landstingsmand for Venstre. Han blev indvalgt i landstinget i 1910 i en alder af 44 år og sad i tinget i over 25 år. På rigsdagen påtog han sig solidt og sikkert de opgaver, der blev lagt på ham, ikke mindst tog han sig på udmærket måde af de særlige sønderjyske spørgsmål.

Blandt rigsdagens medlemmer var Mads Degnbol alle dage velanskrevet, men det var dog vist især ude omkring i landet, hans politiske virksomhed afsatte de væsentligste resultater. En naturlig veltalenhed og et smittende lune gjorde, at han øjeblikkelig fik tag i sin tilhørerkreds. Han havde også en særegen evne til at forme en »træffer«, så den bed sig fast og huskedes.

Lige til det sidste fulgte Mads Degnbol interesseret alt folkeligt og nationalt arbejde.

OLE ØSTERGAARD

født 24. maj 1877 i Ulfborg,

død 19. november 1959

Medlem af

repræsentantskabet 1931-1959

Formand 1950-1959

Ole Østergaard var uddannet ved landbruget, elev på Ladelund Landbrugsskole, inden han i 1903 overtog gården Kjærgaard i Nr. Omme, som han drev indtil 1947, da han afstod gården til en søn. Gården var da drevet frem til en mønstergård, der ikke faldt igennem i sammenligning med sønderjydske og fynske gårde.

Ole Østergaard var velbegavet og søgte fremdeles at dygtiggøre sig, og hans arbejdskraft og evner blev da også flittigt taget i brug på en lang række områder både på det landbrugsfaglige og i det offentlige.

Af hans talrige tillidshverv kan nævnes, at han var formand for Brejning-Hover-Nr. Omme Landboforening, medlem af bestyrelsen for Foreningen af jyske Landboforeninger og Samvirkende danske Landboforeninger, formand for Lervang Mergelselskab, Grønbjerg Mejeri, medlem af bestyrelsen for Ringkøbing-Ørnholm Jernbane. Desuden var han sognefoged og formand for sognerådet.

Det politiske arbejde havde hans store interesse, og han fandt sit naturlige ståsted i Venstres rækker. Han var i en årrække formand for Ringkøbingkredsens Venstreforening og medlem af Ringkøbing Amtsråd. Under krigen ved folketingsvalget i 1943 indvalgte han i folketinget. Her sad han til 1945.

Ole Østergaard blev en fremtrædende mand på sin egn, og det var en lykke for egnen og dens befolkning at eje en mand med hans solide karakteregenskaber og udmærkede evner.

Ole Østergaard var Ridder af Dannebrog.

AAGE EBBENSGAARD

født 17. maj 1910 i Ulfborg

Medlem af repræsentantskabet fra 1955

Formand fra 1966

Aage Ebbensgaard er uddannet ved landbruget og på højskoler og blev gårdejer i Staby i 1934. Han er fra 1951 formand for Staby Efterskole og medlem af bestyrelsen for Ulfborg Plantage A/s fra 1964 og direktør for plantagen fra 1975. Aage Ebbensgaard fortæller med den lune, der er karakteristisk for ham, at han har beskæftiget sig med kommunalpolitik, siden han i 6-7 års alderen af lyst og arvet pligtfølelse gik faderen, der var sognerådsformand, til hånde. Hans basis som kommunalpolitiker var venstrevælgerforeningen. I 1943 blev han – 33 år gammel – landets yngste sognerådsformand. I 1950 gjorde Aage Ebbensgaard sin entré i amtsrådet. I 1956 blev han tillige valgt til amtsrevisor og kom på den måde helt ud i krogene i det vidtstrakte amt, og det kom ham til gode, da han ved kommunalreformen i 1970 blev amtets første amtsborgmester, en post han bestred med stor dygtighed til sin afgang i 1982.

Megen påtvunget optræden under ministerielt højenloft fik aldrig Ebbensgaard til at miste jordforbindelsen. Mælets vestjyske tonefald og gemyttets tilbøjelighed til vestjysk underdrivelse var varemærket, hvorunder han talte amtets og vestjydernes sag i de ministerielle pauluner. Store resultater blev nået uden højrøstethed. I Aage Ebbensgaards tid var Ringkjøbing Amtskommunes økonomi af legendarisk soliditet. Han kaldte selv sin styreform »at regere på vestjysk«.

Aage Ebbensgaard er R¹ af Dannebrog.

Gennem mange år har det været tradition, at Ebbensgaard blev valgt til dirigent til Ringkjøbing Landbobanks generalforsamlinger. Han huskes for den både faste og fornøjelige måde, hvorpå han altid har ledet generalforsamlingerne, hvis deltagerantal er 1000 eller mere.

Formænd i Ringkjøbing Landbobanks bestyrelse

NIELS BJERG NIELSEN

*født 5. maj 1879 i Rindum,
død 6. december 1934*

Medlem af bankrådet 1918-1927

*Medlem af daværende direktion
senere bestyrelse 1927-1934*

Formand for bestyrelsen 1931-1934

Niels Bjerg Nielsen er født på Brændtoft i Rindum som søn af Gravers Nielsen, der var en af Ringkjøbing Landbobanks stiftere.

Niels Bjerg Nielsen var kendt for sin stærke retfærdighedssans, sit gode humør og milde sind. I kraft af disse egenskaber blev han ikke blot Rindum Sogn en god mand – ikke mindst over for de små i samfundet – men hans arbejdskraft og virkelyst blev taget i brug i langt videre kredse. Efter i sin ungdom at have været på højskole, var han en tid kontrolassistent, inden han overtog fødegården, som han drev til han i 1928 afhændede den. Han var sognerådsformand i Rindum i en lang årrække.

En meget stor indsats har han gjort for $\frac{1}{6}$ Vestjyllands Mergelforsyning. Han var formand for selskabet fra 1912 til sin død.

Niels Bjerg Nielsen var en energisk og virksom natur, der fik udrettet meget til gavn for både samtid og eftertid.

MADS NÆSGAARD

født 15. januar 1876 i Brejning,

død 4. maj 1953

Medlem af daværende bankråd 1915-1930

Medlem af bestyrelsen 1930-1953

Formand for bestyrelsen 1935-1953

Mads Næsgaard er født i Brejning og oplært ved landvæsenet. Han søgte i sine unge år ophold på højskoler og landbrugsskole, inden han sammen med sin kone overtog svigerfaderens proprietærgård »Bilring« i Brejning. Gården drev han til 1939, da han overdrog den til en datter og svigersøn og flyttede til en villa i Spjæld.

Mads Næsgaard blev allerede som 31-årig formand for Brejning Sogneråd. Han var formand for Brejning Andelsmejeri og for Ringkøbing-Ørnhøj Jernbane, medlem af bestyrelsen for Struer Svineslagteri og af tilsynsrådet for Ringkøbing og Omegns Sparekasse.

Han var en personlighed, en indsigtssrig og virksom mand og af væsen jævn og ligetil.

CHR. ENGGROB CHRISTENSEN

født 1887 på Holmsland,

død 6. februar 1974

Medlem af repræsentantskabet 1939-1947

Medlem af bestyrelsen 1947-1966

Formand for bestyrelsen 1953-1966

Chr. Enggrob Christensen drev i en lang årrække gården Pugflod i Kloster på Holmsland. Han har tillige været vurderingsmand, voldgiftsmand, medlem af menighedsrådet, sognefoged og sognerådsformand 1936-1943. Som organisationsmand og lokalpolitiker blev han kendt som en smidig forhandler. Det er sagt om ham, at han var ingen taler, men at han vidste, hvad han talte om. Og det er rigtigt, at hvad han havde med at gøre, det vidste han besked med.

OLE KRISTENSEN

født 23. juli 1909

Medlem af repræsentantskabet 1957-1966

Formand for

repræsentantskabet 1960-1966

Medlem af og formand

for bestyrelsen 1966-1982

Ole Kristensen har sin rod i den kendte Kristensen-slægt, der er udgået fra Hovergårde. Ole Kristensens fader byggede gård i Muldbjerg, og det blev Ole Kristensens lod at føre hjemmet videre, men først gik turen til ungdomsskole, højskole og landbrugsskole, inden han vendte hjem og overtog gården i 1939. I 1968 flyttede han i hus i Muldbjerg, og den ældste søn rykkede ind i gården.

Som aktiv landmand interesserede Ole Kristensen sig særlig for husdyrbruget. Hans virke på dette felt førte bl.a. til poster i Brejning-Muldbjerg Andelsmejeris bestyrelse, ligesom han kom i bestyrelsen for Ringkøbing Amts Fællesledelse og blev dens formand. Han sad i Hover Sogneråd i 3 perioder og var dets formand i 7 år.

I en årrække var Ole Kristensen formand for Brejning-Hover-Nr. Omme Landboforening, og det førte ham i kontakt med Jordlovsudvalget. I 1950 indvalgte han i husmandsbrugskommissionen som repræsentant for De samvirkende landøkonomiske Foreninger i Ringkøbing Amt. Denne post bestred han til 1963, da han udpegedes til formand for

kommissionen i Ringkøbing Amt. Trods travlhed og kraftigt engagement i de mange gøremål, Ole Kristensen har haft gennem årene, er han den type, der aldrig virker fortravlet, og han har altid taget sig tid til hjemmelivet med familie og slægt. Slægtshistorie har nemlig også Ole Kristensens store interesse.

LARS AGERSKOV

født 12. oktober 1928 i Velling,

død 9. december 1983

Medlem af repræsentantskabet 1969-1970

Medlem af bestyrelsen 1970-1983

Formand for bestyrelsen 1982-1983

Lars Agerskov var født i Velling som tredie generation af præstegårdsforpagtere i Velling, idet han selv i 12 år var forpagter af kirkens jord. Lars Agerskov kom på landbrugsskole i 1947, og 4 år senere tog han eksamen på Landbohøjskolen som agronom. I et par år var han ansat ved Hedeselskabets afdeling i Roskilde, men vendte i 1953 hjem til det vestjyske i første omgang som lærer ved den daværende Fjordvang Landbrugsskole i Velling. I 1959 blev han ansat som konsulent ved Ringkøbingegnens Landboforening.

Lars Agerskovs fine menneskelige egenskaber skabte et umiddelbart tillidsforhold til mange. Allerede i 1966 indledtes en kommunalpolitisk løbebane, idet han indvalgtes i Velling Sogneråd. I årene 1962-70 var han sognefoged i Velling. I 5 år var han formand for Ringkøbing-Lemvigkredsens Venstre og desuden medlem af bestyrelsen for amtets Venstre.

Lars Agerskov indtrådte som nyvalgt medlem i Ringkøbing Amtsråd i 1974, og i 1982 afløste han amtsborgmester Aage Ebbensgaard som amtsborgmester. Det blev dog kun en kort tid, der blev forundt ham som amtsborgmester, idet han døde i december 1983 kun 55 år gammel.

Han var en venlig og ordholdende mand. Han havde en positiv form

for myndighed, og overalt blev han værdsat. Han var et roligt gemyt, som i så at sige alle situationer bevarede ligevægt og overblik. Nok var han saglig og korrekt, men det forhindrede ikke, at han i tunge forhandlinger i form af en tør bemærkning kunne sætte nogle ting i et varmt-ironisk relief.

HENRY KJELDEN

født 7. november 1919 i Horne ved Varde

Medlem af repræsentantskabet 1974-1982

Medlem af bestyrelsen fra 1982

Formand for bestyrelsen fra 1983

Henry Kjeldsen er opvokset i Varde og har fået sin uddannelse på Varde Trælasthandel. Efter endt militærtjeneste, hvor han deltog i træfningen ved Bredevad i Sønderjylland den 9. april 1940, blev han ansat i Det Danske Trælastkompagni som forretningsfører først i Brabrand og siden i Vorbeck's Tømmerhandel i Randers. I 1947 købte Henry Kjeldsen den tidligere markedsplads på Enghavevej i Ringkøbing og stiftede sit eget firma: Henry Kjeldsen's Tømmerhandel. Firmaet er i årenes løb udvidet med eget savværk, snedkerværksted, spærffabrik og byggecenter. Endvidere gennem årene udvidet med filialer i henholdsvis Ulfborg, Spjald og Lem. I 1967 fusionerede Henry Kjeldsen med Peder Trillingsgårds tømmerhandel i Ringkøbing. I dag drives forretningen under navnet: Henry Kjeldsen, Ringkøbing Tømmerhandel A/S.

I perioden 1954-1962 var Henry Kjeldsen medlem af Ringkøbing byråd valgt på en upolitisk borgerliste. I 9 år var han med i Ringkøbing Handelsforenings bestyrelse, heraf 6 år som formand. Desuden var han i bestyrelsen for Ringkøbing Handelsskole og senere for Handelshøjskolen i Herning. I 1955 indvalgte han i repræsentantskabet for Dansk Andels Cementfabrik i Ålborg og fungerede som formand for repræ-

sentantskabet i 10 år, indtil han valgtes som formand for bestyrelsen, et hverv han stadig bestrider. Gennem flere år har han været i bestyrelsen og formand for De Smith'skes Maskinfabrik i Ålborg. Endvidere er han formand for bestyrelsen i D.A.C./Data i Ålborg og Vejle. Medlem af Andelsudvalget, i repræsentantskabet for Tryg Forsikring, bestyrelsesmedlem i Fibo-koncernen under Norsk Leca, Oslo og i Grønborg's Tømmerhandel i Kolding.

Medlemmer af Ringkjøbing Landbobanks direktion

JENS SIVERT NIELSEN

født 1. august 1845 i Tim, død 9. maj 1914

Adm. direktør 1886-1914

Jens Sivert Nielsen var født i Tim og blev møller i Stadil, men et års tid inden bankens oprettelse solgte han møllen og flyttede til Ringkjøbing.

Det var hovedmanden bag Landbobankens stiftelse Mads Peder Christiansens idé, at Jens Sivert Nielsen skulle være bankens første administrerende direktør, og han kom da også til at indtage en ganske særlig hædersplads i bankens historie ved siden af Mads Peder Christiansen.

Jens Sivert Nielsen formåede at gøre M. P. Christiansens tanke med banken til virkelighed i kraft af sin personlighed og den tillid, man havde til ham. I bankens barndom var det den almindelige opfattelse, at J. S. Nielsen og banken var et og det samme, og stort anderledes blev det vel aldrig, så længe han levede. For bankens kunder var han en god mand at komme til, men samtidig var hans uhyre kendskab til snart alle mennesker i bankens opland af den største værdi for banken. Han var så menneskevenlig en mand, at han sikkert ofte havde ret ondt ved at sige nej til folk, men han var på ingen måde en svag karakter, og hans pligtfølelse var stor. Han gjorde et stort arbejde for banken for en lille løn.

Jens Sivert Nielsen var en del år medlem af ligningskommissionen og i bestyrelsen for Den fri Fattigkasse. For skyttesagen gjorde han et stort og uegennyttigt arbejde og ofrede herpå en stor mængde tid og penge.

MIKKEL MIKKELSEN

født 13. august 1876 i Ringkøbing,

død 21. marts 1950

Direktør 1914-1950

Mikkel Mikkelsen er født i Ringkøbing som søn af købmand Mads Mikkelsen, der var blandt bankens stiftere og hørte til det første hold af bankrådsmedlemmer.

Mikkelsen tog realeksamen i Ringkøbing i 1892, var i handelslære i Varde, Skive og Haderslev. Eksamen fra De Brockske Handelshøjskoler 1902 og ansat som assistent i Ringkjøbing Landbobank samme år. Han blev bogholder i 1907 og indtrådte 1914 i direktionen. Ved direktør J. S. Nielsens død samme år fik han overdraget stillingen som adm. direktør, en post han bestred med stor dygtighed til sin død i 1950, fra 1946 med R. Nissen som meddirektør.

Om Mikkel Mikkelsen som direktør og menneske kan vel ingen udtrykke det bedre, end forfatteren Johs. Smith har gjort det i en artikel i Ringkjøbing Aarvog for år tilbage. Johs. Smith var tillige bankmand og havde været elev i Landbobanken under 1. verdenskrig.

Johs. Smith skriver:

»Jeg vil gerne på dette sted sige lidt om min første chef, som jeg besøgte hver eneste gang, jeg var hjemme, så længe han levede. Jeg har kendt få mennesker, der forenede så megen varme og rolig venlighed med fasthed og saglig holdning som bankdirektør Mikkel Mikkelsen. Han var blevet direktør i Landbobanken nogle år før jeg begyndte min uddannelse der. Det er naturligvis først i løbet af en årrække, jeg har lært at vurdere hans fremragende egenskaber som leder af en bank og som menneske. Nu og da har han måttet træffe afgørelser f.eks. i personale-spørgsmål, som svagere naturer ville være vejet tilbage for. Men han vid-

ste forskel på godhed og godmodighed. Godhed kræver karakter. At hans ledelse har ført Landbobanken frem til en af de bedst konsoliderede banker i landet, er almindeligt kendt og anerkendt. Han har været fast i princippet om, at en bank skal tjene samfundet, in casu en egn af landet, mere end aktionærinteresser. Han fandt den rette balance i et stilfærdigt privatliv og en omfattende betydningsfuld gerning. Jeg kender kun få eksempler på en forfængelighed, der stillede så få krav til næring udefra. Hans beskedenhed fik derved et virkelig fornemt og ægte præg. Når jeg mindes hans måde at le på, en stilfærdig og varm munterhed, der skød op i ham, føler jeg selv en varm taknemmelighed stige i mig.«

CARL ROBERT NISSEN
født 11. april 1903 i Fredericia,
død 4. maj 1985
Medlem af direktionen 1946-1977

Robert Nissen blev ansat i Ringkjøbing Landbobank den 1. juli 1920, og Landbobanken blev hans arbejdsplads i godt 57 år.

Allerede som 24-årig i 1927 blev han udnævnt til bogholder i banken. På denne plads virkede han med stor dygtighed, indtil han i 1946 blev udnævnt til direktør Mikkell Mikkelsens meddirektør. Fire år senere ved Mikkell Mikkelsens død udnævntes Nissen til bankens administrerende direktør, og på denne post fortsatte han til sin afgang 1. januar 1978 – fra 1969 med Berthel Møller som meddirektør.

Robert Nissen har været formand for en regional bankforening bestående af banker i det sydvestlige Jylland, og han var medlem af bestyrelsen for Provinsbankernes Reallånefond i en årrække.

Også uden for banken havde Nissen interesser. Han har således været med i ledelsen af Ringkjøbing Idrætsforening, og han var engang ivrig tennisspiller.

Robert Nissen var medlem af Ringkøbing Rotary Club og var en periode præsident.

I sine mange år i Landbobanken oplevede Nissen naturligt nok en stor udvikling i bankverdenen. Kendetegnende for hans virke var, at han altid på bedste måde varetog bankens interesser. Han var flittig og pligtopfyldende på alle måder, og han betragtede banken som sin livsopgave.

BERTHEL MØLLER

født 30. september 1921

Medlem af direktionen 1969-1982

Berthel Møllers indtræden i bankvæsen har ikke været helt almindelig. Han blev udlært som eksportmand på Struer Svineslagteri, søgte derefter ind i et revisionsfirma, men efter besættelsen gik der en ansøgning til politiet om optagelse som politibetjent. Efter politiskolen kom Møller ind i den administrative afdeling på Politigården i København. I sommeren 1946 skulle han som et led i uddannelsen et år på gaden. Stedet blev Ringkøbing, og Møller faldt så godt til, at han søgte om at få et år mere i Ringkøbing. Dette kunne ikke bevilges, men gennem bekendte fik han at vide, at Landbobanken stod og manglede en medarbejder. En aften, medens Møller var på patrulje, ringede han på hos direktør Nissen, og det endte med, at Møller blev ansat fra 1. august 1947, og han søgte derefter sin afsked fra politiet.

Møller forfremmedes til fuldmægtig 1955, prokurist 1959, direktionsekretær 1964 og meddirektør 1969.

Fra 1. januar 1978 ved direktør Nissens fratræden var Møller enedirektør. Berthel Møller gik på pension som 61-årig pr. 1. januar 1983 for at bosætte sig i Spanien, hvor han i flere år har ejet en bolig.

Møllers ligefremme forhold til både personale og kunder har i høj grad været med til at give Landbobanken det gode image, den har blandt vestjyder i dag.

POUL JØRGEN MADSEN

født 28. maj 1938 i Ølgod

Medlem af direktionen fra 1982

Poul Jørgen Madsen har efter præliminæreksamen udstået sin elevtid i Varde Bank, Ølgod.

Efter soldatertjeneste og et par år som assistent i Varde Bank, Ølgod, var Madsen 1961-1969 ansat i et revisionsfirma i Aarhus og tog samtidig hermed HD i regnskabsvæsen. Herefter gik turen til Jyske Bank som revisionschef i årene 1969-1976 og derefter filialdirektør i Jyske Bank, Kjellerup, 1976-1979.

Den 1. november 1979 fik Poul Jørgen Madsen ansættelse som underdirektør i Ringkjøbing Landbobank. Den 1. september 1982 indtrådte Madsen i direktionen sammen med Berthel Møller, for ved Møllers fratræden den 1. januar 1983 at blive enedirektør.

Poul Jørgen Madsens alsidige uddannelse med et godt indblik i såvel administration som kundebetjening i et pengeinstitut giver gode forudsætninger for at fortsætte den linie, der har kendetegnet Landbobanken fra dens start.

Over­sig­ten over repræsen­tantskab, bestyrelse og direktion gennem 100 år

Repræsen­tantskabet

M. P. Christiansen, Holmsland	1886-1904
Mads Mikkelsen, Ringkøbing	1886-1900
Ebbe Jacobsen, Ulfborg	1886-1911
Jens P. Nielsen, Stadil	1886-1904
Knud Jacobsen Bonde, Velling	1886-1898
Jens Jensen Bollerup, Rindum	1886-1911
N. Strandbygaard, Staby	1886-1898
Ole Christensen, Hover	1886-1914
Søren Brogaard, Tim	1886-1916
Mads Pedersen, Ulfborg	1898-1946
J. Jeppesen, Staby	1898-1932
Andreas Christensen, Stauning	1900-1918
Jens Ledgaard, Holmsland	1904-1914
Peder Svensgaard, Tim	1905-1931
Chr. Larsen Vestergaard, Ulfborg	1911-1931
Mads Degnbol, Lem	1914-1949
Mads Næsgaard, Spjald	1915-1930
Jørgen H. Thomsen, No	1917-1932
Niels Bjerg Nielsen, Rindum	1918-1927
Thomas Enevoldsen Nedergaard, Ørn­høj	1918-1930
H. Rich, Ringkøbing	1921-1941
Ole Glistrup, Ringkøbing	1921-1956
Niels Chr. Juelsgaard, Holmsland	1928-1934
Niels Chr. Enggrob, Holmsland	1931-1939
Kr. Kristensen, Hover	1931-1933
Ole Østergaard, Grøn­bjerg	1931-1959
Jacob Christensen, Stadil	1932-1950
Peder Kjær, No	1932-1946
Kr. Olesen, Sdr. Nis­sum	1933-1935

Kr. Sig, Hover	1934-1954
Jens Sivert Bach, Rindum	1935-1964
Jens Rahbjerg, Tim	1936-1953
Chr. Enggrob Christensen, Holmsland	1939-1947
H. Rich, Ringkøbing	1942-1961
Søren Bro, Damgaard, Ulfborg	1946-1961
Gunnar Toft, Hee	1947-1976
Th. Frydendahl Pedersen, Hvide Sande	1947-1961
Peder Degnbol, Højmark	1950-1974
Lauge Høj, Stadil	1950-1950
Aksel Kolby, Stadil	1951-1969
Carl Clemmensen, Spjald	1954-1956
Aage Ebbensgaard, Staby	1955-
Jens Holm, Ringkøbing	1957-1960
Ole Kristensen, Hover	1957-1966
Ole Kjærgaard, Grønbjerg	1960-1978
S. Højmark Christensen, Ringkøbing	1961-1974
O. Wrist Sørensen, Ringkøbing	1961-1969
Chr. Mose Enevoldsen, Hvide Sande	1962-
Jens Meldgaard, Ulfborg	1962-1975
Chr. Aage Bach, Rindum	1965-
Jens Rømer, Holmsland	1966-1974
A. C. Pilgaard, Tim	1969-1984
E. F. Jacobsen, Ringkøbing	1969-1974
Lars Agerskov, Velling	1969-1970
Edgar Noesgaard, Rindum	1970-
John Kristiansen, Spjald	1970-
Svend Lambæk, Lem	1974-1983
Henry Kjeldsen, Ringkøbing	1974-1982
Knud Stræde Enggrob, Holmsland	1974-
Jens Tang, Ulfborg	1975-
Arne Sundgaard Jepsen, Ringkøbing	1975-
Holger Jørgensen, Hee	1976-
Johs. Kirk, Grønbjerg	1978-1983
Lars Bruun, Ringkøbing	1983-
Kr. Ole Kristensen, Muldbjerg	1983-
Johs. Dahl Knudsen, Thorsminde	1983-
Ole Chr. Olesen, Vedersø	1983-1984

Knud Nielsen, Tim	1984-
Jens Jensen, Velling	1984-
Jørgen Lange, Ringkøbing	1984-

Bestyrelsen

M. P. Kamp, Ringkøbing	1886-1914
Chr. Thomsen, Velling	1886-1914
Gravers Nielsen, Rindum	1886-1916
Jens Ledgaard, Holmsland	1914-1927
Ole Christensen, Hover	1914-1930
Søren Brogaard, Tim	1916-1935
Niels Bjerg Nielsen, Rindum	1927-1934
Mads Næsgaard, Spjald	1930-1953
Niels Chr. Juelsgaard, Holmsland	1934-1947
Kr. Olesen, Sdr. Nissum	1935-1954
Chr. Enggrob Christensen, Holmsland	1947-1966
Jens Rahbjerg, Tim	1953-1969
Kr. Sig, Hover	1954-1956
Carl Clemmensen, Spjald	1956-1970
Ole Kristensen, Muldbjerg	1966-1982
Aksel Kolby, Stadil	1969-1983
Lars Agerskov, Velling	1970-1983
E. F. Jacobsen, Ringkøbing	1975-1983
Carl Pedersen, Ringkøbing (Industriministeriet)	1975-1984
Henry Kjeldsen, Ringkøbing	1982-
Johs. Kirk, Grønbjerg	1983-
Svend Lambæk, Lem	1983-
Ole Chr. Olesens, Vedersø	1984-
Vagn N. Kristensen, Ringkøbing (Industriministeriet)	1984-
Mogens Brønden Christensen, Spjald (Medarbejder)	1985-
John S. Kristensen, Ringkøbing (Medarbejder)	1985-

Direktionen

J. Sivert Nielsen, Ringkøbing	1886-1914
M. Mikkelsen, Ringkøbing	1914-1950
C. R. Nissen, Ringkøbing	1946-1977
Berthel J. Møller, Ringkøbing	1969-1982
Poul Jørgen Madsen, Ringkøbing	1982-

Personaleoversigt ved indgangen til jubilæumsåret

Kristian Nielsen
Hartvig P. Dahl
Jørgen Josephsen
Jørn Madsen
Peder Juul Mikkelsen
Erik Andersen
Poula Kirsten Sørensen
Thor Lange
Aage Lerberg Jørgensen
Magna Mikkelsen
Anton Lambæk
John Simon Kristensen
Kaja Rud Hansen
Mads Erling Andersen
Mogens Rud Hansen
Niels Jørgen Søndergaard
Solveig Colstrup
Flemming Henriksen
Mogens Brønden Christensen
Iver Enevoldsen
Esther Vang
Ellen Marie Lunde
Sonja J. Skovgaard
Maren Toft Nielsen
Jørgen Højgaard
Aase B. Andersen
Jens Dalgaard
Erik Lunde Boutrup
Maren Ebbensgaard
Dagmar Birgitte Højgaard
Jytte Ørskov

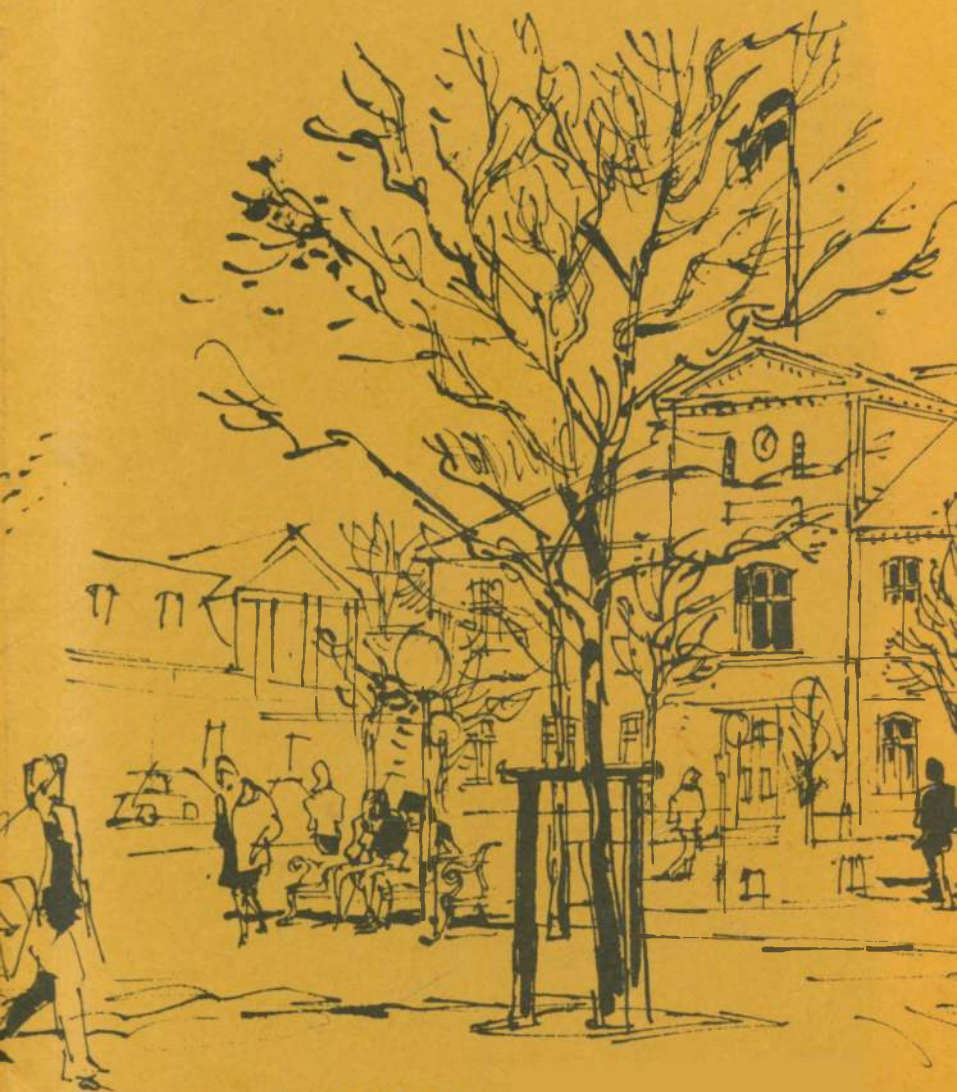
Knud Pedersen
Pauline Christine Sørensen
Hanne Kirstine Mølgaard
Kjersten Kjeldstrup
Gerda Lauridsen
Niels Kjær Hansen
Birgit Nielsen
Annette Sig
Lise Margrethe Graversgaard
Ella Poulina Hansen
Kirsten Marie Nielsen
Jytte M. Isaksen Jensen
Hanne Burchardt
Jytte Andersen
Inger Andersen
Bente Sønderby Larsen
Birgit Have Pedersen
Margit Kirk Korsgaard
Margit Aas Brunsgaard
Ella Husted Andersen
Linda Larsen
Anders Chr. Pilgaard
Per Steincke Andersen
Vagn Østergaard
Else Marie Lund
Niels Kr. Kristiansen
Erik Kvorning Jensen
Vibeke Ballegaard
Lene Buhl Hansen
Inger Elisabeth Sønderby
Jens Peder Grønne

Bodil Jørgensen
Jette Eybye Pedersen
Anette Kristiansen
Agnethe Hansen
Jens Rahbæk Christensen
Ole Agerkov
Svend Albæk Dalgaard
Claus Fjederholt
Niels Chr. Nielsen
Tove Puggaard Enevoldsen
Tove Holm Biltoft
Anni Stampe
Susanne Thorup
Marianne Andersen
Anne Lise Klejnstrup
Bente Boutrup
Hagbart Barbesgaard
Erik Christensen Bjerg
Britta Pilgaard Toft
Jytte Kyndi Frederiksen
Grethe Harpøth Jørgensen
Birthe Brink Svendsen
Inge Sandgrav Bach
Alfred Berg Christiansen
Poul Jørgen Madsen
Kirstine Dahl Jørgensen
Inge Havshøj Madsen
Torben Viuff Jørgensen
Mogens Pedersen
Betzy Bukbjerg
Sigurd Sandholm Steiner
Aksel Pedersen
Henning Kærgaard
Aase Albertsen
Jette Nedergård Kirkeby
Torben Bruun Jensen
Jette Sandberg Jensen
Charlotte Bjørg Hansen

Ove Høj Nordestgaard
Bodil Kirch Dige
Irene Durinck Knudsgaard
Eva Maria Ebler Pedersen
Steen Hyldgaard Christensen
Birgit Busk
Ingerlise Pilgaard
Mette Stadel Pedersen
Bettina Thomsen
Ole Thisgaard Olesen
Lone Stage
Finn Thue Thomsen
Poul B. Kristensen
Torben Bank Olesen
Jørgen Bjerger Hundsdahl
Susanne Rasmussen
Ruth Ebler Pedersen
Kirsten Backs
Alice M. Sørensen
Else M. Laursen
Uffe Gorm Jacobsen
Dorte E. Graversen
Helle Dienesen
Ulla Nygaard
Erik Andersen
Uffe Haubjerg
Henrik Faurholdt Jensen
Lars Kirkegaard Knudsen
Ingolf Bossen
Karna Jensen
Anne-Lise Møller
Hanne Friis Josephsen
Winnie Tarbensen

Oversigt over bankens udvikling gennem årene *(i 1000 kr.)*

År	Aktie- kapital	Øvrige reserver	Udbytte i %	Samlet indlån	Samlet udlån	Garan- tier	Balance
1887	70	3	3	186	228	—	278
1891	70	12	6	541	493	—	659
1896	70	43	5	809	776	—	998
1901	100	67	5	949	993	—	1.213
1906	100	122	5	1.677	1.778	—	2.197
1911	100	206	5	3.035	3.444	—	3.876
1916	300	390	6	6.610	4.375	—	7.673
1921	600	763	6	13.084	10.851	—	14.891
1926	600	1.056	6	10.638	12.169	—	13.711
1931	600	1.013	6	11.166	10.869	—	14.409
1936	600	1.292	6	9.641	9.643	—	12.767
1941	600	1.716	6	12.042	9.469	22	15.444
1946	600	1.881	6	27.389	11.071	134	31.737
1951	1.000	2.103	6	27.019	26.206	100	32.094
1956	1.000	3.269	6	30.428	31.736	183	38.188
1961	1.000	4.950	6	48.406	49.125	2.144	62.139
1966	2.000	7.813	8	86.443	80.836	10.044	114.594
1971	4.500	13.885	10	166.531	134.784	13.578	212.736
1976	6.750	32.765	10	340.478	257.051	33.598	462.810
1977	13.500	41.409	10	390.610	278.714	88.956	569.247
1978	13.500	53.934	12	440.847	304.102	114.152	706.116
1979	13.500	66.278	12	454.307	326.842	156.421	775.503
1980	13.500	82.290	14	521.449	356.906	159.622	897.016
1981	13.500	96.124	14	573.413	381.591	143.046	931.561
1982	13.500	112.923	14	638.643	411.155	141.014	1.040.880
1983	13.500	155.995	14	829.629	430.930	137.736	1.325.145
1984	13.500	160.034	14	978.444	539.064	159.880	1.575.997
1985	13.500	226.473	20	1.112.097	575.449	330.237	2.283.657

Udømt af *[Signature]* 1988